

КОНКУРЕНТНОСТ НА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА НА ВНАТРЕШНИОТ ПАЗАР НА ЕУ

Издавач

Центар за управување со промени

За издавачот

Извршен директор на ЦУП
д-р Неда Малеска Сачмароска

Автор

м-р Весна Глигорова

Рецензент

д-р Даниела Мамучевска
професор на Економскиот факултет при
Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Лектура

Марија Ангелова

Дизајн на трудот

м-р Весна Глигорова

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

339.56(4-612ЕУ:497.7)
339.9(4-612ЕУ:497.7)

ГЛИГОРОВА, Весна
КОНКУРЕНТНОСТА НА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА НА ВНАТРЕШНИОТ ПАЗАР НА ЕУ
[Електронски извор] / Весна Глигорова. - Скопје : Центар за управување
со промени, 2023

Начин на пристапување (URL): <https://cup.org.mk/publication/the-competitiveness-of-the-macedonian-economy-in-the-eu-internal-market> (Слободен пристап). - Текст во PDF формат,
содржи 81

стр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 17.01.2023

ISBN 978-608-4818-86-1

јануари, 2023

СОДРЖИНА

1.	ВОВЕД.....	6
2.	ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ ЗА КОНЦЕПТОТ НА КОНКУРЕНТНОСТ - ДЕТЕРМИНАНТИ И ФАКТОРИ КОИ ЈА ОДРЕДУВААТ КОНКУРЕНТНОСТА.....	8
3.	ВНАТРЕШЕН ПАЗАР И КОНКУРЕНТСКАТА ПОЛИТИКА НА ЕУ.....	14
	3.1 Предизвиците со кои се соочил Внатрешниот пазар на ЕУ во време на здравствена криза предизвикана од Ковид-19 пандемијата.....	19
4.	КОНКУРЕНТНОСТА НА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА.....	25
	4.1 Структура на Глобалниот индекс за конкурентност.....	26
	4.2 Конкурентноста на македонската економија мерена според промените во Глобалниот индекс на конкурентност во 2021 во однос на 2015 година.....	31
5.	КОНКУРЕНТСКАТА ПОЛИТИКА НА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....	53
6.	ИНСТИТУЦИИ НАДЛЕЖНИ ЗА КРЕИРАЊЕ И СПРОВЕДУВАЊЕ НА ПОЛИТИКИТЕ НА КОНКУРЕНТНОСТ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....	58
7.	ПРЕДИЗВИЦИ СО КОИ СЕ СООЧУВААТ МАКЕДОНСКИТЕ ИЗВОЗНИ КОМПАНИИ.....	64
8.	ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ.....	74

ПРИЛОЗИ:

Анекс број 1.	Прашалник за проценка на конкурентноста на домашните извозни компании на странскиот пазар.....	80
Анекс број 2.	Глобален индекс за конкурентност (ГИК) за 2015 и 2021 година за Северна Македонија.....	84

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ

Македонски јазик		Англиски јазик	
БТИР	Бруто трошоци за И&Р	GERD	Gross domestic expenditure on R&D
ВИ	Вештачка интелигенција	AI	Artificial Intelligence
ВФП	Вкупната факторска продуктивност	TFP	Total Factor Productivity
ГИК	Глобален индекс на конкурентност	GCI	Global Competitiveness Index
ДЕУ	Договор на Европска Унија	TEU	Treaty on European Union
ДСП	Договорот за патентна соработка	PCT	The Patent Cooperation Treaty
ДФЕУ	Договор за функционирање на Европска Унија	TFEU	Treaty on the functioning of the European Union
ДКСК	Државната комисија за спречување корупција	SCPC	The State Commission for Prevention of Corruption
ДЗИС	Државен завод за индустриска сопственост	SOIP	State office of industrial property
ЕФТА	Европско здружение за слободна трговија	EFTA	European Free Trade Association
ЕУ	Европска Унија	EU	European Union
ЕЕЗ	Европска економска заедница	EEC	European Economic Community
ЕЕА	Единствен европски акт	SEA	Single European Act
ЕК	Европска комисија	EC	European Commission
ЕПЗ	Европски патентен завод	EPO	European Patent Office
ЕПО	Европска патентна организација	EPO	European Patent Organization
ЕУРОАТОМ	Европска заедница за атомска енергија	EUROATOM	European Atomic Energy Community
ЗБ	Западен Балкан	WB	Western Balkan
ИКТ	Информатички и комуникациски технологии	ICT	Information and communications technology
ИДЕО	Индекс на дигитална економија и општество	DESI	Digital Economy and Society Index
И&Р	Истражување и развој	R&D	Research and development
КЗК	Комисијата за заштита на конкуренција	CPC	Commission for Protection of Competition
МСП	Мали и средни претпријатија	SME	Small and medium enterprises
МСП	Меѓународниот суд за правда	ICJ	International Court of Justice
ОЛЗ	Опрема за лична заштита	PPE	Personal protective equipment
ООКК	Обвинителството за организиран криминал и корупција	ООСС	Prosecutor's Office for Organized Crime and Corruption
ОПИР	Општа регулатива за изземање од правилата	GBER	General Block Exemption Regulation
ПЗК	Политиката за заштита на конкуренција	CP	Competition policy
ПЕР	План за економски раст 2018 – 2021 година	PED	Project for economic development
ПКМ	Паритет за куповна моќ	PPP	Purchasing power parities

СДИ	Странски директни инвестиции	FDI	Foreign direct investment
СЕФ	Светски економски форум	WEF	World Economic Forum
ССА	Спогодба за стабилизација и асоцијација со европските заедници и нивните земји членки	SAA	The Stabilisation and Association Agreement with the European Communities and their Member States
ЦЕФТА	Централно-европскиот договор за слободна трговија	CEFTA	Central European free trade agreement
ФИТР	Фонд за иновации и технолошки развој	FITD	Fund for Innovation and Technology Development
ЧК	Човечки капитал	HC	Human capital

ЛИСТА НА ГРАФИКОНИ

Графикон број 1.	Раст/пад на БДП во земјите членки на ЕУ, 2020 vis a vis 2019 година
Графикон број 2.	Процентуално и номинално намалување/зголемување на извозот на земјите-членки, 2020 vis a vis 2019 година
Графикон број 3.	Движењето на невработеноста и инфлацијата во земјите-членки на ЕУ во 2020 година, изразено во %
Графикон број 4.	Проценка на ЕК за движењето на БДП во ЕУ за период 2021-2022г, изразено во %
Графикон број 5.	Постигнатиот напредок на Северна Македонија во користење на дигитални услуги
Графикон број 6.	Проекции за јавниот и државниот долг на Министерство за финансии
Графикон број 7.	Поединци со основни или просечни дигитални вештини (како % од вкупното население)
Графикон број 8.	Економски раст и истражување и развој како % од БДП
Графикон број 9.	Структура на анализираните претпријатија по големина
Графикон број 10.	Спремност на анализираните компании за инвестирање во нова опрема и технологија
Графикон број 11.	Примена на стандарди во процесот на работата од страна на компаниите
Графикон број 12.	Како ја оценувате понудената помош преку програмите на владата ?
Графикон број 13.	Задоволство на менаџментот од степенот на квалификуваност на вработените во процесот на производство/давање услуги?
Графикон број 14.	Во што инвестираат компаниите за да ја подобрат конкурентност на странскиот пазар?
Графикон број 15.	Дали имаат потреба од обуки за подобар пристап и презентација на производи/услуги на странските пазари ?
Графикон број 16.	Која метода најчесто ја користат за да ги промовираат своите производи пред странските инвеститори?

ЛИСТА НА ТАБЕЛИ

Табела број 1.	Глобален индекс на конкурентност
Табела број 2.	ГИК за индикаторот институции за 2015 и 2021 година споредбено
Табела број 3.	ГИК за индикаторот инфраструктура за 2015 и 2021 година споредбено
Табела број 4.	Индикатори на макроекономска стабилност за 2015 и 2021 година споредбено

Табела број 5.	Трговски биланс низ годините 2015-2021
Табела број 6.	ГИК за образование за 2015 и 2021 (споредбено)
Табела број 7.	ГИК за индикаторот иновации и деловна софистицираност за 2015 и 2021 година споредбено
Табела број 8.	Буџет за научно истражувачка дејност (НИД)
Табела број 9.	Број на издадени патенти од страна на Европската патентна организација (ЕПО) за период 2015 – 2021 година, по земји
Табела број 10.	Институции кои учествуваат во поддршката на македонските компании во развивање на нивната конкурентност на странскиот пазар.
Табела број 11.	Поднесени пријави до ДЗИС за признавање на патенти, трговски марки и индустриски дизајн од домашни и меѓународни субјекти, (физички и правни лица) за период 2015- 2021 година

1. ВОВЕД

Отворањето на пазарите поттикнато од процесот на глобализација неминовно ја наметна потребата за интензивирање на економската соработка меѓу земјите. Истовремено, глобализацијата ја даде можноста секоја држава да се стреми да стане влијателен и важен играч во меѓународните економски односи и да го заземе своето заслужено место на отворениот пазар, каде не се натпреваруваат само државите, туку и компаниите кои се дел од тој пазар.

Денес, земјите од целиот свет се соочува со последиците кои зад себе ги остави пандемијата предизвикана од вирусот Ковид-19. Притоа економиите сè уште незаздравени од првата криза, веќе им претстои нов неекономски предизвик преку енергетската криза, предизвикана од војната помеѓу Украина и Русија, од која консеквенциите најмногу ги чувствуваат европските земји. Во овој случај се покажа дека факторите и политиките за одржување на конкурентска предност значително се менуваат, како што се менуваат и условите кои наложуваат поинакво функционирање на компаниите на пазарот. Целта на овој труд е да ја поврзе меѓународната конкурентност со недостатокот на иновативна активност во Северна Македонија. Иновациониот капацитет и софистицираноста на технологијата на производство се еден од главните проблеми на конкурентноста на бизнисот во економијата. Овој труд ги истражува индикатори за конкурентност и параметри на индексот на иновациите кои ја одредуваат позицијата на Северна Македонија на регионално и на глобално ниво.

Воедно, секоја економска криза носи со себе нови предизвици и со тоа и потреба од промена на досегашните стратегии, политики и мерки кои се користат од страна на државите. Искуството од последната светска економска криза поттикната од пандемијата, покрај тоа што ги извади на површина сите недостатоци во економиите, ни покажа дека најранливи на надворешни шокови се земјите со ниско ниво на национална конкурентност. Затоа проценката на конкурентноста на економијата преку анализа на политиките и детерминантите кои се користат за поттик на истата, е крајно релевантно за подобро позиционирање на домашните компании на меѓународниот пазар. Здравата конкуренција на пазарот ги стимулира иновациите, ја подобрува продуктивноста на компаниите, придонесува за ефективно деловно опкружување, што создава услови за економски раст и вработување. Воедно усвојувањето на новиот систем на функционирање и управување како и примена на деловни стратегии за настап на меѓународните пазари, (како што се стратегии за маркетинг и развој на човечки ресурси), се доминантен фактор за зголемување на продуктивноста кој води кон иновации, зајакнување на меѓусебната доверба и претставува темел за успех на економијата на меѓународниот пазар.

Од таа причина, Владата на Северна Македонија, прави напори да му овозможи на бизнис-секторот соодветно окружување на домашниот пазар со цел компаниите да можат полесно да се прилагодат и справат со конкуренцијата која ќе следи после приклучувањето на Северна Македонија кон внатрешниот пазар на ЕУ. Во насока да се добие целосна претстава за конкурентноста на македонската економија, истата ќе биде анализирана со употреба на два концепта: макроекономски и микроекономски концепт. Со првиот, **макроекономски концепт**, се анализира конкурентноста на националната економија како сплет на фактори, политики и стратегии кои го одредуваат нивото на продуктивност на економијата и со тоа ја зголемуваат неговата флексибилност, потенцијалот за примена на нова технологија и инвестиции, креираат плодно тло за иновации со што се зголемува

можноста за профитабилност, како на среден, така и на долг рок. Додека со вториот, **микроекономскиот концепт**, се анализира конкурентноста на компаниите како засебни организациони единици во рамки на економијата, преку одредување на способноста на истите да учествуваат и да ја одржат својата конкурентност на меѓународниот пазар каде со понуда на квалитетни производи и услуги ќе ја надминат конкуренцијата, ќе стекнат нови клиенти и ќе го зголемат своето присуство на пазарот. Од друга страна, ова ќе им овозможи да склучат профитабилни договори кои ќе им овозможат стратешки раст и подобар стандард за вработените. Во трудот подеднакво се користи теоретска и емпириска анализа. За опишување на концептот на конкурентност се користи дескриптивниот метод, додека при споредбата на институционалните показатели за конкурентност меѓу Северна Македонија и избраните земји се користи компаративен метод. Исто така, во трудот ќе бидат посочени институциите формирани во Северна Македонија задолжени за креирање на услови, стратегии и политики за поттик на конкурентноста на македонските компании, преку создавање на плодно тло за развој, со што ќе им овозможат на компаниите полесно да се интегрираат на внатрешниот пазар на ЕУ.

За таа цел, направена е кратка анализа за:

- **Претставување на позначајните теоретски аспекти на конкурентноста како и детерминантите** кои влијаат на конкурентноста на компаниите во ерата на дигитализација.
- **Придобивките од внатрешниот пазар и карактеристиките на конкурентската политика на ЕУ.**
- **Влијанието на Ковид-19 кризата врз внатрешниот пазар на ЕУ** преку мерките кои ги преземале земјите членки за заштита на компаниите, воведени на национално ниво, и на ниво на ЕУ, за ублажување на последиците од пандемијата. Воедно се анализирани и политиките преземени за зајакнување на отпорноста на внатрешниот пазар на ЕУ во услови на криза.
- **Анализа на конкурентноста на македонската економија** преку оценка на факторите кои влијаат на конкурентност на економијата со земање предвид на 103 индикатори од Глобалниот индекс на конкурентност (ГИК) прикажани во Извештајот за глобална конкурентност на Светскиот економски форум (СЕФ). Преку извештајот се согледуваат недостатоците, но и напредокот кој го направила земјата во однос на факторите потребни за следење на постигнатите резултати. Владите го користат овој извештај за да можат да направат проценка на постигнатиот прогрес на економијата со споредба на напредокот кој го постигнале другите земји. На тој начин би научиле од успешните приказни на земјите кои за краток рок успеале да ја подобрат својата конкурентност во некое поле.
- **Препреките со кои се соочуваат македонските компании** при извоз на внатрешниот пазар на ЕУ, како и предизвиците кои ѝ престојат на земјата со цел да се приближи до условите кои ги налага пазарот на ЕУ.
- **Придобивките кои ги добиваат македонските компании** со влезот на Внатрешниот пазар, каде настапуваат со квалитетен стандардизиран македонски производ или услуга.

2. ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ ЗА КОНЦЕПТОТ НА КОНКУРЕНТНОСТ - ДЕТЕРМИНАНТИ И ФАКТОРИ КОИ ЈА ОДРЕДУВААТ КОНКУРЕНТНОСТА

Низ историјата, дефиницијата за одредување на конкурентноста на економијата се менувала со развојот на економијата како наука. Во таа насока, конкурентноста била анализирана од различни аспекти и дефинирана на различни начини во зависност од тоа на кој фактор економистите му придале поголемо значење. Една од дефинициите гледа на конкурентноста како на збир од институции, политики и фактори кои го одредуваат нивото на продуктивност на една земја. Нивото на продуктивност, пак, го поставува нивото на просперитет што може да се оствари од една економија. Но во најголем број случаи поимот конкурентност се користи за да се објасни продуктивноста и растот на економијата или положбата и влијанието кое го има земјата во меѓународната трговија. Една од позначајните теории која ја анализира конкурентноста на економиите е класичната, предводена од шкотскиот економист Адам Смит (*Adam Smith*), кој во својата книга „Богатството на народите“¹ истакнал дека секоја страна вклучена во меѓународната слободна трговија може да профитира доколку се специјализира во производство на добра каде има апсолутна предност, без разлика дали е таа наследена или стекната. Додека, Давид Рикардо (*David Ricardo*), оди чекор понапред и укажува дека секоја држава може да има корист од меѓународната трговија, дури и да нема апсолутна предност. Тој акцентот го става на компаративната предност која ја поседува земјата во производството на добра кои ги нуди на меѓународниот пазар. Клучот за разбирање на компаративната предност е со солидно разбирање на опортунитетните трошоци т.е потенцијалниот профит што економијата го губи кога избира една опција наспроти друга.

Понатаму, добро испитаната и функционална теза на економистот Мајкл Портер (*Michael Porter*), во анализата на конкурентноста поаѓа со ставот дека не нациите туку компаниите се тие кои се натпреваруваат на меѓународниот пазар. Затоа истите треба својата стратегија на пазарот да ја дефинираат преку анализа на детерминантите кои ја одредуваат нивната способност за натпревар на меѓународниот пазар. Тој во своите истражувања укажува дека најсоодветна мера за конкурентност на секоја економија е колку таа учествува процентуално со своите производи на светскиот пазар. Имено, Мајкл Портер (*Michael Porter*), објавил сеопфатна структурна рамка и аналитички техники со цел да им се помогне на компаниите да ја анализираат својата индустрија и развој во рамки на истата со цел подобро да ги разберат конкурентите и сопствената позиција на пазарот. Сето ова во насока на тоа да го претворат ова знаење во квалитетна конкурентна стратегија, која ќе им овозможи поефикасно да се натпреваруваат и да ја зајакнат својата позиција на пазарот. Како за потсетување, тој зборува за петте основни конкурентни сили: (1) закана од нови конкуренти, (2) интензитет на ривалство помеѓу постојните фирми на пазарот, (3) закана од супститути, (4) преговарачка моќ на купувачите и (5) преговарачка моќ на добавувачите.² Истите важат и денес, само се набљудуваат во поинаков контекст и засилени со дигитални вештини и спремност за брза реакција според потребите и барањата на потрошувачите на пазарот. Додека,

¹ Adam Hayes and Adam Smith (2005), “*The Wealth of Nations*”, p.360-361, The Pennsylvania State University <https://www.rrojasdatabank.info/Wealth-Nations.pdf>

² Michael E. Porter, (1980), “*Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*”. New York, p.46-58 <http://www.mim.ac.mw/books/Michael%20E.%20Porter%20-%20Competitive%20Strategy.pdf>

пишувајќи во контекст на производствените индустрии, Портер тврди дека има два основни типа на конкурентска предност што фирмите или индустриите може да ги имаат наспроти нивните ривали. Тоа се:

- 1) пониски трошоци за производство и испорака кои ѝ овозможуваат на компанијата/индустријата конкурентска предност, но и можност да оствари натпросечни приходи кога цените се на пониско или на ниво блиско до тоа на конкурентите; и
- 2) диференцијација на производот преку неговиот квалитет и придружни технички или маркетинг-услуги, што ѝ овозможуваат на компанијата/индустријата да ги контролира премиум-цените и да пополни профитабилни сегменти на пазарот за одреден вид на производ или услуга.

Најголем опонент на теоријата на Мајкл Портер (Michael Porter) е економистот Пол Кругман (Paul Krugman), кој смета дека не се конкурентни економиите на пазарот, туку компаниите. Paul Krugman во својата статија за конкурентност, ја нагласува разликата помеѓу конкурентност на компанија и економија, укажувајќи дека „Претпријатијата се натпреваруваат едни против други и можат да ја подобраат својата позиција на пазарот преку „протерување“ или влошување на позицијата на друга компанија, додека државите можат да ја подобраат својата позиција без да ја загорзат позицијата на другите економии.“³

Додека, неокласичната школа, чиј главен претставник е Џон Кларк (John Clark) и австриската школа чиј главен претставник е Џозеф А. Шумпетер (Joseph A. Schumpeter), сметаат дека конкурентската предност е резултат на иновации и технолошки напредок. Способноста на компанијата да креира нови и напредни решенија и да презема ризик, кој со себе носи тестирање на новите иновативни производи на пазарот, е клуч за конкурентност на компанијата на меѓународниот пазар. И двете теории тврдат дека претприемачот е тој што ја движи компанијата напред преку креирање на нови квалитетни стоки и услуги, напреден дизајн, нови извори за набавка на сировини, нови методи, техники или машини за производство, меѓутоа и иновативни методи за организирање на работата⁴. Дури и новите напредни теории за конкурентност на економиите⁵, од авторите Вил, П и Ворнер (Weill, P., & Woerner)⁶, конкурентноста ја темелат на способноста за иновации и истите укажуваат дека економиите кои не поседуваат природни ресурси, но успешно ги користат иновациите, можат да бидат конкурентни на глобалниот пазар. Најдобар пример за ова е Сингапур, која како островска држава не поседува изобилие од природни ресурси, но крајно е добра во осмислување и користење на иновации, со постојана надградба и следење на меѓународните трендови. Тоа ја прави една од 5-те најконкурентни економии во светски рамки. Како што е нагласено во теоријата за конкурентност на Мајкл Портер (Michael Porter), нацијата не наследува, туку ги создава најважните фактори на производство, како што се квалификувана работна сила која е подготвена да користи напредни техники, технологии, иновации или наука за креирање на економска конкурентност преку правилно користење на предностите од поседувањето на природни ресурси со цел да извлече придобивки од поседувањето на истите⁷. Затоа најважните фактори на производство се оние кои се

³Paul K. (1994). "Competitiveness: A dangerous obsession. Foreign Affairs", 73(2), 17 pages. http://www.kailchan.ca/wp-content/uploads/2016/10/Krugman_Competitiveness-A-dangerous-obsession_1994.pdf

⁴Samuel Fernandes&Lucena Vaz-Curado, (2019), "The concept of entrepreneur of Schumpeter in comparison to Kirzner", Article, 15 July 2019, p.5., Universidade Federal de Sergipe, Brazil <https://www.redalyc.org/journal/5863/586364185007/html/>

⁵Напредни теории за мерење на конкурентноста се тие кои истата ја темелат на постигнатиот напредок во областа на дигитализацијата мерена според Индекс на дигитална економија и општество (DESI), кој го следи напредокот постигнат во земјите-членки на ЕУ во дигиталната конкурентност во областите на човечкиот капитал, широкопојасното поврзување, интеграцијата на дигиталните технологии од страна на бизнисите и дигиталните јавни услуги.

⁶ Weill, P., & Woerner, S. L. (2015). Thriving in an increasingly digital ecosystem. MIT Sloan Management Review, 56(4), 27–34.

⁷ Michele Porter (1990), "The Competitive Advantage of a Nation", Harvard Business Review, p.22 <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations>

создаваат преку постојани и тешки инвестиции и се специјализирани во својата област на делување. Овие фактори се поретки, потешки за имитирање од страна на странските конкуренти затоа што изискуваат постојани инвестиции за да се создадат. На пример, Данска е водечки лидер во извоз на инсулин. Оваа предност ја стекнала преку инвестирање во две болници кои се концентрираат исклучиво на проучување и лекување на дијабетес. На тој начин стекнала водечка позиција во светски рамки при извоз на инсулин.⁸ Холандија од друга страна, со години вложува во врвни истражувачки институти за одгледување, пакување и испорака на цвеќиња. Оваа стратегија ѝ го даде приматот „светски лидер во извоз на цвеќе“.⁹

Меѓутоа, дури и доколку одредена држава или регион во рамки на неа, нема компаративна предност, истата може да ја создаде преку добро осмислена стратегија за примена на иновации. Дobar пример за ова е италијанската компанија од металопреработувачката индустрија Dufenco Steel¹⁰, лоцирана во Бреша, Италија. Оваа компанија, недостатокот на фактори во областа во која делува и високите трошоци со кои се соочила како капитални трошоци, трошоци за енергија, недостаток на локални сировини и високи транспортни трошоци поради оддалеченоста од јужните пристаништа во земјата, го претворила во конкурентска предност и со тоа станала пионер во областа. Предноста ја создала преку користење на технолошки напредни мини печки за топење на челик кои изискуваат само скромни капитални инвестиции, трошат помалку енергија, користат старо железо како сировина и се ефикасни во мал обем. Истовремено им дозволуваат на производителите да се лоцираат блиску до изворот на отпад и до крајните потрошувачи. Што значи, дека некојпат и недостатокот на фактори може да биде искористен како предност доколку се знае како и доколку компанијата поседува врвни и стручни кадри во областа во која делува. На пример, во време на пандемијата како конкурентни се покажаа само компаниите од земјите кои веќе поседуваа или направија значајни промени во областа на усвојување на информатичките и комуникациски технологии (ИКТ), воведување на флексибилни работни аранжмани, можност за работа на далечина, дигитални вештини, е-набавки и усвојување на правна рамка за примена на дигитализацијата. Можноста за нивна примена и усвојување, како и брзо пренасочување на компаниите кон дигиталниот свет во голема мера го олесни нивното функционирање во услови на пандемија од светски размери. Потврда за ова е и извештајот на Светскиот центар за мерење на конкурентноста на економиите (IMD World Competitiveness Centar)¹¹, кој потврди дека причината за нивната конкурентност е предизвикана од инвестирање во квалификувана работна сила, напредни технологии, супститути за инпут, иновации, вложување во развивање на дигитални вештини, придобивките од поседување на силна социјална национална стратегија и лидерството. Токму тоа резултирало во создавање на социјална кохезија и им помогнало на економиите подобро да ја надминат кризата, овозможувајќи им да се рангираат повисоко на скалата за конкурентност. Кога се анализираат компаниите кои постигнале меѓународно лидерство се доаѓа до заклучокот дека сите тие користат стратегии кои се разликуваат една од друга во секој поглед. Иако секоја успешна компанија користи своја посебна стратегија, основниот начин на работа - карактерот и траекторијата во основа е иста, т.е. сите тие постигнале конкурентска предност на два основни начини:

- **Преку иновации** – Компаниите мора во својата средина да создаваат клима за иновации, да наградуваат иницијативи и впуштање во предизвици, а не истите да ги избегнуваат и казнуваат. Конкурентните компании пристапуваат кон иновациите во нивна најширока смисла,

⁸ Insulin Trade Profile, (2016), “Insulin Trade Profile facts”, [HAI ACCISS factsheet insulintrade.pdf \(haiweb.org\)](https://www.haiweb.org/ACCISS-factsheet-insulintrade.pdf)

⁹Flower Companies, (2016), Netherlands is the largest player on the flower export market, <https://www.flowercompanies.com/blog/netherlands-leader-on-the-flower-export-market>

¹⁰Duferco company, (2022), <https://www.duferco.com/innovation/>

¹¹IMD, (2021), World Competitiveness Ranking Report 2021, [2021 World Competitiveness Ranking \(imd.org\)](https://www.imd.com/World-Competitiveness-Ranking-2021/)

вклучувајќи ги и новите технологии и новите начини на вршење на работите. Тие согледуваат нова основа за натпреварување или наоѓаат подобри средства за натпреварување на стари начини. Иновацијата може да се манифестира во дизајн на нов производ, нов производствен процес, нов маркетинг пристап или нов начин на спроведување на обука. Исто така, потврдено е дека постои тесна корелација помеѓу иновациите и извозот. Имено, земјите од ЕУ кои вложуваат поголем процент од БДП во иновации остваруваат и поголем извоз.¹² Економистот Џозеф Шумпетер (*Joseph Schumpeter*) верувал дека иновациите се двигател не само на капитализмот, туку и на целокупниот економски раст. Под иновација тој подразбира промени во методите на производство и транспорт, производство на нов производ, промени во организацијата, отворање на нов пазар итн. Според него, иновацијата не значи само нов пронајдок, туку се однесува на комерцијалните примени на нова технологија, нов материјал во производството, нови методи и нови извори на енергија.¹³

- **Лидерство и поттикнување на претприемачки дух во својата компанија** - Денешната конкурентна реалност бара лидерство. Лидерите веруваат во промени и ги поттикнуваат во своите организации преку постојана надградба и вложување во иновации. Исто така, лидерите успехот на нивната матична земја го гледаат како составен дел од нивниот натпреварувачки успех и затоа работат за негово надградување. Што е најважно, лидерите ја препознаваат потребата од предизвик и затоа се подготвени да поттикнат „болни“ промени во општеството преку лобирање за измени во владините политики и регулативи. Тие се подготвени да го заменат лесниот пат до краткорочниот успех со цел постигнување на одржлива конкурентска предност. Тоа мора да биде целта и за економиите, но и за компаниите: не да преживеат на домашниот пазар, туку да се стремат да постигнат меѓународна конкурентност.

Од микроекономска гледна точка, конкурентноста на компанијата може да биде поттикната од влијанието на неколку основни фактори, кои според Мајкал Бојл (*Michael Boyle*) се делат на 5 основни и тие се:¹⁴

- **Карактеристиките на производот кој компанијата го нуди на пазарот.** Нивото на диференцијација го означува степенот до кој производот кој се нуди на пазарот се разликува и отскокнува од останатите производи, не само во квалитет, туку и во цена. Воведување на уникатни карактеристики на постоечки производ или иновација влијае на тоа компанијата да се издвои од останатите компании кои котираат на странскиот пазар. И обратно, ако производот кој го нуди компанијата е хомоген и по своите својства (еднаков по состав, потекло, цена) не се разликува од останатите производи кои се нудат на пазарот т.е. не се разликува од производите кои ги нуди конкуренцијата, тогаш оваа ситуација подразбира постоење на голема конкуренција и во тој случај компанијата ќе мора да изнајде начин преку останатите фактори (подобрување на квалитетот на услугата, локацијата итн.) да ја подобри својата позиција на пазарот.
- **Бројот на конкуренти** кои на пазарот нудат исти или слични производи. Доколку има многу продавачи на недиференцирани производи, во тој случај конкуренцијата на пазарот е голема и обратно, доколку има мал број на продавачи кои нудат недиференцирани производи, конкуренцијата е мала. Целосна спротивност е постоење на само еден продавач на уникатен производ на пазарот т.е. монопол.

¹² Eurostat, (2021), Exports of goods and services in % of GDP, [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1)

¹³ Megha M (2016), "Schumpeter's Theory of Innovation" [Businessjargons.com](https://businessjargons.com/schumpeters-theory-of-innovation.html), May 12 2016, <https://businessjargons.com/schumpeters-theory-of-innovation.html>

¹⁴ Michele Boyle (2020), Article on topic „Factors that Influence Competition in Microeconomics?“ [Quickeconomics](https://quickeconomics.com/factors-that-influence-competition-in-economics/), 29 June 2020, <https://quickeconomics.com/factors-that-influence-competition-in-economics/>

- **Бариери за влез на странскиот пазар.** Карактеристиките на пазарот, како што се високите барања за капитални инвестиции т.е. почетен капитал кој компанијата мора да го вложи или тешките регулативи за основање на фирма, може да ги спречат новите компании да навлезат на пазарот, што обезбедува одредено ниво на заштита за постоечките фирми кои се добро етаблирани на својот пазар, каде со пониско ниво на конкуренција преку поставени бариери за влез, ќе можат да наплатат повисоки цени од купувачите за нивниот производ.
- **Достапноста до информации.** Степенот на информираност на компанијата го одредува и степенот на нејзината реализација на пазарот. Имплементирањето на ефективни и ефикасни информационални системи (ИС) може да ѝ овозможат на компанијата да наплаќа помалку за супериорни производи, со што ќе ја зголеми продажбата и профитот во однос на нејзините конкуренти. Воведувањето на ИС им дава конкурентска предност на компаниите преку користење на нови технологии, како и разбирање и соочување со промените кои доаѓаат во однесувањето на потрошувачите и менаџерите. За ефикасно користење на ИС потребно е разбирање на организацијата, луѓето и технологијата што ги обликуваат системите и се решение за важни деловни проблеми или предизвици со кои се соочува фирмата.
- **Локација која влијае како на трошоците така и на способноста на компанијата да се пробие на пазарот.** Сеопфатна стратегија за локација анализира обемни информации за пазарот како што се близината на конкурентите, градската динамика, достапноста на суровини потребни за производство, добавувачи, дистрибутери како фактори кои ги зголемуваат транспортните трошоци на компаниите, понатака висината на закупнината, достапноста на капитал, регулативата и даноците, и најважно од сè достапноста и одржливоста на работната сила. Во статијата на Емси Баринг Глас (*Emsi Buring Glass*), „Како стратегијата за локација им помага на компаниите со проширување и консолидација,¹⁵ се потврдува ставот дека стратегијата за локација се менува кога компаниите функционираа во време на пандемија. Сè поголемо користење на стратегијата за работа на далечина (*Remote work*) исто така позната како работа од дома (*work from home* (WFH)) или телекомуникација (*telecommuting*), ги принуди компаниите да ја консолидираат својата работна сила, која пред пандемијата работата ја извршувала од работните простории на работодавачот. Затоа доколку компанијата претендира да расте и да го проширува својот бизнис за да се класифицира во категоријата на растечки компании, ќе треба да се прошири на повеќе локации. Меѓутоа, останува прашањето дали постоечките канцеларии треба да се отворат или затворат? Дали компанијата, зависно од секторот, има потреба од канцелариски простор за административната работна сила? Која и да е одлуката на компаниите, истата треба да биде донесена преку студиозен пристап и со детална анализа која се темели на податоци и факти, и со следење на показателите за понудата и побарувачката на работна сила од соодветниот профил. Само на тој начин компаниите можат да донесат паметни, економични одлуки за тоа како ќе се прошируваат или консолидираат во иднина.

Секако, влијанието на владата преку креирање на соодветни стратегии и политики, кои значат поттик на претприемачки дух, е повеќе од добредојдена. Сепак, останува ставот дека владите не создаваат конкурентни индустрии, зошто само компаниите во рамки на својата индустрија го можат тоа. Сепак, преку своите политики, владите и институциите задолжени за креирање стратегии треба да создаваат плодно тло за поттик на иновации и нивното индиректно влијание на пазарот мора да се чувствува. Компаниите мора да знаат дека владата ги подржува во нивниот напор и истрајноста да успеат на меѓународниот пазар. Меѓутоа, конкурентската политика укажува на фактот дека владата не смее длабоко да навлегува во помошта која ѝ стои на располагање и безрезервно истата да ја користи и нуди на компаниите. Истата мора многу внимателно да настапува со мерките

¹⁵ Emsi Buring Glass, (2020), „How location Strategy Helps Companies with Expansion and Consolidation“, Lightcast, 29 July 2020, <https://lightcast.io/resources/blog/how-location-strategy-helps-companies-with-expansion-and-consolidation>

кои ги нуди. На пример, владините субвенции, правилата за користење на државна помош за претпријатијата и други мерки, можат да ѝ наштетат на конкуренцијата. Исто така, истата мора да биде праведна во однос на помошта која ја нуди на индустриите, особено на извозните компании. Оваа праведност и правилната распределба на средствата кои владите ги нудат на своите компании особено добива на значење при функционирањето на внатрешниот пазар на ЕУ. Имено, овие практики на владите во земјите членки на ЕУ, може да се сметаат за незаконски од страна на ЕК, која ги тера владите на земјите членки да настапуваат многу внимателно со користење на мерките за помош кои ги нудат на компаниите во насока да не ја нарушат конкуренцијата на внатрешниот пазар на ЕУ.

3. ВНАТРЕШЕН ПАЗАР И КОНКУРЕНТСКАТА ПОЛИТИКА НА ЕУ

Долг бил патот кој го изоделе земјите членки на ЕУ во преминот од заеднички кон единствен пазар на ЕУ, кој после изгласувањето на Лисабонскиот договор во 2009 година го менува поимот во внатрешен пазар на ЕУ. Менувањето на поимите од заеднички во внатрешен пазар на ЕУ има правна позадина. Поимот – „заеднички пазар“ се разликува од поимот – „единствен пазар“ (Single Market) поради значајните позитивни промени во регулативата, кои настанале со донесувањето на Единствениот европски акт (EEA) (Single European Act - SEA)¹⁶ во јули 1987 година. Со реализацијата на ЕЕА, а подоцна и со стапувањето на сила на Лисабонскиот договор во декември 2009 година¹⁷, поимите заеднички пазар (Common Market) и единствен пазар (Single Market) се заменуваат со внатрешен пазар (Internal Market), којшто поим е задржан како официјален и е во денешна употреба.

Креирањето на внатрешниот пазар на ЕУ е процес кој се одвивал долг временски период. Процесот на интеграција бил целосно комплетиран со создавањето на единствениот пазар на ЕУ и воспоставување на „четирите слободи“ кои се однесуваат на слободно движење на стоки, услуги, работна сила и капитал. Најбазичната функција на внатрешниот пазар е да им овозможи на компаниите од нејзините земји членки влез на пазар со над 500 милиони потрошувачи (447 милиони жители со излезот на Велика Британија)¹⁸, со 26 милиони бизниси кои покриваат 16,5% од глобалната трговија.¹⁹ На овој начин, преку стимулирање на конкурентски притисок на внатрешниот пазар се создале услови за подобар квалитет на добрата и услугите кои се нудат на пазарот, каде сега потрошувачите за пониски цени добиваат поквалитетни производи. Воедно се подобрува внатрешната и надворешната трговија и се зголемува ефикасноста преку постигнување на економија од обем. Внатрешниот пазар ја третира ЕУ како една територија без внатрешни граници или други регулаторни пречки за слободно движење на стоки и услуги, капитал и работна сила.

Со донесувањето на Лисабонскиот договор во декември 2009 година, ЕК подетално ја утврдила намената на постоењето на внатрешен пазар на ЕУ, при што во член 2 од Договорот јасно е утврдено и потенцирано дека: „Унијата ќе формира внатрешен пазар. Овој пазар ќе придонесе за одржлив развој на Европа базиран на економски раст и ценовна стабилност, високо конкурентна социјално-пазарна економија која ќе цели кон целосна вработеност, социјален прогрес, високо ниво на заштита и напредок на квалитетот на окружувањето. Истиот ќе придонесе кон промовирање на научниот и технолошки напредок“.²⁰ Воедно, податоците од сите спроведени анализи го потврдуваат ставот на ЕК, во насока на тоа дека внатрешниот пазар после неговото комплетирање го поттикнал економскиот раст на ЕУ и го олеснил секојдневниот живот на потрошувачите и функционирањето на европските бизниси. Според извештајот на ЕК,²¹ внатрешниот пазар ги поттикнал трговските текови во ЕУ преку елиминацијата на трговските тарифи и намалувањето на

¹⁶European Parliament, Single European Act (SEA), 1986, <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/single-european-act>

¹⁷European Union (2007), Treaty of Lisbon, „The words ‘common market’ shall be replaced by ‘internal market’“; p.42, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>

¹⁸EUROSTAT, 2021, [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1)

¹⁹Højbjerg Brauer Schultz, (2018), „25 Years of the European Single Market“ Study funded by the Danish Business Authority, [rapport-25-years-of-the-single-market.pdf \(em.dk\)](https://www.dba.dk/~/media/2018-12-11-25-years-of-the-single-market.pdf)

²⁰European Union, (2009), „Treaty of Lisbon“, December, 2009, article 2, page 11, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>

²¹OECD Library, (2021), Working papers, „Implementation, Economic Consequences, Unfinished Business“ [053605471675.pdf \(oecd-ilibrary.org\)](https://www.oecd-ilibrary.org/)

нецаринските бариери. На тој начин влијаел на порастот на производството и домашната побарувачка. Отворањето на домашните економии, поттикнало зголемување на конкурентноста на економиите преку намалување на цените и пораст на квалитетот на производите кои се нудат на пазарот. Утврдено е дека комбинираното влијание на овие два канала придонело за пораст на БДП на ЕУ за 8-9% на долг рок.²² Второ, порастот на благосостојбата по глава на жител, изразена процентуално, варира од 2,07% во Исланд до 4,35% во Белгија, додека вкупните придобивки од благосостојбата (пресметани како добивки по глава на жител) за граѓаните на ЕУ кои се дел од внатрешниот пазар изнесуваат 461 милијарда евра.²³ Од моментот на формирањето на единствениот пазар, податоците за макроекономските перформанси, како реален БДП, трговска размена, нови работни места, БДП по глава на жител, бележеле раст и напредок. Воедно, доколку нивото на интеграција на единствениот пазар од 1990 година се користи како референтна точка, преку споредување на променливите од 1990 г. до 2015 г. е пресметан повисок БДП по глава на жител за 1,7%, отколку што би бил без интеграцијата од 1990 година. Воедно и 50% пораст на внатрешната трговска размена и креирање на дополнителни 3,6 милиони работни места.²⁴

Овие остварувања биле потпомогнати со воведувањето на Политиката за заштита на конкуренција (ПЗК), како една од фундаменталните политики потребни за правилно функционирање на внатрешниот пазар. Оваа политика заедно со социјалната политика и транспортната политика, биле воведени со Римскиот договор во 1957 година. Сепак, ПЗК започнала да добива на значење после донесување на Единствениот европски акт (ЕЕА) во 17 февруари 1986 година, којшто чин претставува прво поголемо дополнување на Римската спогодба. Целта на воведувањето на ПЗК е да овозможи сите компании во рамки на внатрешниот пазар на ЕУ да се натпреваруваат под исти услови и исти правила кои важат на национално (земјите членки преку своите институции ги спроведуваат националните законски прописи) и наднационално ниво (надлежност на ЕК). Сепак, сите економисти се едногласни во ставот дека ПЗК под начинот на кој е утврдена во нејзината најчиста форма не може да опстои во реалниот свет и да обезбеди совршени услови за компаниите, каде истите ќе се натпреваруваат под исти услови и каде ќе постои силна гаранција дека нема да се јави компанија или фирма која ќе ги наруши пазарните правила.

Основни карактеристики на ПЗК се: управување со претпријатијата со правилна примена на конкурентските правила, заштита на интересите на потрошувачите преку обезбедување на добра и услуги под најдобри услови, промовирање економска ефикасност преку создавање на погодна клима за иновации и технички напредок, и спречување на неконкурентни активности што ја гушат конкурентната клима создадена со комплетирање на внатрешниот пазар. ЕК наведеното го постигнува преку работата на Генералниот директорат за конкуренција на ЕК кој е задолжен за мониторинг на антимонополски активности кои настануваат преку склучување на неконкурентни договори, примена на антидампинг мерки, либерализација на пазарите, државна помош, спојувања и картели. Согласно ЕК, истите придонесуваат до создавање на бариери помеѓу националните пазари и до фиксирање на цените и производството. Ваквата пракса подразбира злоупотреба на економската моќ од страна на компании кои имаат монополска позиција на пазарот.²⁵ ²⁶ Оттука се јавува тесната корелација и поврзаност помеѓу стабилното функционирање на Внатрешниот пазар на ЕУ и политиката за заштита на конкуренција на ЕУ. Така, доколку улогата на ПЗК е да го штити

²² European Commission (2018), [European Economic Forecast, Autumn 2018 \(europa.eu\)](#)

²³Giordano Mion&Dominic Ponattu, (2019), "Estimating economic benefits of the Single Market for European countries and regions", [EZ Study SingleMarket.pdf \(bertelsmann-stiftung.de\)](#)

²⁴ Patrice Muller, Jenna Julius, Ashwini Natraj, Karen Hope (2017), "The EU Single Market: Impact on Member States, [untitled \(amchameu.eu\)](#)

²⁵ Европскиот суд на правдата прецизира дека доминацијата започнува со пазарен удел од 40%.

²⁶ Iwona Niedziółka, (2016), Article on topic: Competencies of Commissioner for Competition in creation and enforcement of competition policy, [Competencies of Commissioner for Competition in Creation and Enforcement of Competition Policy - ScienceDirect](#)

внатрешниот пазар од разни штетни облици на поврзување и дејствување на стопанските субјекти, со цел да предизвикуваат ограничување и нарушување на конкуренцијата на пазарот, улогата на конкурентската политика на ЕУ е развивање на стратегии кои ќе помогнат компаниите на европскиот пазар да бидат конкурентни не само на внатрешниот пазар на ЕУ, туку и на странските пазари.

Добра конкурентска политика придонесува за подобрување на продуктивноста на економиите и компаниите на меѓународниот пазар преку зголемување на можноста истите да се натпреваруваат со компании од САД и Кина, во однос на кои ЕУ бележи децениски пад. Воочување на овој драстичен пад во конкурентноста од страна на ЕК, било причина во март 2000 година да се воведат Лисабонската стратегија 2000 – 2010. Со оваа десетгодишна стратегија ЕК поставила амбициозна цел, а тоа е да ја направи ЕУ - „Најконкурентна и најдинамична економија во светот заснована на знаење, способна за одржлив економски раст со повеќе и подобри работни места, и поголема социјална кохезија“.²⁷ Истата поставила јасни и конкретни цели во 6 различни области (економски перформанси, вработување, во истражување и развој (И&Р) и образование, информатичко општество, економски реформи, социјална кохезија и окружување)²⁸. Меѓутоа, на средината од имплементацијата во 2004 година било констатирано дека оваа стратегија не ги дала очекуваните резултати. Ова го потврдува и кажаното од страна на Романо Проди (Romano Prodi), претседателот на Европската комисија во период од 1999-2004 г., кој по напуштањето на функцијата изјавил дека: „Стратегијата се покажала како огромен неуспех и не ги исполнила очекувањата поради кои била воведена“, како и дека „целите од Лисабон биле правилни, но имплементацијата била слаба“.²⁹ Некои од показателите кои не биле исполнети се: стапка на вработеност од 70%, стапка на вработеност од 50% за работниците на возраст од 55-64 години, индикатор за истражување и развој бил далеку под закритиот просек од 3% од БДП кај сите земји од ЕУ, исто како и вложувањето во ИТ.³⁰ Истовремено, земјите членки на ЕУ потфрлиле во исполнувањето на социјалните и еколошките цели. Сепак, за да се најде вистинската причина за неисполнувањето на перформансите, фундаменталните елементи на стратегијата мора да се проверат за да се открие каде лежат причините за нејзиниот неуспех.

Веќе во 2005 година, Жозе Мануел Баросо (Jose Manuel Barroso), тогашен претседател на ЕК, најавува продолжување со нова Лисабонска стратегија. Меѓутоа, ЕК и тука се соочила со ист неуспех. Ова било забележано и во извештајот на Светскиот економски форум од 2010 г. со изјавата дека: „Европа не е доволно опремена да се соочи со новите глобални предизвици како што се подемот на големите конкурентни економии, потребата за енергетска ефикасност и безбедност или брзото темпо на технолошките иновации.“³¹ Некои аналитичари неуспехот го гледаат во гласањето каде сè потешко е да се постигне квалификуваното мнозинство од 25-те земји членки во Советот, наспроти едногласноста на 15-те стари земји членки на ЕУ. Затоа, голем број експерти сметале дека за одредени приоритетни области одлуките треба да се донесуваат со квалификувано мнозинство. Сепак, неисполнувањето на резултатите беше надолупнето и со отпочнување на финансиската криза во 2007 година, која во голема мера ги ослаби ефектите кои беа постигнати со стратегијата „Европа 2020“. Неуспехот и на оваа стратегија беше причина во март 2010 година, Лисабонската стратегија да биде заменета и ревидирана со стратегијата „Европа 2020 - Стратегија за паметен,

²⁷European Committee of the Region (ECON), (2020), The Lisbon Strategy in short, <https://rb.gy/wnb1xu>

²⁸Clementina Ivan-Ungureanu and Monica Marcu, (2006), “The Lisbon strategy”, Institute for Economic Forecasting, https://ipe.ro/rjef/rjef1_06/rjef1_06_6.pdf

²⁹Euroactiv, (2005), The Lisbon strategy at midterm: Expectations and reality, <https://rb.gy/56pqw5>

³⁰ Tania Zgajewski and Kalila Hajjar (2005), “The Lisbon Strategy: Which failure? Whose failure? And why?”, Royal Institute for International Relations (IRRI-KIIB), Page 12 <http://aei.pitt.edu/8983/1/ep6.U701.pdf>, пристапено декември 2022.

³¹ Klaus Schwab, (2010), The Global Competitiveness Report 2010-2011, World Economic Forum, Geneva, Switzerland, <https://rb.gy/blni76>

одржлив и инклузивен раст”. Новата стратегија предложи 7 водечки иницијативи, од кои четири се особено релевантни за да се придонесе индустријата, а со тоа и внатрешниот пазар на ЕУ станат поконкурентни. Истите се: „Унија заснована на иновации“, „Дигитална агенда за Европа“, „Интегрирана индустриска политика за ерата на глобализацијата“ и „Нови вештини за нови работни места“.³²

Што значи дека и покрај сите напори, внатрешниот пазар на ЕУ продолжува и понатаму да се соочува со дводецениски пад на конкурентноста во однос на останатите земји од светот (Јапонија, САД, Кина и Индија), особено во клучни сектори како што се природните науки, електроинженерство, вештачка интелигенција (ВИ) и изработка на напреден софтвер³³. Ова делумно се должи на потфрлање во вложување на средства И&Р, кои во Европа во 2015 г. изнесувале скромни 2,12% од БДП, додека во САД и Јапонија тој процент е 2,79% и 3,24% од БДП, респективно. Веќе во 2021 г., овој износ во Европа се зголемил за скромни 0,19 процентни поени и изнесувал 2,31%, додека за САД 3,45% и Јапонија 3,26% од БДП.³⁴ Од таа причина, за време на самитот на Европска тркалезна маса за индустрија, одржан во јуни 2022 година во Брисел³⁵, било истакнато дека Европа ја губи конкурентноста во клучните инвестициски области во инфраструктурата и новите технологии, но била истакната и неопходноста за поставување на вистинската рамка на политиката што ќе фаворизира поголеми инвестиции и значително ќе ги зајакне иновациите за ревитализација на конкурентноста.

ЕК, решена да се справи со ситуацијата и да му излезе во пресрет како на европскиот бизнис-сектор, така и на јавната администрација, за кратко време после отпочнувањето на кризата предизвикана со вирусот Ковид-19, започнала со воведување на стратегии и програми кои треба да ја поттикнат конкурентноста на внатрешниот пазар. Согласно Работната програма 2023, ЕК зацртала 6 најважни приоритети за кои активно ќе се залага. Тие произлегуваат од стратешката агенда на Советот и од дискусиите со политичките групи на Европскиот парламент. Истите треба да придонесат внатрешниот пазар на ЕУ да стане најконкурентен пазар во светот, а тие се³⁶: **(1) Испорака на европскиот зелен договор** преку реформа на пазарот на електрична енергија на ЕУ, вклучително и развојување на цените на електричната енергија и гас. За оваа цел ЕК ќе инвестира 3 милијарди евра за создавање на Европска банка за водород. Дополнително, ќе преземе активности за намалување на отпадот преку воведување на правила за пакување, рециклирање и ослободување од непотребната амбалажа. Ова е со цел справување со растечкиот извор на отпад и минимизирање на неговото влијанието врз животната средина, со посебен фокус на отпадот од храна и текстил. Меѓутоа, правилната и економична употреба на ресурсите и отпадот не е само поради исполнување на еколошки стандарди, туку пред сè што истото стана клучен фактор за конкурентност на економиите. Бидејќи ресурсите се клучен трошок во производството, оттука подобрување на ефикасната примена може да има голема улога во стекнувањето на конкурентска предност. Воедно, ЕК усвои збир на предлози за да ги направи политиките на ЕУ за климата, енергијата, транспортот и даноците, погодни за намалување на нето-емисиите на стакленички гасови за најмалку 55% до 2030 година, во споредба со нивоата од 1990 година. **(2) Европската комисија прилагодувањето на пазарот за дигиталната ера** ќе го спроведе преку мерки за обезбедување на соодветен и разновиден пристап до сировини и инвестиции, зголемена дигитална и економска отпорност на Европа. Дигиталната трансформација ќе се одвива преку инвестирање во бизниси, истражување и иновации, реформирање на процесот на заштита на податоците и зајакнување на луѓето со

³² Frédéric Gouardères, (2021), European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/61/general-principles-of-eu-industrial-policy>

³³ Projects Directorate and the Economics Department of the EIB, (2016), “Restoring EU competitiveness” [Restoring EU competitiveness \(eib.org\)](https://restoring.eu.competitiveness/eib.org)

³⁴ Eurostat (2021), [R&D expenditure - Statistics Explained \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1)

³⁵ European Round Table for Industry (2022), <https://ert.eu/documents/2022bmr/>

³⁶ European Union (2022), Commission priorities for 2019-2024 (political guidelines), https://european-union.europa.eu/index_en

вештините неопходни за новата генерација на технологии. За таа цел ЕК ги вовеле Дигиталната стратегија на ЕУ, Единствениот дигитален портал и набрзо после тоа и Платформа за дигитални вештини и работни места³⁷. Целта преку овие мерки е да се направи потребната трансформација на европскиот пазар погодна за луѓето и деловните субјекти, истовремено помагајќи да се постигне целта, а тоа е конкурентна и климатски неутрална Европа до 2050 година. Имено, на 9 март 2021 г., ЕК преку стратегијата ја претстави првата фаза од визијата и можностите за дигитална трансформација на Европа до 2030 година, која треба да се одвива во четири основни точки, со конкретно поставени цели:

- **Вештини** – Стимулирање на специјалисти за информатички и комуникациски технологии (ИКТ), дополнителни 20 милиони на пазарот, со примена на родова конвергенција и поседување на основни дигитални вештини за минимум 80% од населението;
- **Безбедна и одржлива дигитална структура** – Поврзување: гигабит за секого (Gigabit како брзина на пренос на податоци) и 5G мрежа насекаде; современи полупроводници: двојно учество на ЕУ во глобалното производство; чување на податоци: раб и облак (Edge & Cloud), 10.000 климатски неутрални високо безбедни работни јазли; како и пресметување: прв компјутер со квантно забрзување.
- **Дигитална трансформација на бизнис секторот** – Техника: 75% од компаниите од ЕУ користат Cloud/AI/Big Data; иноватори: забрзано финансирање за поттик на растот и удвојување на еднорозите во ЕУ. Во изминатата година, 10 високо успешни стартапи од ЕУ се приклучија на листата на компании вредни една милијарда евра и тоа се т.н. европски еднорози. Мнозинството европски еднорози се бизниси фокусирани на клиенти и имаат просечна вредност од 2,8 милијарди долари. Тука се вбројуваат Spotify, Skype и Zalando како водечки на скалата.³⁸ Инвестиции во компаниии кои доцнат со прифаќањето на технологијата: повеќе од 90% од МСП достигнуваат барем основно ниво на дигитален интензитет.
- **Дигитализација на јавниот сектор** – Клучните јавни услуги да се 100% дигитални, е-здравје: 100% од граѓаните имаат електронски пристап до медицинската евиденција; и дигитален идентитет (ДИ): 80% од граѓаните да користат дигитална идентификација.

(3) Градење на нов европски модел на социјална пазарна економија. Преку оваа цел, ЕК ќе направи надградба и ќе го подобри пристапот до социјална заштита за да ја зајакнеме социјалната отпорност на Европа. Воедно, ќе обезбеди зајакнување на економијата на ЕУ преку подобрување на пристапот до нови работни места, намалување на нееднаквостите и поддржување на бизнисите. Преку овој приоритет, ЕК ќе ја подобри Економската и монетарната унија и планира комплетирање на унијата на банкарството и пазарите на капитал. Финансиската унија гарантира дека ЕУ има стабилни банки и пазари на капитал кои се способни да ја финансираат реалната економија со посебен акцент на МСП кои се столбот на европската економија. **(4) Посилна Европа во светски рамки.** ЕК планира обезбедување на највисоки стандарди за заштита на климата, животната средина и работната сила, кое ќе го постигне преку тесна соработка со соседните земји, воведување сеопфатна стратегија за Африка и реafirмирање на европската перспектива на земјите од Западен Балкан. За секоја од земјите ЕК дава препораки за забрзување на процесот на приклучување кон внатрешниот пазар на ЕУ. Северна Македонија и Албанија започнаа нова фаза и ги остварија првите меѓувладини конференции за пристапните преговори на 19 јули 2022 година. Препораките на ЕУ се интензивирање на напорите во клучните области како што се владеењето на правото, борбата против корупцијата и борба против организираниот криминал. Албанија, дополнително треба да покаже напредок со правата на сопственост, малцинските прашања и

³⁷ Digital skills and jobs platform, <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en>

³⁸ Consultancy.uk, (2016), "An overview of European unicorns, UK and Sweden lead the pack" <https://www.consultancy.uk/news/12251/an-overview-of-european-unicorns-uk-and-sweden-lead-the-pack>

слободата на изразување.³⁹ **(5) Промовирање на европскиот начин на живот.** Комисијата од 2022 започна да гради сеопфатен европски механизам за владеење на правото според кој секоја година, објективно, треба да известува за состојбата низ Унијата. Воедно, ќе работи на засилување на граничната контрола, модернизацијата на системот за азил на ЕУ и соработката со земјите партнери во областа на миграцијата. Во тој контекст, ЕК го задолжи Советот да овозможи Бугарија, Романија и Хрватска целосно да учествуваат во Шенген зоната. Но, исто така, и на поддршка на образованието во Европа преку различни иницијативи и нудење форум за соработка, градење на ефективен одговор за спротивставување на тероризмот и радикализацијата, организираниот криминал и сајбер-заканите, и борба против дискриминацијата и промовирање на родовата еднаквост, особено преку заштита на владеењето на правото и основните права. **(6) Поттик на европската демократија.** Последниот приоритет е потребата Комисијата да го зајакне своето партнерство со Европскиот парламент, со тоа што ќе обезбеди нејзино вклучување во сите фази од меѓународните преговори, како и во текот на законодавниот процес. Воедно, ЕК предложи нов сет на правила за заштита на медиумскиот плурализам и независност во ЕУ. Имено, јавните и приватни медиуми да можат полесно да работат преку границите на внатрешниот пазар на ЕУ, без непотребен притисок, преку дигитална трансформација на медиумскиот простор.

Согласно прикажаното преку шесте приоритети, може да се заклучи дека последната европска стратегија со која ЕК планира да ја засили конкурентноста на внатрешниот пазар, а со тоа и на ЕУ, е многу подетална од претходните стратегии и насочена кон точно утврдени цели и точки. Секако и оваа стратегија ќе претставува голем предизвик за ЕК, во надеж дека истата ќе ги даде очекуваните резултати според начинот на кој е замислена, после краток временски период од нејзината имплементација и примена.

3.1 Предизвиците со кои се соочил Внатрешниот пазар на ЕУ во време на здравствена криза предизвикана од Ковид-19 пандемијата

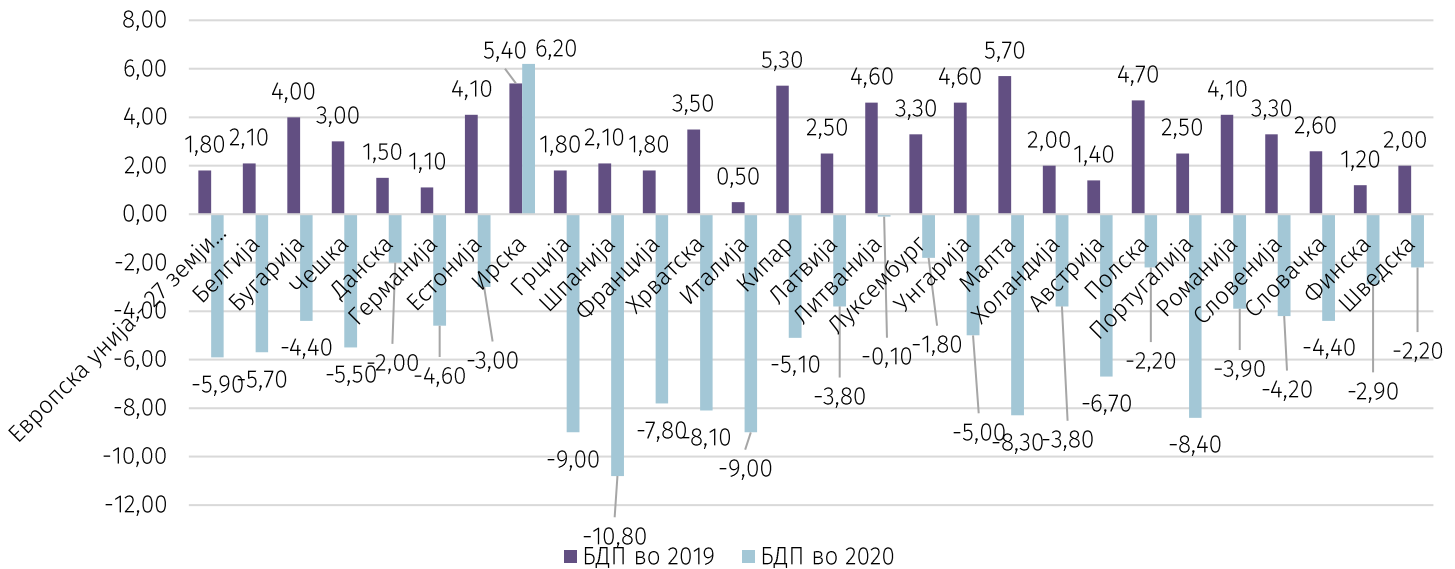
Внатрешниот пазар на ЕУ беше ставен на „огромен“ тест во 2020 година со отпочнувањето на пандемијата предизвикана од вирусот Ковид-19, кој иницира огромна економска штета, дисторзии и нарушувања во економиите на земјите членки на ЕУ. Овие дисторзии беа длабоко изразени во првите два квартали од 2020 година, мерено според начинот на функционирање на компаниите, особено МСП, кои оваа пандемија ги начека целосно неспремни. Затоа е неминовно да се анализира што се случувало со внатрешниот пазар после отпочнувањето на кризата предизвикана од вирусот Ковид-19 и кои биле чекорите кои ги преземала ЕК, како неопходни со цел да се овозможи негово понатамошно непречено функционирање. Според ММФ, пандемијата претставува најголем шок за европската економија, незабележан за Европа од времето на Втората светска војна.

Согласно ММФ, реалниот БДП на годишно ниво во Евроната забележал пад од -7,2% во 2020 година, што е значително полошо од стагнацијата забележана после отпочнувањето на Глобалната финансиска криза во 2007 година. Додека, во некои европски земји (кои не беа спремни за користење на дигиталните услуги) како Италија, Франција и Шпанија овој процент во првиот

³⁹European Commission (2022), “2022 Enlargement package: European Commission assesses reforms in the Western Balkans”, available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6082 (пристапено на 30.11.2022)

квартал од 2020 година, според ММФ, изнесувал -9%, -7,8% и -10,8%, респективно.⁴⁰ Ова главно се должи и на намалената потрошувачка од страна на граѓаните кои поради намалените приходи или поради воведените рестрикции за заштита на сопственото здравје се воздржуваа од трошење. Имено, според Евростат, БДП забележал пад од -5,9% во ЕУ и 6,3% во земјите членки на Евростат за 2020 година⁴¹, пропратен со големи загуби во прометот и намалување на трговската размена и

Графикон број 1: Раст на БДП во земјите членки на ЕУ, 2019 vis a vis 2020 година

инвестициите (графикон број 1).

Извор: Евростат јуни 2021, [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://statistics.eurostat.eu)

Големи загуби се регистрирани и кај индустриското производство кое нагло се намали за -28% во април 2020 година, споредбено со истиот месец минатата година.⁴² Во овој период ЕУ се соочуваше со мутација на вирусот предизвикана од новиот делта сој на вирусот кој го достигна пикот во 2020 година. Во оваа криза најпогодени беа МСП, кои во првиот и вториот квартал од 2020 година забележале пад на прометот со над 60%, додека две третини од МСП пријавиле дека ги одложиле одлуките за инвестирање или ги намалиле инвестициите.⁴³ Компаниите во ЕУ беа особено погодени и од прекини во синџирот на снабдување, отсуства на вработените, не можноста за премин кон работењето на далечина и привремено исклучување.

Оваа неспремност особено се однесуваше на помалку развиените земји членки на ЕУ, кои сега мора да применуваат практики кои ги наложува настаната ситуација, меѓу кои е и работата на далечина. Исто така, неподготвеноста за работа на далечина предизвика дисторзии на Внатрешниот пазар на ЕУ, зошто сега потрошувачите, но и надлежните институции не беа во можност да следат по регуларен пат што се случува на пазарот и дали функционираат внатрешните правила на европскиот пазар. Што значи дека, доколку во услови на криза, дигитализацијата е отсутна на пазарот или не е целосно имплементирана, го отежнува одржувањето на конкуренцијата која ни го

⁴⁰ IMF, January 2021. [World Economic Outlook Update, January 2021: Policy Support and Vaccines Expected to Lift Activity \(imf.org\)](https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/01/07/world-economic-outlook-update-january-2021-policy-support-and-vaccines-expected-to-lift-activity)

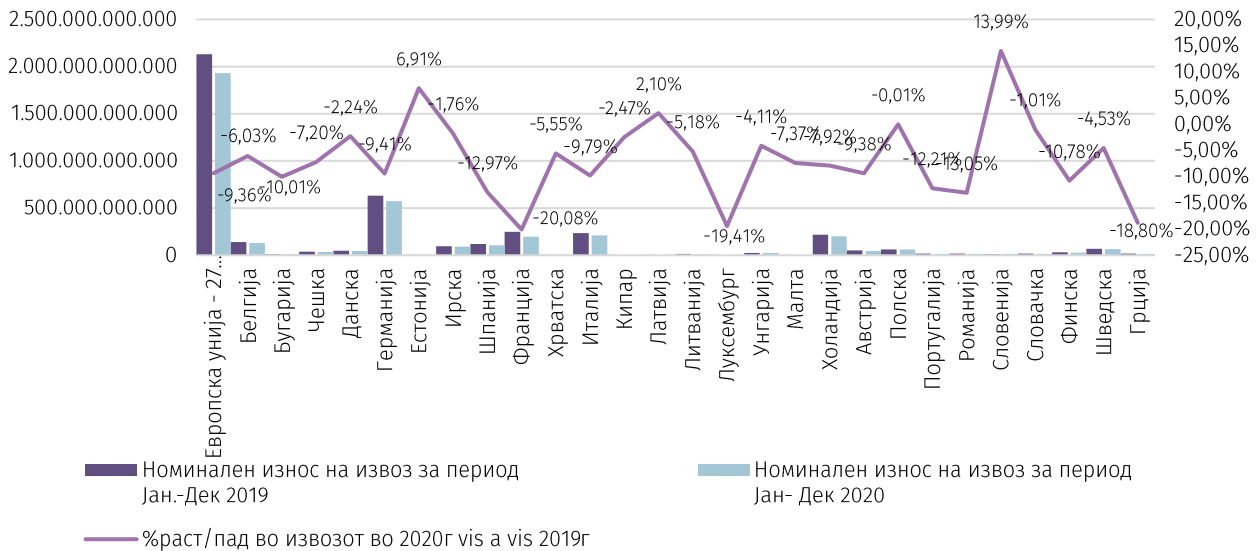
⁴¹ Eurostat, February 2021, Euro indicators, "GDP down by 0.7% in the euro area and by 0.5% in the EU", [0e84de9c-0462-6868-df3e-dbacad9f49f \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&code=sdg_8_4_1&plugin=1)

⁴² Eurostat 2021, [0e84de9c-0462-6868-df3e-dbacad9f49f \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&code=sdg_8_4_1&plugin=1)

⁴³ European Central Bank (November 2021), "Survey on the access to finance of enterprises (SAFE)", [Statistical calendars \(europa.eu\)](https://www.ecb.europa.eu/press/pr/20211104/safe_en.htm)

дава правото на избор и бројни придобивки како што се: пониски цени, поттик на иновации и поттик за дигитална технологија.

Графикон број 2. Намалување/зголемување на извозот на земјите членки, 2019 vis a vis 2020 година

Извор: Евростат јуни 2021, [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat)

Исто така, пад е забележан и во трговската размена со трети земји кои не се членки на ЕУ, како и во трговската размена помеѓу самите земји-членки на ЕУ (**графикон број 2**). Од друга страна, воведените рестриктивни мерки кои беа наложени од владите во земјите членки на ЕУ наменети за „одбрана“ на нивните национални пазари, преку мерки за заштита на здравјето на граѓаните на ЕУ, како што се забрана за движење, ограничување или забрана за извоз на добра, особено тие кои се однесуваат на опрема за лична и медицинска заштита (вклучувајќи маски, ракавици, очила, визири и здравствени костуми)⁴⁴, неопходни за заштита на здравјето, како на граѓаните така и на медицинските лица кои работат во првиот одбранбен фронт, предизвикаа драстичен пад во трговската размена, особено кај извозот. Најголем пад во извозот во 2020г, споредбено со 2019г. е забележан кај Франција од -20%, а најмал кај Полска од -0,01%. Исклучок од оваа констатација се само три земји членки, Словенија со 14,% раст, после неа следат Естонија и Латвија и со 7% и 2%, респективно.⁴⁵

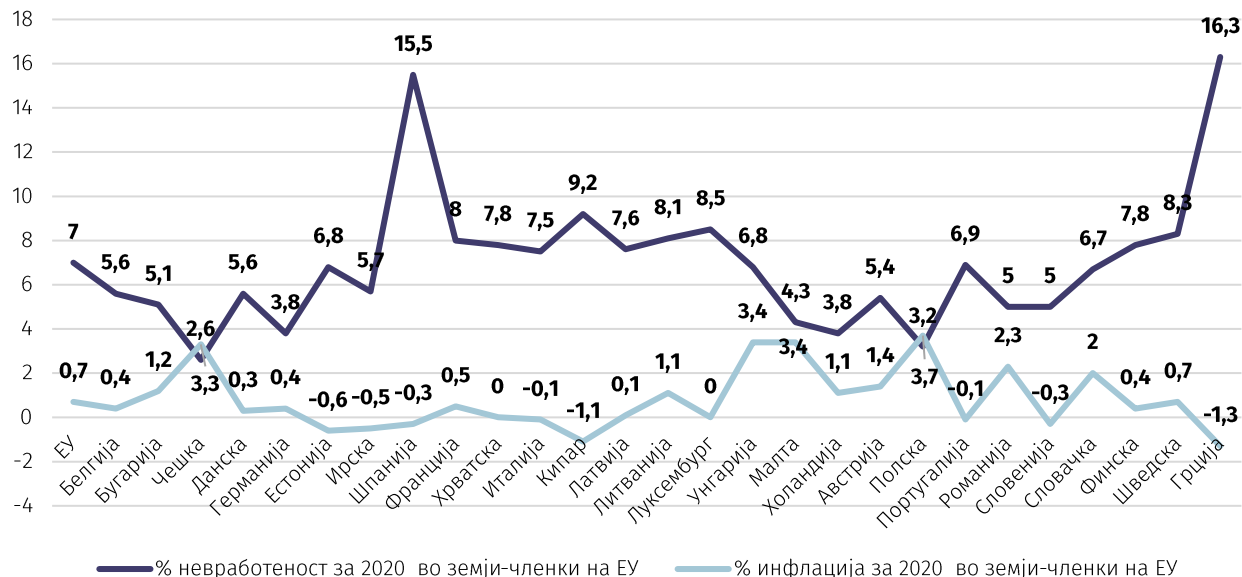
Во однос на годишните стапки на инфлацијата и невработеноста, земјите членки на ЕУ овие параметри ги држеле под контрола, споредбено со регистрираното ниво на невработеност и инфлација во изминатите години и истите биле стабилни кај поголемиот дел од нив (**графикон број 3**). Имено, земјите членки на ЕУ, како Шпанија и Грција, и во изминатите години пред отпочнувањето на пандемијата имале висок процент на невработеност, и истиот во 2018 година изнесувал 15,3% и 19,3%, респективно. Доколку се направи споредба со стапките на невработеност кои ги регистрирале земјите членки во 2020 година во емот на пандемијата, разликата во стапките е минорна, па затоа може да се дојде до заклучокот дека кризата предизвикана од пандемијата немала големо влијание на инфлацијата и нивото на невработеноста. Овој економски шок не беше предизвикан само од националните рестриктивни мерки кои беа воведени со цел ограничување и лимитирање на

⁴⁴ CNN, (March 2020) Article [In race to secure medical supplies, countries ban or restrict exports - CNN](https://www.cnn.com/2020/03/16/eu-restrict-exports/index.html)

⁴⁵ Eurostat 2021, [Redirecting To ECAS \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat)

социјалниот контакт, туку истиот беше предизвикан и од едностраното воведување на бројни рестрикции за слободно движење на добра и работна сила помеѓу самите земји членки.

Графикон број 3. Движењето на невработеноста и инфлацијата во земји членки на ЕУ во 2020 година

Извор: Европска комисија⁴⁶ и Евростат, 2021⁴⁷

Од таа причина, во периодот мај и јуни 2020 година бил регистриран забележителен пад во внатрешната трговска размена за 24%. Ваквата пракса не само што ја ограничи способноста на европските бизниси да ги снабдуваат своите стоки и услуги, туку доведе и до сериозни нарушувања во синџирот на снабдување. Сите бизниси настрадаа, но најмногу погодени биле МСП. Прелиминарните проценки покажуваат дека бројот на МСП се намалил за 1,3%, додека над 90% од МСП пријавиле пад на прометот во последниот квартал од 2020 година.⁴⁸ Рестриктивните мерки преземени од ЕК, кои посебно ги опфатија аспектите на внатрешниот пазар, вклучуваа:

- Оневозможување на слободен проток на поединци, вклучувајќи патници, (туристи, бизнис патувања). Оваа мерка, сепак, наиде на застој со отворањето и затворањето на границите кај одредени земји членки.
- Оневозможување на слободен проток на туристи од трети земји, (туристички или бизнис-патувања). За оваа мерка особена заслуга имаа воведените единствени, стандардизирани ЕУ пасоши за вакцинација и формулари за тестирање. Сепак, земјите членки ги следеа упатствата дадени од ЕК за ограничување на патувањата од трети земји. Изземени од ова правило се лицата што патуваат за потребите за студирање, како и патниците во транзит или тие кои влегуваат во некоја од земјите членки поради неодојливи семејни причини. Исто така, лицата на кои им е потребна меѓународна заштита не се предмет на ограничувања.
- Оневозможување на слободен проток за стоки произведени во ЕУ, со задолжителна „зелена лента“ за камиони. Оваа мерка се покажа малку контрадикторна иако одговорот на ЕК беше добар во повеќето случаи, но не во сите. На пример, нагло то затворање на границите во Полска

⁴⁶European Commission, (2021), Article on topic [Summer 2021 Economic Forecast: Reopening fuels recovery | European Commission \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/economy_finance/summer-2021-economic-forecast-reopening-fuels-recovery)

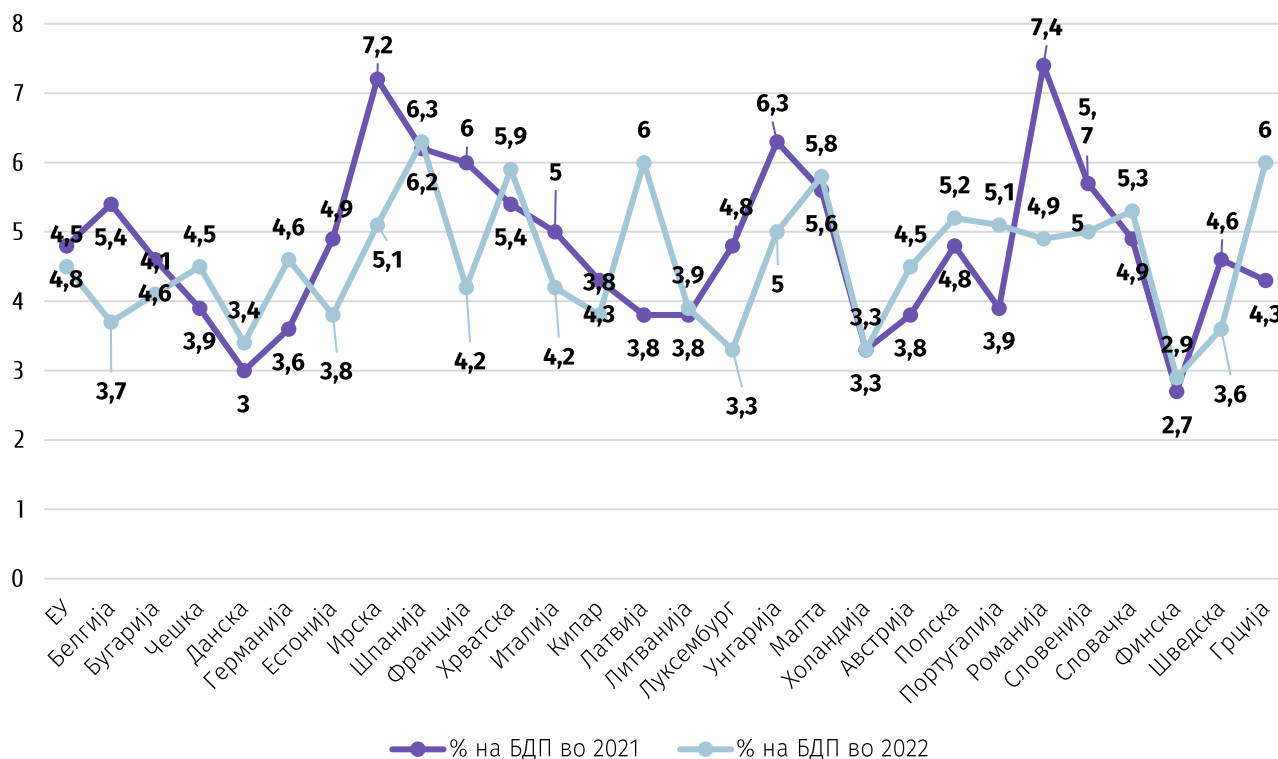
⁴⁷Eurostat (2021), [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table)

⁴⁸European Commission (2021), Article Commission Staff working document, (2021), “Annual Single Market Report 2021”, [swd-annual-single-market-report-2021_en.pdf \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/economy_finance/annual-single-market-report-2021_en.pdf)

предизвика долги редици камиони додека ЕУ не интервенираше со молба за воспоставување „зелени ленти“.⁴⁹

- Целосни ослободувања или административна флексибилност за ДДВ и царински давачки. Оваа мерка беше воведена за поттик на инвестиции и вработувања.
- Слободен проток на медицински производи во Внатрешниот пазар. Ова предизвика забрана за извоз на медицинска опрема надвор од границите на ЕУ, на штета на земјите кои не се дел од ЕУ.
- Заедничка јавна набавка на вакцини, медицинска опрема и опрема за лична заштита (ОЛЗ). Ова претставува одлика на екстремно добра организираност и доказ за придобивките од Внатрешниот пазар, како и на меѓусебната солидарност во време на криза.
- Заштита на потрошувачите преку порталот „Твоја Европа“, особено за откажани патувања. Иако, ЕК ја воведо оваа мерка, сепак имаше многу реакции од граѓани кои долго време чекале рефундација на средствата од туристичките ваучери.

Графикон број 4. Проценка на ЕК за движењето на БДП во ЕУ за 2021 и 2022г, изразено во %

Извор: Европска комисија Јуни 2021, Summer 2021 Economic Forecast: Reopening fuels recovery⁵⁰

Во **графикон број 4** е прикажана проценката на ЕК за движењето на БДП за 2021 и 2022 година. Од оптимистичката прогноза за растот на БДП за 2022 може да се заклучи дека економиите на земјите членки полека но сигурно се вратиле во нормала. Ова укажува на фактот дека воведените мерки со носење на планот за оправување на Европа кој Европскиот совет го одобрил во декември 2020 година, во вкупен износ од 2.364,3 милијарди евра, како и мерките кои се однесувале на благовремените јавни набавки на вакцини, медицинска и опрема за лична заштита како и успешно

⁴⁹Meghan Benton, Jeanne Batalova and Timo Schmidt (2021), "Title "COVID-19 and the State of Global Mobility in 2020", Migration Policy Institute (MPI), file:///C:/Users/Vesna/Downloads/mpi-covid19-impact-global-mobility_final%20(1).pdf

⁵⁰European Commission (2021), [Summer 2021 Economic Forecast: Reopening fuels recovery | European Commission \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/economy_finance/summer-2021-economic-forecast-reopening-fuels-recovery)

спроведената имунизација на населението, ги дале очекуваните резултати, после кои во 2022 година треба да следи благо оправување во земјите членки на ЕУ. Други позитивни промени во време на Ковид-19 кризата се: зголемен процент на заштеди кај граѓаните на ЕУ и пораст на бизнис-инвестициите. Стапката на заштеди кај граѓаните во 2020 и 2021 се зголемиле за 19% во земјите членки на ЕУ⁵¹, што се должи главно, поради фактот што граѓаните имале помалку можности за трошење особено кога се соочуваа со карантин, и неможност за слободно движење. Имено во време на пандемија заштедите на населението биле воочени како глобален феномен. За ова говорат и податоците добиени од банките од Франција кои пријавиле драстичен раст на банкарските заштеди особено кај најбогатите 10 отсто од домаќинствата. Согласно Македонската банкарска асоцијација, во Северна Македонија е регистриран 8,1% раст на заштедите на годишна основа, што се должи на намалената потрошувачка на домаќинствата во време на пандемија.⁵²

⁵¹ Thomas McGregor, Nujin Suphaphiphat, Frederik Toscani (2022), "Europe's Consumers are Sitting on 1 Trillion Euros in Pandemic Savings", IMF, <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/02/10/europes-consumers-are-sitting-on-1-trillion-euros-in-pandemic-savings>, пристапено декември 2022 година.

⁵² Македонска банкарска асоцијација (2022), <https://mba.mk/w/mk/aktivnosti/stevkova-shterleva-za-mia-bankite-se-stabilni-i-rezistentni-na-shokovi-pandemijata-go-zgolemi-shtedeneto/>

4. КОНКУРЕНТНОСТА НА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА

Северна Македонија, како и секоја земја од Западен Балкан (ЗБ) која претендира да стане дел од големото европско семејство е обврзана да исполни одредени критериуми со цел да се приближи кон потребните услови кои ги налага ЕУ, пред отпочнување на процесот на преговори со конкретната земја кандидат. Целокупниот процес за земјите од ЗБ започнал со процесот на стабилизација и асоцијација. Ова претставува политика на ЕУ кон земјите од ЗБ воспоставена со цел да го олесни процесот на пристапување и прилагодување до исполнување на главната цел, а тоа е полноправно членство во ЕУ.

Северна Македонија беше првата земја меѓу земјите од ЗБ која потпиша *Спогодба за стабилизација и асоцијација со Европската заедница и нејзините земји членки (ССА)*,⁵³ како правна рамка која ги регулира односите помеѓу Северна Македонија и ЕУ, како опсег во кој треба да се движи земјата за да го постигне бараниот напредок. Меѓутоа, Северна Македонија беше и прва земја⁵⁴ во којашто оваа спогодба стапи на сила кратко после потпишувањето на Спогодбата од страна на земјите членки на ЕУ. Имено, ССА, Северна Македонија ја потпиша на 9 април 2001 година во Луксембург и истата стапи на сила на 1 април 2004 година, веднаш после нејзина ратификација од страна на сите земји потписнички. Интересен е фактот што оваа спогодба на Северна Македонија ѝ беше понудена за времетраење на воениот конфликт кој започна во јануари 2001 година и со посредство на големите сили истиот се заврши четири месеци после потпишување на Охридскиот рамковен договор, во август истата година⁵⁵. Северна Македонија ги исполни сите предуслови потребни за отпочнување на преговори, но сепак од 16 декември 2005 година кога земјата се стекна со статус на земја кандидат за членство во ЕУ, земјата во 2022 година доби најава за отпочнување на овој толку важен процес. Што значи дека и покрај сите напори, процесот за отпочнувањето на преговори за полноправно членство беше закочен поради билатерални спорови, прво со Грција, кој беше разрешен во 2019 г.⁵⁶, а сега во 2022 година и со Бугарија.⁵⁷ Ова води кон заклучокот дека во случајот на Северна Македонија изостануваат сите вредности на кои се темели ЕУ, а тоа се почитување на човековите права, владеење на правото и еднакви принципи за сите земји кои претендираат да станат дел од широкото европско семејство. Сепак, и после бројните вета од соседите, владата и понатаму продолжува во напорите со прифаќање и усогласување на националната програма за усвојување на правото на ЕУ, и со залагања кои се гледаат преку усвоените и имплементирани политики⁵⁸, а во тие рамки и плановите за зголемување на конкурентноста на македонската економија.

Конкурентноста на македонската економија е поле на кое треба уште многу да се работи и вложува имајќи го предвид фактот што македонската економија е мала и отворена, и како таква има потреба од дополнителен напор преку вложување во сите фактори кои придонесуваат за пораст на продуктивноста, со залагање од страна на сите релевантни засегнати страни во земјата. Оттука, се

⁵³ Секретаријат за европски прашања, Спогодба за стабилизација и асоцијација [SSA\(1\).pdf \(sep.gov.mk\)](#)

⁵⁴ Останатите земји од ЗБ оваа ССА ја потпишаа Албанија (2009), Северна Македонија (2004), Црна Гора (2010), Србија (2013), Босна и Херцеговина (2015). Додека, Косово сè уште нема потпишано ваква спогодба поради несогласност со Резолуцијата 1244 на Обединетите нации и мислењето на Меѓународниот суд за правда (МСП) за Декларацијата за независност на Косово.

⁵⁵ Risto Karajkov, (2009), "Macedonia's 2001 ethnic war: Offsetting conflict. What could have been done but was not?" (paper prepared for presentation at the CRISE/University of Oxford Conference on Decentralisation, Federalism and Conflict, Department of International Development, University of Oxford, 57 October 2006).

⁵⁶ [Стапува во сила Преспанскиот договор и промена на името на Македонија \(aa.com.tr\)](#). Овој спор беше разрешен на 19 февруари 2019 г. со потпишување на Преспанскиот договор и промена на името на државата во Северна Македонија.

⁵⁷ [Да беа историските спорови критериум, ЕУ ќе имаше нула членки | Северна Македонија | DW | 19.11.2020](#)

⁵⁸ Националниот развоен план за периодот 2007-2009 година, претпристапната економска програма.

потврдува и ставот на економистот Пол Кругман (Paul Krugman): „Конкурентноста не значи продуктивност, таа само претставува предуслов за продуктивност“.⁵⁹ Од таа причина е потребна детална анализа на сите фактори кои влијаат за пораст на продуктивноста како предуслов за создавање на мала, но сепак здрава и конкурентна економија. Во таа насока, конкурентноста на нашата економија ќе се следи преку Глобалните индикатори за конкурентност, прикажани во Извештајот за глобална конкурентност кој се објавува секоја година од страна на Светскиот економски форум, каде се оценети економиите на приближно 141 земја од целиот свет, што претставува 94,9% од светската популација или 99,4% од светскиот БДП.⁶⁰ Воедно, во постигнатиот напредок, Северна Македонија ќе биде споредувана со земјите од ЗБ (Србија, БиХ и Албанија), како земји кои претендираат да станат членки на ЕУ, но и со Хрватска (2013) и Словенија (2004) кои веќе се дел од Внатрешниот пазар на ЕУ, со коишто земји Северна Македонија има многу добри релации и ги применува искуствата и знаењето за патот кој тие веќе го поминале. Додека од постарите земји членки ќе бидат земени Германија и Грција, како земји кои се главна дестинација за извоз на македонски производи и со кои македонската економија има најголем обем на трговска размена⁶¹.

4.1 Структура на Глобалниот индекс за конкурентност

Светскиот економски форум (СЕФ) секоја година објавува извештај каде се рангираат земји од целиот свет во поглед на конкурентноста на нивните економии. СЕФ ја дефинира националната конкурентност како „збир на институции, политики и фактори кои го одредуваат нивото на продуктивност на една земја“.⁶² Имено, СЕФ ја следи и рангира конкурентноста на економиите преку анализа на податоци од 103 различни индикатори, добиени со комбинација на најнови статистички податоци од меѓународни организации и преку анкета на извршното мислење на СЕФ.

Глобалниот индекс на конкурентноста (ГИК), преку кој се следи и анализира конкурентноста на секоја економија е составен од широк спектар на индикатори од различни области. За секој од индикаторите, зависно од остварувањата на земјата во текот на годината, економијата се бодува и согласно резултатот истата се рангира на листата со останатите земји. Бодовите за секој од 103-те индикатори варираат помеѓу 1 и 100, при што повисок просечен резултат значи и повисок степен на конкурентност. Понатака, согласно резултатот се менува и рангот на земјата. Индикаторите го одразуваат обемот и сложеноста на факторите кои ја поттикнуваат продуктивноста на економијата и придонесуваат за нејзината конкурентност. Воедно, тие ја сочинуваат аналитичката рамка за мерење на постигнатото ниво на конкурентност на економијата со паралелна анализа и споредба на постигнатиот напредок преку клучните детерминанти на иновативноста од една страна и факторите на конкурентноста на глобално ниво, од друга страна. Индикатори кои ќе бидат анализирани се дел од 12-те области кои ги нарекуваат столбови, поделени во 3 (три) основни групи кои означуваат различна фаза на развој на секоја економија (**табела број 1**).

Од друга страна, иако сите области се важни за економиите, некои се сметаат за порелевантни од други, поради степенот на развој во кој се наоѓа секоја од земјите. Затоа на трите групи кои ги

⁵⁹Krugman (1994). "Competitiveness: A Dangerous Obsession". *Foreign Affairs*, 73 (2), 28–44. <https://rb.gy/emwysu>

⁶⁰ [World Economic Forum Annual Meeting 2022, Davos | World Economic Forum \(weforum.org\)](https://www.weforum.org/)

⁶¹ Во првите пет месеци од 2021 година македонските компании извезле стоки во вредност од 2,82 милијарди евра, што е раст од 44,3% или за 866 милиони евра повеќе во споредба со првите пет месеци од минатата 2020 година., [Извозот во Германија го влече целиот македонски извоз. Во првите пет месеци зголемен за 77% или за 596 милиони евра · izvoz.mk](https://www.izvoz.mk/)

⁶²Klaus Schwab & Michael E. Porter, (2006) "The Global Competitiveness Report", page 31, https://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2006-07.pdf

означуваат и трите фази на развој на економијата им се дава различна тежина при пресметката на вкупниот индекс, во зависност од тоа до која фаза на развој е стигната секоја економија индивидуално.

Табела број 1: Глобален индекс на конкурентност (ГИК)

Во трудот е оценет прогресот на македонската економија преку анализа на индикаторите прикажани во извештаите за глобална конкурентност објавени од страна на СЕФ, со паралелна споредба на оценките за напредокот на земјата за секој од индикаторите во 2021 година, во однос на 2015 година⁶³. На пример, Северна Македонија во 2015 година за индикаторот институции добила резултат 68 и била рангирана на 55 место, додека во 2021 година остварила повисок резултат од 69 бода и е рангирана на 52 место. Ова укажува дека македонската економија за период од 6 години направила многу скромна напредок во поглед на унапредување на функционалноста на институциите, и во 2021 година се искачила на листата за 3 места погоре во однос на 2015 година. Битно е да се напомене дека развојот на една област само по себе не е доволен индикатор за оценка на конкурентноста на економијата, тука оценката се носи врз база на широк спектар на индикатори во кои земјата мора да покаже напредок за да нејзината економија биде рангирана како конкурентна. На пример, високите стапки на вложување во образованието како еден од индикаторите во областа образование, сам по себе не е доволен показател за дадената област особено доколку во економијата постои ригиден пазар на труд и институционална слабост која не им овозможува на ново дипломираните студенти пристап до посакуваното работно место. Исто така

⁶³ Во извештајот на СЕФ од 2015 се опфатени 141 земја, додека во извештајот од 2021г се опфатени 130 земји.

и макроекономската стабилност сама по себе не е доволен индикатор за да се потврди дека земјата остварува економски раст. Од таа причина се анализираат сите 103 индикатори во насока да се добие целосна слика за конкурентноста на набљудуваната економија. Трите основни групи и нивните области се следните:

I. ОСНОВНИ БАРАЊА

Во првата група се прикажани 4 основни области кои потпаѓаат под основните барања кои треба секоја економија која се анализира да ги има доведено на високо ниво на развој за да потпадне под основното базично и почетно ниво на конкурентност.

- **Развиени и ефикасни институции** - областа институции од ГИК е составена од 21 индикатор и се однесува како на јавните, така и на приватните институции, и ја вклучува заштитата на правата на сопственост, владеење на правото, силата на заштита на инвеститорите, олеснителните постапки за основање на фирма и разрешување во случај на insolventност и стечај, ефикасноста на правната рамка во решавањето на споровите и појавата на нередовни плаќања, поткуп, мито и корупција, кои ги ослабуваат инвестициите и со тоа водат кон послаб економски раст и развој. За да се имплементираат потребните промени потребни се здрави институции како предуслов за правилно функционирање на економијата. Таквите ги олеснуваат трансакциите, ги намалуваат трошоците за производство и неизвесноста. Истражувањата покажале дека повисокото владеење на правото и подоброто спроведување на законот го зголемуваат ефектот на И&Р врз вкупната факторска продуктивност (ВФП)⁶⁴, но и дека институциите и владините политики се главните двигатели на разликите во акумулацијата на капиталот и продуктивноста.
- **Развиена инфраструктура** – оваа област се состои од 9 индикатори, при што тука фокусот се става на квантитативните показатели кои подразбираат развиена инфраструктура како патишта, седишта на авиокомпаниии, развиена железничка мрежа, ИКТ пристап, претплати за мобилни телефони и фиксни телефонски линии и интернет. Развиена инфраструктура е од големо значење за поттик на конкурентноста, особено доколку се знае дека транспортната инфраструктура, електричната енергија, телекомуникациите и водоводната мрежа се користат како инпути во скоро сите производствени процеси. Развиената инфраструктура го намалува времето и трошоците за транспорт на инпутите кои се користат во производството, што ја олеснува дифузијата на технологија, мобилноста на работната сила и игра клучна улога за развој на трговијата, но и во зачувувањето на животната средина. Дополнително, влијае на одлуките за локација на домаќинствата и компаниите. Воедно, ИКТ технологиите влијаат на растот и развојот на земјите преку подобрување на можноста и способноста за комуникација и бизнис. Преку вложување во развој на ИКТ инфраструктура, трошоците за трансакцијата се намалуваат, а производството се зголемува за фирмите во различни сектори на економијата. Од таа причина се смета за клучен фактор кој поттикнува конкурентска предност.
- **Макроекономска стабилност** мерена преку макроекономските перформанси ја претставуваат целокупната состојба на економијата и рамка во која функционираат сите субјекти на пазарот. Воедно, стабилната макроекономска состојба влијае на економските одлуки кои ги донесуваат субјектите кои функционираат на тој пазар. Од таа причина, владата и надлежните институции преку своите инструменти на фискална и монетарна

⁶⁴ ВФП зависи од технолошките подобрувања во производството на добра и услуги, како и од подобрувањето на квалификациите на работниците, но и од други фактори – инвестиции во новите производи, евтини инпути и сл и истата го рефлектира постоечкиот сток на знаење во економијата, што de facto придонесува за ефикасно анагажирање на факторите на производство во генерирањето на финален аутпут

политика влијаат на економската стабилност. Од економистите е општоприфатено правилото дека макроекономската стабилност се потпира пред сè на ниска и предвидлива инфлација и одржлива и стабилна фискална политика.⁶⁵ Според ГИК, областа макроекономско опкружување опфаќа годишна стапка на раст на БДП, вработеност, стапки на инфлација, трговски дефицит и јавен долг, и неговото влијание доколку истиот е кон странски влади и приватни институции. Меѓу другото се анализирани и просечна нето и бруто-плата, минимална плата, СДИ, нето-извоз и увоз, надворешниот долг и кредитен рејтинг на земјата.

- Четвртата и последна област од првата група е **здравство и основно образование** која содржи 8 индикатори, ставени во еден столб бидејќи и двата се едни од најосновните предуслови за развивање на здрава економија и општество. 8-те индикатори за здравство ја мерат распространетоста и деловното влијание на болести како туберкулоза и маларија. Иако овие индикатори имаат силно влијание врз конкурентноста на посиромашните земји, тие се прилично невообичаени во повеќето делови на Европа и од таа причина фокусот во анализата е ставен на очекуваниот животен век на населението и квалитетот на здравствените услуги кои се нудат во јавното здравство. Додека, основното образование е темел за зајакнување на сите останати нивоа на образование, на научната и технолошката писменост и способност, а со тоа и за самостоен развикот.

II. ЗАСИЛУВАЧИ НА ЕФИКАСНОСТ

Втората група се однесува на т.н. засилувачи на ефикасноста, каде се прикажани 6-те индикатори кои конкурентноста на пазарот ја мерат преку квалитетот на високото образование и колку земјата располага со функционален пазар на труд кој нуди можност за размена на работници од една економска или индустриска гранка во друга, брзо и по ниска цена. Воедно, пазар кој овозможува флукуации на плати без поголеми социјални нарушувања, но и еднакви можности за мажите и за жените. За функционален пазар на труд од големо значење е постоење на можност за избор на квалитетната работна сила со добар сет на напредни вештини со кои придонесува за создавањето на иновации на пазарот како најзначаен фактор кој ја отсликува конкурентноста на економија на меѓународниот пазар. Потоа, постоење на високо развиен финансиски пазар со доверлив и транспарентен банкарски сектор каде постојат соодветни регулативи за заштита на инвеститорите и другите играчи во економијата. Додека индикаторот кој се однесува на технолошката подготвеност на земјата за усвојување на постоечки технологии и апсорпција на ИКТ, ја покажува способноста на земјата да спроведе истражување и да развива нови технологии. Последниот индикатор од оваа група се однесува на големината на пазарот кој влијае на продуктивноста бидејќи големиот пазар им овозможува на компаниите да ги искористат економиите од обем и да го зголемат извозот, на кој се гледа како можност за дополнување на домашната побарувачка.

III. ДЕЛОВНА СОФИСТИЦИРАНOST И КОРИСТЕЊЕ НА ИНОВАЦИИ

Во третата и последната група се индикаторите кои означуваат најнапредно ниво на развој на економијата и конкурентноста, а се однесуваат на деловната софистицираност и користење на иновации. Овие 2 индикатора понатака се делат на 7 подиндикатори како: способност за иновации на компаниите, државни институции кои подржуваат и финансираат иновации, квалитетот на научноистражувачките институции кои

⁶⁵ Fischer, S. (1993). "The role of macroeconomic factors in growth. *Journal of monetary economics*", 32 (3), 485-512. <file:///C:/Users/Vesna/Downloads/SSRN-id227969.pdf>

функционираат во економијата, вложување на компаниите во И&Р, вложување на владата во напредни технологии, достапноста на научници и инженери на пазарот на труд, број на регистрирани патенти на 1 милион жители и способност за апсорпција на знаење преку увоз на висока технологија. Имено, во оваа област се опфатени индикаторите кои означуваат најнапредно ниво на развој на економијата и високо ниво на конкурентност, карактеристика на високо развиените економии кои се во фаза на развој која е водена од иновации и деловна софистицираност. Согласно Извештајот за глобална конкурентност од 2017, деловната софистицираност е од особена важност за „земјите во напредна фаза на развој, кога во голема мера се исцрпени основните извори на подобрувања на продуктивноста“⁶⁶ Земјите кои можат да вложат во акумулација на знаење и кои можат да понудат заедничка или интердисциплинарна соработка имаат поголема можност за создавање на иновативни идеи.

Согласно ГИК, Северна Македонија е рангирана на 59-то место во 2021 година, што претставува пад за 4 места на листата, споредбено со 2015 година кога била рангирана на 56-то место, мерено според економетриски модели. Во извештајот на СЕФ, земјите како Швајцарија, Сингапур или Соединетите Американски Држави обично се меѓу првите земји кои покажуваат најдобри перформанси, додека повеќето африкански земји се наоѓаат на дното на табелата.

⁶⁶ World Economic Forum (2017). *The Global Competitiveness Report 2017–2018*. Tech. rep.

4.2 Конкурентноста на македонската економија мерена според промените во Глобалниот индекс на конкурентност во 2021 во однос на 2015 година

Во следниот дел е анализиран постигнатиот напредок на македонската економија во однос на другите економии кои се дел од извештајот на СЕФ во 2021 година споредбено со 2015 година. Целта е да се оцени прогресот кој го направила земјата за период од 6 години. Напредокот се оценува со помош на индексите за конкурентност кои се дел од 12-те области и за секој индикатор поединечно, во зависност од тоа дали земјата е оценета позитивно и има прогрес, или негативно и има уназадување. За секој од индикаторите дадено е економско размислување за причините за успехот или неуспехот во секоја од областите.

Првиот индикатор, од првата група каде се прикажани основните барања се ИНСТИТУЦИИТЕ

На ова поле Северна Македонија остварила раст за 3 места, со што вкупната оценка имајќи ги предвид сите фактори од индикаторот институции во 2015 година бил 67,7, за да веќе после 6 години оствари значително мал раст од 1,77 процентни поени и резултат од 68,9 бодови **(табела број 2)**. Согласно последниот извештај од ЕК, Северна Македонија на ова поле е умерено подготвена. Потребниот напредок е особено нагласен во однос на реформата на јавната администрација. Имено, иако е постигнат одреден прогрес во финализирањето на хоризонталната функционална ревизија на државната администрација, сепак Северна Македонија во голема мера заостанува со имплементација на законите. Ова се нагласува затоа што во процесот на напредок се разгледува и законодавната рамка за управување со човечки ресурси во јавната администрација преку ревизија на Законот за административни службеници, Законот за вработените во јавниот сектор и новиот предлог на Закон за висока раководна служба кој треба да овозможи професионализација на извршните раководители⁶⁷. Новата рамка треба да го подобри управувањето со човечките ресурси во администрацијата, да придонесе за поголемо признание на вработувањата, унапредувањата и отпуштањата врз основа на заслуги, особено кај високото раководство⁶⁸, после што се очекува подобрување на ефективноста на Владата.

Табела број 2: ГИК за индикаторот институции за 2015 и 2021 година, споредбено

Област Институции	2015		2021		% раст или намалување на резултатот во 2021 vis a vis 2015	Промени во рангот, раст ↑ или пад ↓
	Резултат	Ранг	Резултат	Ранг		
Институции	67.7	55	68,9	52	1,77%	3 ↑
Политичко окружување	47.3	77	58,1	65	22,83%	12 ↑
Политичка и оперативна стабилност	54.9	87	73,2	44	33,33%	43 ↑
Ефективност на Владата	39.7	71	50,6	74	27,46%	-3 ↓

⁶⁷ ЕНЕР | Закон за висока раководна служба (ener.gov.mk), законот на кој работеше Центарот за управување со промени, февруари 2019 сè уште е во фаза на стагнација и не е усвоен од страна на Собранието на РСМ поради недостатокот на политичка волја.

⁶⁸ Извештај на Европската комисија за Северна Македонија за 2021 година, <https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657#Yequ9urMJD8>

Регулаторна средина	69.8	55	67,9	58	-2,72%	-3 ↓
Квалитетот на регулаторната рамка	56.4	59	56,8	49	0,71%	10 ↑
Владеење на правото	42.3	70	40,3	75	-4,73%	-5 ↓
Трошоци за технолошки вишок	13	50	14,4	55	10,77%	-5 ↓
Бизнис окружување	86.1	15	80,7	30	-6,27%	-15 ↓
Едноставноста на постапката за отворање фирма	98.1	3	88,6	63	-9,68%	-60 ↓
Едноставноста на постапката за решавање на несолвентност	65.9	33	72,7	28	10,32%	5 ↑

Извор: Светскиот економски форум (The World Economic Forum), Извештај 2015 и 2021 година

*Во последната колона од табелата е прикажан раст или пад во рангот за бројот на места кај секој од индикаторите, при што раст е означен со ↑ додека пад во рангот со ↓

Во однос на политичка и оперативна стабилност, Северна Македонија може да се пофали преку продолжување на дијалогот во решавање на спорот со Бугарија, со активна вклученост на новата Влада која од 18 јануари 2022 година започна со реализација на својата програма. Претходно успешно беше завршена функционалната ревизија на 139 институции од страна на централната власт. Сепак, потребни се континуирани напори за ефикасно вклучување на раководната одговорност низ целата јавна администрација како дел од Поглавје 32 - Финансиска контрола.

За судскиот систем и владеење на правото, оценката е умерена подготвеност за земјата, што укажува дека и покрај направениот напредок сè уште има многу да се сработи за да се постигне посакуваниот стандард на владеење на правото. Имено, Владата продолжува да ги следи препораките на Венецијанската комисија и Групата високи експерти за системски прашања за владеење на правото. Во исчекување е новиот Закон за организација и работа на органите на државната управа, кој има за цел да ја рационализира институционалната рамка, да ги елиминира надлежностите кои се преклопуваат и да ја подобри ефикасноста на администрацијата.

Во однос на **справувањето со корупцијата**, оценката на ЕК е ниска и земјата има одредено ниво на подготвеност преку зголемената ангажираност на Државната комисија за спречување корупција⁶⁹ и Обвинителството за организиран криминал и корупција. За оценка на степенот на корупција, говори индексот за перцепција на корупција кој го објавува секоја година Transparency International⁷⁰, каде се анализирани 180 земји, согласно перцепциите на нивоата на корупција во јавниот сектор од страна на експерти и деловни луѓе, со земање предвид на 13 различни извори главно од Светска банка и Светскиот економски форум. За оценката на корупцијата и транспарентноста користат скала со бодување од 0 до 100, со 0 бода е многу корумпирана, додека 100 бода е низок степен на корупција. Согласно бодовите се менува и рангот (колку повисоко на листата со поголем број на бодови, толку е понизок степенот на корупција). Северна Македонија во 2015 г. била со оценета од 42 бода и рангирана на 66 место, за да веќе во 2021 г. има 39 бода со ранг на 87 место. Овој пад во рангот од 66 место во 2015, на 87 во 2021, укажува на фактот дека од година во година Северна Македонија уназадува во борбата со корупцијата и се поместува сè подолу на скалата, заедно со Мароко и Танзанија. Од земјите од ЗБ, зад нас во областа корупција се Србија, Албанија и БиХ.

Во делот на **локална самоуправа**, исто така, има потреба од напредок на многу полиња, како што се транспарентност, подобрување на стабилноста на финансирање на ЕЛС и добро управување. Финансиските трансфери од централно на локално ниво обезбедуваат краткорочно олеснување,

⁶⁹Државна комисија за спречување на корупција, <https://dksk.mk/en/>

⁷⁰ 2021 Corruption Perceptions Index - Explore the... - Transparency.org

но не придонесуваат за изградба на одржлива финансиска рамка базирана на предвидливи ресурси. Во овој дел Владата направи напори за зајакнување на капацитетите за управување со јавните финансии и внатрешната ревизија на локално ниво, и направи измена на методологијата за распределба на приходите од ДДВ по општини согласно препораките дадени од економските експерти во 2021 година.⁷¹ Оваа измена беше усвоена од страна на Собранието во јули 2022 г. со измени на Законот за финансирање на ЕЛС.⁷² Ова е дел од програмата на реформа за управување со јавните финансии на Министерството за финансии.⁷³ Иако, државниот буџет на централно ниво вклучува посебна програма за реформи на јавната администрација, сепак имплементирањето на стратегиите кои целат кон мала, продуктивна и ефикасна јавна администрација и понатаму зависат првенствено од финансирањето од странските донатори и од политичката волја и храброст за спроведување на овој крупен чекор од страна на Владата. Што значи дека земјата на ова поле треба да направи суштински напредок за да имаме институции кои ќе ја поттикнуваат конкурентноста на економијата.

Во однос на **трошоците со прогласување на технолошки вишок**, Северна Македонија после отпочнувањето на кризата во 2020 година направи одредени измени во Законот за работни односи (ЗРО), поради стравот од раст на невработеноста како резултат на зголемување на бројот на отпуштени работници. Од таа причина, Владата во насока да ги олесни последиците од технолошки вишок за вработените и да постави заеднички правила, започна подготовки и процедура за измена во ЗРО во случај на колективни технолошки вишоци, но и измени во релевантните меѓународни документи каде е предвидена постапката и условите со цел да се спречат злоупотреби и арбитрарност. Со овие измени се воведоа критериуми за отказ од деловни причини, се зголеми износот на испратнина за околу 20%, и се воспостави обврска за работодавачот отпуштениот работник да има предност при вработување, доколку се создаде потреба од вршење на истите работи во наредните две години.⁷⁴ Споредбено со другите земји во регионот, но и со земјите членки на ЕУ, нема голема разлика во постапката и причините, што води до констатација дека Северна македонија прифатила голем дел од директивите и насоките. Според извештајот за спроведената компаративна анализа каде се претставени трошоците во случај на прогласување на технолошки вишок, во 80% од испитаните земји нема или има мала разлика во трошоците за отпуштање од индивидуални причини и отпуштање од економски причини. Само Бугарија, Данска, Полска, Словачка и Чешка имаат значителни разлики помеѓу сценаријата во однос на трошоците за отказ. Во сите испитани земји, како и во Северна Македонија, стажот во рамките на компанијата е клучниот фактор за одредување на нивото на трошок во случај на отказ или прогласување технолошки вишок.⁷⁵

Во однос на **постапката за отпочнување со бизнис**, согласно ГИК, Северна Македонија во последните години направи напредок и има резултат од 88.6 бодови во 2021 г. Сепак и на ова поле има уназадување споредбено со 2015 г. Имено, во 2015 година, Северна Македонија била на 3-то место и согласно Извештајот на Светска банка „Doing Business”,⁷⁶ била највисоко рангирана

⁷¹Според усвоената методологија за распределба на приходите од ДДВ за општините за 2023 година приходите од ДДВ ќе се обезбедат во висина од 5,5% од наплатениот данок на додадена вредност остварен во претходната фискална година, распределени во сооднос: 1. основен дел – 4,5%; 2. дел за перформанси - 0,5% и 3. дел за воедначување – 0,5%.

⁷²ЗЕЛС (2022), „Изнесено позитивно мислење за методологиите за распределба на средствата од ДДВ за општините за 2022 и 2023, во согласност со новите законски одредби“ <https://zels.org.mk/newsd/3118>

⁷³Министерство за финансии, „Смарт јавни финансии 2022 – 2025 година“ [Програма-за-реформа-на-УФ-2022-2025-наупр.pdf \(finance.gov.mk\)](https://finance.gov.mk/programa-za-reforma-na-uf-2022-2025-naupr.pdf)

⁷⁴Правна канцеларија Чакаровска, (2020), Блог на тема: Откажување на договорот за вработување од деловни причини - постапка, критериуми, права и обврски (cakarovska.com.mk), <https://cakarovska.com.mk/%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%B3/articles/otkazuvanje-na-dogovorotot-za-vrabotuvanje>

⁷⁵Deloitte, (2012), „A comparative look at dismissal costs and issues across Europe“, [dttl-legal-dismissalreport-Jan2013.pdf \(deloitte.com\)](https://www.deloitte.com/ma/insights/industry/legal-legal-dismissalreport-Jan2013.pdf)

⁷⁶World Bank Group, (2020), Doing Business 2020 Indicators, Comparing Business Regulation in 190 countries, [MKD.pdf \(doingbusiness.org\)](https://www.doingbusiness.org/)

економија од регионот на Европа и Централна Азија,⁷⁷ за да веќе во 2021 година, 6 години покасно, согласно ГИК падне на листата за -61 позиција. Анализата на Светска банка, која се зема предвид од СЕФ, опфаќа 10 категории кои се предмет на анализа, започнувајќи со: 1) времето, процедурата и трошоците за отпочнување со бизнис; 2) добивање на градежни дозволи^{78/9}; 3) приклучок кон електрична енергија⁸⁰; 4) регистрација на имот⁸¹; 5) добивање на кредит со рангирање на 25 место, што е прилично солидно; 6) потоа правата и заштитата на малцинските акционери/инвеститори со ранг на 12 место; 7) плаќањето на даноци, каде заостанува во однос на земјите во регионот и, воедно, и овде има големо поле за напредок; 8) надворешна трговија т.е. трошоците и едноставноста на постапката за извоз; 9) спроведување на договори; и на крај 10) едноставноста на постапката во случај на insolventност на коешто поле земјата заостанува⁸². Последното е насочено кон можноста за брзо решавање на несолвентност за стартапи и МСП, при што предвидува завршување на процесот на решавање на несолвентноста во рок од 90 дена. Имено, новиот Закон за стечај, наменет да го олесни излегувањето од пазарот преку намалување на трошоците и времето на постапките сè уште е во фаза на подготовка. Се смета дека со правилна имплементација на овој закон ќе се зголеми ефикасноста и транспарентноста на јавната администрација преку намалување на времето и трошоците за стопанските спорови и со промовирање на алтернативни механизми за решавање спорови со што би се решиле некои од факторите што ја ограничуваат конкурентноста на домашните компании.

На институционалните реформи им треба долго време за да станат ефективни. Тоа е особено случај кај помалку развиените земји кои имаат корист од институционалните реформи и сите докази упатуваат на фактот дека кредибилни институции го подобруваат економскиот раст. Меѓутоа за истото е потребен квалитетен човечки капитал кој ќе раководи со истите, т.е. квалитетна и некорумпирана јавна администрација управувана од солидни кадри, со цел да може истата да претставува машинерија која ја бутка економијата напред. Во спротивност, без напредок на ова поле, економијата ќе биде постојано во фаза на стагнација и неизвесност.

Вториот индикатор, од првата група каде се основните барања е ИНФРАСТРУКТУРАТА

Северна Македонија во последниот извештај од ЕК е рангирана како умерено подготвена во областа. Согласно ГИК, во областа инфраструктура земјата остварила подобар резултат во 2021 г. и е оценета со 46,9 бодови и ранг на 49-то место, споредбено со 2015 г. кога имала 31,4 бодови и ранг на 94-то место, што претставува искачување за 45 места на листата (табела број 3). Овој раст главно се должи на подобрениот степен на дигитализација на голем број на услуги кои се нудат од страна на јавните институции.

⁷⁷ Министерство за финансии, 2015, „Дуинг бизнис“: Македонија 12-та во светот од 189 земји, [„Дуинг бизнис“: Македонија 12-та во светот од 189 земји - finance.gov.mk](http://www.doingbusiness.org)

⁷⁸ Најголемо уназадување е забележано во постапката на барање и добивање одобрение за градба (градежна дозвола) од општината и плаќање комунална такса за инфраструктура. Сепак, според извештајот на Светската банка, процентот на компании коишто ги идентификуваат деловните лиценци и дозволи како најголема пречка се намалил од 5.4% во 2009 на 0.4% во 2013 година.

⁷⁹ The World Bank, (2021), TC data: “% of firms identifying business licensing and permits as the biggest obstacle” [% of firms identifying business licensing and permits as the biggest obstacle - TCdata360 \(worldbank.org\)](https://data.worldbank.org/TCdata360)

⁸⁰ Од моментот на поднесување на апликација за приклучок кон електрична енергија и проценката, плаќањето и чекањето за завршување на надворешните работи од Електродистрибуција ДООЕЛ Скопје, како 3 засебни процедури, се чека во просек до 100 работни дена и мора итно да се спроведе напредок во оваа област.

⁸¹ Потребни се 7 процедури, трае 30 дена и чини 3,3% од вредноста на имотот, во моментот е на 50-то место на глобалното рангирање.

⁸² The World Bank, (2021), Business Enabling Environment (BEE)*, <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/resolving-insolvency>

Меѓу позначајните постигнувања што ја качуваат оценката е **направениот напредок со дигитализација на онлајн услуги на јавните институции** и отпочнатиот процес на меѓусебно поврзување и размена на податоци помеѓу државните органи, институциите и бизнис-компаниите преку платформа за интероперабилност. Интероперабилност се дефинира како способност за соработка меѓу различни системи врз основа на заеднички стандарди. Во случај на државните органи и институции тоа значи можност за меѓусебна електронска размена на податоци кои се од значење за извршувањето на нивните функции и придонесува за квалитетно, економично, ефикасно и транспарентно извршување на работата од страна на јавната администрација. Истовремено, оваа платформа овозможува електронска размена на податоци и документи помеѓу институциите и компаниите на стандардизиран, безбеден и унифициран начин. Истата, иако ставена во употреба од 2020 година, до ноември 2021 година се приклучени само 39 институции или 3% од вкупниот број на институции во Северна Македонија. Ова значи дека земјата сè уште е во зачетна фаза со овој процес.⁸³ Крајниот резултат од оваа платформа треба да е подобро обезбедување на јавните услуги од страна на јавната администрација и пониски трошоци за сите засегнати страни (јавната администрација, бизнисите и граѓаните).

Второ поголемо достигнување е отворањето на Националниот портал за е-услуги⁸⁴. Овој портал дава релативно мал број електронски услуги од неговото отворање до денес, односно повеќето услуги се достапни само за информирање на граѓаните за постапката и надлежните институции. Сепак, неговата вредност како единствено место за информации и добивање на услуги е несомнено едно од поголемите постигнувања на Владата во изминатиот период⁸⁵. Најново воведено во дигитализација на услугите е платформата Е-пазар, целосно интероперабилна со ЕСЈН. Оваа платформа ја зголемува транспарентноста, ги намалува административните процедури и со тоа влијае на ефикасноста на јавната администрација.

Табела број 3: ГИК за инфраструктура за 2015 и 2021, споредбено

Област Инфраструктура	2015		2021		% раст или намалување на резултатот во 2021 vis a vis 2015	Промена во рангот во 2021 vis a vis 2015, раст ↑ или пад ↓
	Резултат	Ранг	Резултат	Ранг		
Инфраструктура	31,4	94	46,9	49	49,36%	45 ↑
Информатички и комуникациски технологии (ИКТ)	38,4	88	71,2	56	85,42%	32 ↑
ИКТ пристап	65,5	56	67,4	65	2,90%	-9 ↓
ИКТ употреба	42,2	54	60,1	61	42,42%	-7 ↓
Онлајн услуги од јавните институции	24,4	113	74,1	58	203,69%	55 ↑
Е-учество	21,6	119	83,3	38	285,65%	81 ↑
Општата инфраструктура	16,3	126	20,1	109	23,31%	17 ↑
Излези на електрична енергија kWh/mn	2967,8	63	2691,8	71	-9,30%	-8 ↓
Логистички перформанси	17,2	108	30,6	80	77,91%	28 ↑
Еколошка одржливост	39,6	60	49,2	18	24,24%	42 ↑

⁸³ Министерство за информатичко општество и администрација (2021), <https://mioa.gov.mk/?q=mk/node/1320>

⁸⁴ <https://uslugi.gov.mk/>

⁸⁵ Искра Белчева-Ристовска и Ирена Бојациевска (2021), Центар за управување со промени ЦУП, <https://rb.gy/gemqon>

Употреба на електрична енергија по глава на жител	6,6	76	11,8	52	78,79%	24 ↑
Постигнувањата во областа на екологијата и заштита на животната средина	50,4	79	55,4	41	9,92%	38 ↑
ИСО 14001 еколошки сертификати	5	20	9,9	5	98,00%	15 ↑

Извор: Светскиот економски форум (The World Economic Forum), извештај 2015 и 2021 година

*Во последната колона од табелата е прикажан раст или пад во рангот за бројот на места кај секој од индикаторите, при што раст е означен со ↑ додека пад во рангот со ↓

Меѓутоа, Северна Македонија заостанува во **напредокот кај инфраструктурната мрежа** со изградбата на поважни железнички коридори, со што во голема мера се попречува остварувањето на Зелената агенда кон која стреми ЕК. Во извештај на ЕК за напредокот на земјата, бил нотиран скроман напредок, особено во однос на поврзаноста со земјите од ЗБ со кои Северна Македонија се граничи. Меѓу другото, воочени се значителни доцнења и надминувања на роковите во изградбата на железничкиот коридор VIII кон Бугарија, осовременувањето на прекуграничните железнички врски и олеснувањето на премините на железничкиот коридор X. Северна Македонија ги потпиша договорите за градење на двете делници на Коридор VIII, Куманово-Белјаковце и Белјаковце-Крива Паланка, како и за реконструкција на делницата Неготино-Ногаевци, Коридор X. Со години, транспортниот сектор нема административен, оперативен капацитет и политичка посветеност за реализација на неопходните секторски реформи. Оперативните и административните капацитети за сите видови на транспорт остануваат слаби. Ова го попречува правилното спроведување на Зелената агенда за Западен Балкан во областа на транспортот.⁸⁶ Напредокот на ова поле ќе има значајно влијание, особено доколку се знае дека развиената транспортна инфраструктура се користи како инпут во скоро сите производствени процеси и преку тоа влијае на продуктивноста на целокупната економија.

Во областа ИКТ, согласно, ГИК, земјата бележи раст за 32 места на листата, и остварила 85% пораст во резултат во 2021 г. споредбено со 2015 г. Ова е резултат на зголемениот процент на компании кои имаат пристап до интернет, кој во 2021 изнесувал 95,6%.⁸⁷ Додека процентот на деловни субјекти кои употребуваат интернет за интеракција со јавната власт (е-влада) изнесува 83,5%.⁸⁸ Во последните 3 години во голема мера се засили дигитализацијата на услугите на јавните институции, преку воведување на широк спектар на услуги кои претходно граѓаните и бизнисите мораа со физичко присуство да ги остварат. Се смета дека единствена придобивка од пандемијата со вирусот Ковид-19 е забрзаната дигитализација, па така голем број на е-услуги беа воведени особено во образовниот сектор⁸⁹, во насока на намалување на физичкиот контакт во услови на пандемија⁹⁰.

Како резултат на тоа, за време на Дигиталниот самит за земјите од ЗБ кој се одржа во Подгорица во период од 11-13 октомври 2021 година, Северна Македонија беше прогласена за лидер во регионот согласно напредокот во дигитализацијата на услугите.⁹¹ Од друга страна, Државниот завод за статистика (ДЗС) регистрира спремност од страна на граѓаните за користење на дигиталните алатки и електронските услуги кои ги нудат Владата и приватниот сектор. Согласно анализите и мерењата

⁸⁶ Секретаријат за европски прашања, „Извештај за Северна Македонија за 2021 година“, 2021 г., Европската комисија, <https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657#.YfWN3erMK5c>

⁸⁷ ДЗС, 2021, Во 2005 година изнесувал 72,3%, 84,1% во 2010, 93,5% во 2015, за да веќе во 2021 тој процент се зголеми на 95,6%. [PX-Web - Select variable and values \(stat.gov.mk\)](#)

⁸⁸ ДЗС, 2021, (Во 2005 тој изнесувал 35,5%, во 2010 54,9%, во 2015 76,8% за да веќе во 2021 година изнесува 83,5%). [PX-Web - Select variable and values \(stat.gov.mk\)](#)

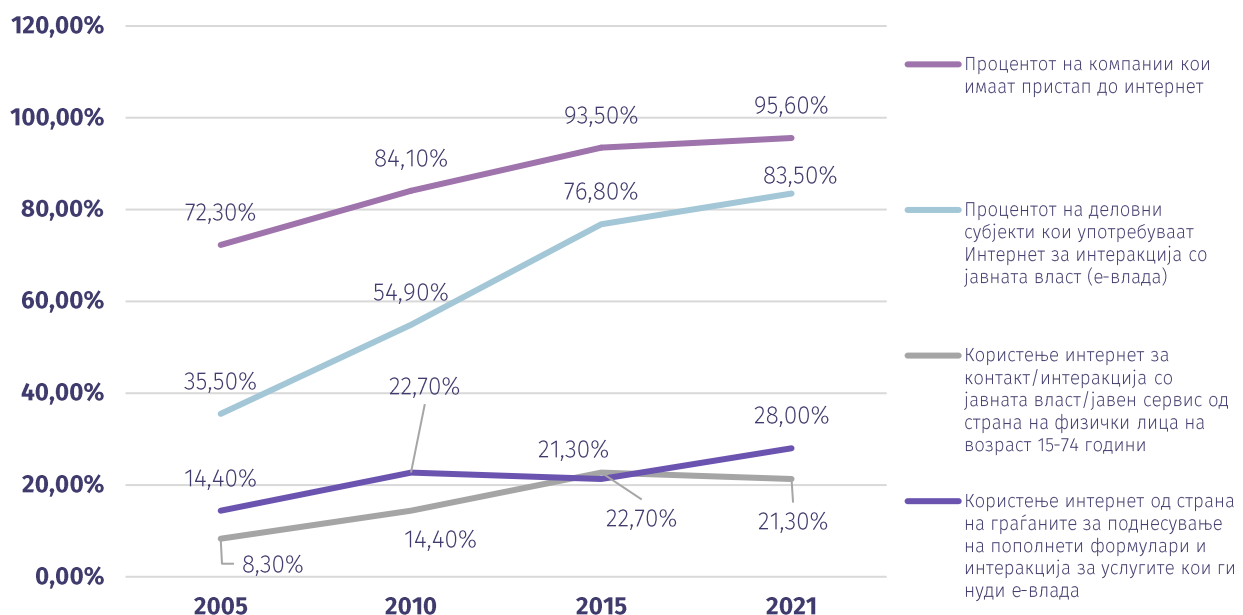
⁸⁹ Центар за управување со промени - ЦУП, 2021 година, <https://cup.org.mk/proekti/digitalisation-of-services-in-the-education-sector?lang=mk>

⁹⁰ Центар за управување со промени - ЦУП, 2021 година, <https://cup.org.mk/proekti/digitalisation-for-business-continuity-in-the-public-sector>

⁹¹ Шакири: Северна Македонија лидер во регионот во процесот на дигитализација | Министерство за информатичко општество и администрација (mioa.gov.mk)

на ДЗС, во Северна Македонија во користење услуги на е-влада за приватна намена кај лицата на возраст од 15-74 години, забележан е раст во последните години. Првото кое се однесува на користење интернет за контакт/интеракција со јавната власт/јавен сервис во 2015 година било 22.7%, додека 6 години подоцна во 2021 изнесува 28%. Сепак, овој процент е многу низок споредбено со другите земји членки на ЕУ, каде минималниот процент на користење на интернет и ИКТ е над 50%⁹². За овие две услуги иако е забележан раст, сепак покажува одреден степен на недоверба од страна на граѓаните во ефикасноста на Владата во пружањето на е-услуги. Просекот на поединци кои користат интернет за интеракција со јавните власти како за споредба во земјите на ЕУ за 2021 г. е 58%, при што највисок е во Данска со 92%, а најнизок во Бугарија 27% и Романија 15%.⁹³ Сепак, недоволната спремност на јавните институции, неефикасното трошење на државни пари и корупцијата, го ограничуваат инфраструктурниот развој. Ова е причината зошто јавната потрошувачка сама по себе не е добар показател за квалитетот на инфраструктурата.

Графикон бр.5: Постигнат напредок на Северна Македонија во користење на ИКТ

Извор : Државен завод за статистика на Северна Македонија (2021),

Во Северна Македонија, покрај јавниот сектор, со воведување на дигитални услуги кои во голема мера го олеснија функционирањето на граѓаните во време на пандемија,⁹⁴ се вклучи и бизнис-секторот со македонските ИКТ компании преку воведување на различни дигитални алатки.⁹⁵ Податоците до кои се дојде од студијата под наслов „Анализа на напредокот на е-трговијата во

⁹² [Archive:E-government statistics - Statistics Explained \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1)

⁹³ Поединци кои користат интернет за интеракција со јавните власти, 2022, [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1)

⁹⁴ [Дигитализација во јавниот сектор во РСМ за непречено функционирање | ЦУП \(cup.org.mk\)](https://www.cup.org.mk/). Дигитални услуги во областа на образованието, имплементирани преку Министерството за образование во соработка со Центарот за управување со промени ЦУП.

⁹⁵ Во првите неколку недели после отпочнувањето на пандемијата се лансираа дигитални алатки, како мобилни апликации за откривање близок контакт со потенцијално заразени лица⁹⁵, дигитални платформи за е-трговија и бесплатни услуги за дигитализација.

период од 2017-2019 година со посебен осврт на влијанието на Ковид-19 врз развојот на е-трговијата во 2020 година“ објавена од страна на Асоцијацијата за е-трговија на Северна Македонија, покажа дека граѓаните во е-продавниците, само во првите 3 месеци од 2020 година потрошиле вкупно 28,9 милиони евра онлајн, а само во месец март 2020 година, 10,1 милион евра. Ова е зголемување за 17,9 милиони евра или 61,5% пораст во однос на истиот период лани, споредбено со првите 3 месеци од минатата 2019 година. Додека за 2021 година, податоците покажуваат дека е-трговијата во месец март 2021 г., пораснала за 99% во однос на март претходната година. Ова јасно говори за спремноста на граѓаните да користат дигитални алатки и набавките да ги прават преку е-продавниците на компаниите. Затоа и македонските компании почнаа зачестено да размислуваат за воведување на дигитална технологија која треба да им овозможува да се прошират и да бидат присутни на кое било место, без да се физички присутни таму со своја инфраструктура. Особено, имајќи го предвид фактот што дигиталните платформи можат да креираат сосема нови професии и работни места во секоја економија каде што се присутни. За таа цел, од страна на МАСИТ беше генериран и „Практичен водич за поголема конкурентност“, каде на компаниите им се дава можност да го измерат степенот на дигитализација што го поседуваат и да применат алатки кои ќе ги направи поефикасни и поконкурентни.⁹⁶ Согласно кажаното, дигитализацијата на процесите доведува до: (1) подобрена ефикасност на работењето на компаниите со елиминација на тесните грла; (2) побрзо носење на одлуки преку алатки и процеси потребни за конвертирање на податоците во значајни информации потребни за носење на одлуките; (3) подобрена агилност; (4) задоволни клиенти и подобро корисничко искуство; (5) зголемена продуктивност и профитабилност. Имено, повеќето компании како Audi и StubHub, потврдиле пораст на приходите со над 60% после успешно завршениот процес на дигитализација на процесите.⁹⁷

Еколошката одржливост е поле каде Северна Македонија има напредок, но сè уште заостанува согласно европските директиви и има многу да сработи на ова поле, особено кога се знае дека земјата е меѓу првите на листата по нивото на загаденост на воздухот, мерено согласно нивото на ПМ-10 честичките во воздухот⁹⁸, почвата и водите. Во 2021 година, Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) го донесе Планот за управување со отпад.⁹⁹ Во овој стратешки документ се предвидени сите области каде е потребен напредок, како и институциите кои ќе бидат инволвирани во нивно спроведување како Секторот за управување со отпад во МЖСПП и Агенцијата за животна средина. Ова се планира со паралелно зголемување на ефикасноста на наведените институции, зголемени инспекции на терен, основање на нови регионални депонии и фазно затворање на нестандартните депонии. Истовремено, МЖСПП подготви нова законска регулатива хармонизирана со законодавството за управување со отпадот на ЕУ, со обезбедување на финансиски средства за изградба на потребната техничка инфраструктура, финансирано од домашни извори и меѓународни партнери.

⁹⁶ Проект на УСАИД, имплементиран од МАСИТ, „Како до дигитална трансформација? Практичен водич за поголема конкурентност“, 2021, [broshura-digitalna-transformacija-mk-14.12.2020.pdf \(masit.org.mk\)](#)

⁹⁷ [Digital Transformation & Digitization - Why Should You Care? \(consoltech.com\)](#)

⁹⁸ [Скопје на врвот на листата на најзагадени градови во светот \(aa.com.tr\)](#)

⁹⁹ [План-за-Управување-со-отпад-на-РСМ-2021-до-2031-година.pdf \(moep.gov.mk\)](#)

Третиот индикатор, од првата група каде се основните барања е МАКРОЕКОНОМСКАТА СТАБИЛНОСТ

Третиот индикатор од првата група каде се прикажани основните барања е макроекономска стабилност која е анализирана преку економската стабилност и предвидливоста на движењето на макроекономските показатели како основ и поттик за инвестиции и продуктивност. Затоа што само економија која протежира финансиска стабилност и одржливост во макроекономската сфера поттикнува раст и конкурентност. Во прилог следат анализите на индикаторите кои ја детерминираат макроекономската стабилност. Пондерираните вредности се земени за 2015 и 2021 година (табела број 4)¹⁰⁰, во насока на тоа да се добие слика за остварените перформанси на нашата економија за еден подолг временски период.

Инфлацијата е еден од показателите кој во најголема мера ја отсликува макроекономската стабилност. Северна Македонија во 2015 имала негативна стапка на инфлација од 0,4%. Меѓутоа, од 2021 година па наваму бележи високи стапки на инфлација која за 2021 година изнесува 4,9%^{101 102}. Граѓаните се особено погодени од стапката на инфлација на храната и основните продукти од 6,9%, пораснати на 28,7% за истиот период минатата година¹⁰³. Овој вртоглав раст на цените на основните продукти на пазарот креира несигурност на економските текови во стопанството. Растот на цените со истовремен недостаток на ресурси на пазарот (енергија, гас, јаглен), кој главно се должи на растот на берзанската цена на електричната енергија, растот на горивата, како и повисоките акцизи на нафтените деривати создава голема неизвесност на пазарот. Дополнително, растот на цените создава незадоволство кај граѓаните од политиките на Владата бидејќи судејќи по цените на основните производи инфлацијата во економијата излегува од контрола и продолжува да расте додека платите стагнираат во најголем дел од секторите во економијата. Имено, никој не сака да плати повеќе за истите артикли на пазарот ако не заработува повеќе пари за да остане во чекор со порастот на цените. Што значи, инфлацијата сама по себе не е главна грижа, туку преку нестабилноста, несигурноста и неизвесноста на пазарот која истата ја креира, влијае негативно не само врз одлуките за инвестирање на компаниите на пазарот, туку и на функционирањето на пазарот на труд. Негативните последици на стапките на инфлација кога истите ќе надминат одреден праг создаваат несигурност и со тоа и воздржување од инвестирање. Според НБРСМ, негативниот тренд ќе продолжи, а на крајот на годината ќе паднат сите сегменти од БДП, освен јавната потрошувачка која е неопходна за заштита на јавното здравје и поддршка на економијата.¹⁰⁴ Од друга страна, мерките за монетарната стимулација произведени и креирани од НБРСМ можат да бидат комбинација од пониски каматни стапки, воздржување од издавање на свежи пари во оптек и зголемување на задолжителна резерва што комерцијалните банки се обврзани да ја чуваат во нивните трезори. НБРСМ со одлука на Советот ја намали стапката за задолжителна резерва од денарските обврски од 8% на 6,5%, со едновремено зголемување на стапката на задолжителна

¹⁰⁰ [Makroekonomski-indikatori.xls \(live.com\)](https://tradingeconomics.com/macedonia/inflation-cpi)

¹⁰¹ Trading Economics, Macedonia inflation rate, September 2022, <https://tradingeconomics.com/macedonia/inflation-cpi>,

¹⁰² Во 2022 г., Северна Македонија се соочува со стагфлација, стагнација во растот на БДП проследен со висока инфлација, која од 4,9% во декември 2021 година порасна на 19% во септември 2022 година. Зголемена неизвесност поради недостаток на ресурси, предизвикана од војната со Русија, со тоа и повисоки цени на енергијата предизвикуваат влошување на условите за снабдување со потребните енергенци и глобална стагфлација, од којашто состојба неминовно беше зафатена и Северна Македонија.

¹⁰³ Стапки на инфлација за Северна Македонија(2021), <https://tradingeconomics.com/macedonia/inflation-cpi>

¹⁰⁴ НБРМ, (2021), [Најнови макроекономски показатели, јануари 2022 година \(nbrm.mk\)](https://nbrm.mk),

резерва од обврските во странска валута од 15% на 16,5%.¹⁰⁵ Ова е стратегија за подобрување на ликвидноста и финансирањето на приватниот сектор, и обезбедување на поддршка на денаризацијата на домашната економија.

Табела број 4: Индикатори на макроекономска стабилност за 2015 и 2021 година, и споредбено за истиот период

Индикатори	2015	2021	Постигнат % раст во 2021 наспроти 2015
БДП	3,9	4,0	3%
Бруто инвестиции (како % од БДП)	30,4	32,4	7%
БДП по глава на жител	269,997	328,056	22%
Стапка на инфлација ¹⁰⁶	-0.40%	4,9%	-1.325%
Нето-извоз *изразен во милион евра	4,088	6.923	69%
Увоз *изразен во милион евра	5,801	9,638	66%
Трговско салдо	-1,714	-2,716	-37%
СДИ во милиони евра ¹⁰⁷	203	512 ¹⁰⁸	152%
СДИ како % од БДП	2,4	3,70	61%
Јавен долг како % од БДП ¹⁰⁹	69,3%	60,8%	-12%
Износ на просечна плата	22,213	29,145	31%
Нето-износ на минимална плата ¹¹⁰	9,590	15,194	58%
Бруто-износ на минимална плата	14,114	22,146	57%
Стапка на невработеност	26.10	15.70	-40%

Извор: Народна банка на РСМ, Основни економски показатели

Негативното трговско салдо, каде увозот преовладува над извозот и понатаму останува непроменето и продолжува да генерира високи стапки. Македонските извозни компании, како и сите останати компании кои функционираат на Внатрешниот пазар на ЕУ, во изминатите години се соочуваа со намален извоз како резултат на владините рестрикции на секоја земја поединечно, предизвикани од пандемијата со вирусот Ковид-19 и потребата за одбрана на здравјето на граѓаните во сопствената земја. Прогнозите се дека овој негативен тренд ќе продолжи и во наредните години, доколку не се преземат мерки за стимулација на извозот. Ова е особено важно доколку се знае дека трговскиот биланс е огледало за економската состојба на земјата. Имено иако извозот има тенденција на раст сепак економијата и понатака останува зависна од увоз особено на инпути кои се користат во производството на готови производи, што укажува на ниска додадена вредност на финалните производи. Ова треба да претставува сигнал за Владата за воведување на дополнителни стимулативни мерки за поттик на извозот особено за производи кои имаат висока додадена вредност, што е за очекување доколку се има предвид фактот дека земјата има компаративни предности особено во областа земјоделие поради расположливите потенцијали кои не се целосно искористени и покрај традицијата во овој сектор, и поволните климатски услови една

¹⁰⁵НБРМ, (2021), [Хронологија на промените во поставеноста на монетарните инструменти на Народната банка.pdf](#) (nbrm.mk)

¹⁰⁶ НБРМ, (2021), https://www.nbrm.mk/osnovni_ekonomski_pokazатели.nspх

¹⁰⁷ НБРМ, (2021), <https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-direktni-investicii-vo-republika-makedonija---metodologija-bpm6.nspх>

¹⁰⁸ НБРМ, (2021), Директни инвестиции, движења, https://www.nbrm.mk/direktni_investicii_dvizjenja.nspх

¹⁰⁹Министерство за финансии, (2021), Јавен долг, <https://javendolg.open.finance.gov.mk/#years-debt>

¹¹⁰Министерство за труд и социјална политика, износи на минимална плата по годините, (2022) <https://www.mtsp.gov.mk/plati.nspх>

третина од земјоделското обработливо земјиште не се обработува. Од таа причина земјата останува нето-увозник на земјоделски и на прехранбени производи.¹¹¹

Табела 5: Трговски биланс низ годините 2015-2021

Години 2015-2021	2015	2016	2017	2018	2019	2020 ¹¹²	2021	2022 за Q1
Стапка на раст на увоз	5,4%	6,5%	10,7%	12,3%	10%	-10%	26,9%	31,3%
Стапка на раст на извоз	9,3%	7,4%	14,3%	17,0%	9,6%	-10%	19,8%	23,0%

Извор: НБРМ (април 2022), Најнови макроекономски показатели, МЕСЕЧНА ИНФОРМАЦИЈА (nbrm.mk)

Веќе во 2022 година, ситуацијата со извозот драстично се менува (**табела број 5**). Согласно ДЗС, вкупната вредност на извозот на стоки во првиот квартал од 2022 година изнесува 119.642.988 денари и бележи пораст од 16.8% во однос на истиот период од претходната година. Меѓутоа и вредноста на увезената стока, во првиот квартал од 2022 година бележи раст и изнесува 174.829.888 денари, што е за 29.4% повеќе во споредба со истиот период од претходната година. Што значи дека, земјата бележи трговски дефицит во периодот јануари – март 2022 година, кој за дадениот период изнесува 55.186.899 денари. Согласно наведеното, покриеноста на увозот со извоз во периодот јануари – март 2022 изнесува 68.4%,¹¹³ што укажува дека земјата е увозно зависна и мора уште многу да работи во насока на тоа да постигне трговски биланс на увозот со извозот. Ова е дополнително поразително доколку се знае дека генерирање на извозот е од странските компании кои функционираат во слободните трговски зони, додека домашните компании се застапени со многу мал удел во извозот.

Странските директни инвестиции (СДИ) помагаат во забрзување на стапката на економски раст, зголемување на вработеноста, поттикнување на извозот и приливот на девизни ресурси. Согласно податоците добиени од НБРМ, во 2021 година вкупните СДИ изнесувале 512,01 милион евра, што претставува 154% пораст споредбено со 2020 година кога изнесувале 201,43 милиони евра. Додека, само во текот на првиот квартал од 2022 година, вкупните СДИ во земјата бележат нето-приливи од 122,4 милиони евра, како резултат на зголемените инвестиции во реинвестирана добивка (83,2 милиона евра), меѓукомпанискиот долг (од 23,1 милион евра) и сопственичкиот капитал (16,1 милион евра).¹¹⁴ Воедно, финансиска и политичка стабилизација ќе биде позитивен знак за инвеститорите како за домашните така и за странските за нови инвестиции во земјата.

Нивото на задолжување придонесе земјата да биде од умерено задолжена да се категоризира како високо задолжена, со оглед на фактот дека најновите податоци за висината на јавниот долг објавени од МФ потврдуваат дека во 2021 година јавниот долг како % од БДП се искачи на 60,8%, што претставува највисоко задолжување на земјата¹¹⁵. Сепак, во 2022 година МФ преку политиката на отплата на обврските успеа јавниот долг, заклучно со март 2022 година, да го намали за 3,7 процентни поени во однос на 2021 година, за да истиот изнесува 57,1% од БДП. Ова претставува доближување до мастишките критериуми според кои јавниот долг не треба да е повисок од 60% од БДП.¹¹⁶ Сепак, согласно Стратегијата за јавен долг 2022-2026, Владата не планира да го држи

¹¹¹Стопанска комора на РСМ, Интервју со Васко Ристовски „Актуелни состојби во земјоделие и прехранбена индустрија“ [Вести / Стопанска комора на Северна Македонија \(mchamber.mk\)](#)

¹¹² Од таа причина во 2020 година во текот на пандемијата, кај македонските компании е регистриран пад на извозот од -10% наспроти значајниот раст во 2019 година од 9.6%, достигнувајќи 62% од БДП.¹¹² Во текот на 2021 година извозот брзо закрепна и забележа релативно висок раст од 19,8%¹¹², поттикнат од засилената извозна активност кај дел од производствените капацитети во странска сопственост. Растот на извозот и на домашната побарувачка придонесе за висок раст и на увозот на стоки и услуги од 26,9%, поради што нето извозната компонента забележа негативен придонес во вкупниот БДП.

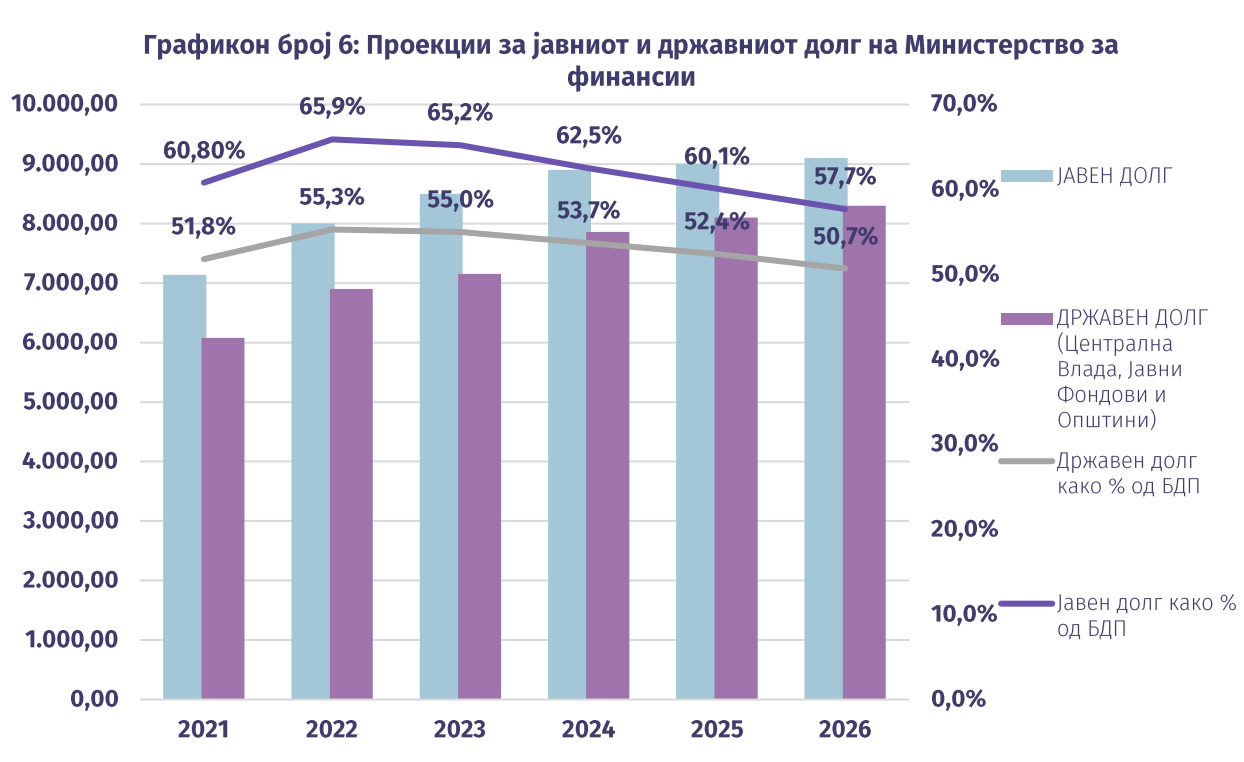
¹¹³ [Државен завод за статистика - соопштение: Обем на стоковната размена со странство_01-03.2022 \(stat.gov.mk\)](#)

¹¹⁴ НБРМ, (2021), [Македонски - Директни инвестиции - Движења \(nbrm.mk\)](#)

¹¹⁵ Министерство за финансии, (2021), [Состојба на долг - finance.gov.mk](#)

¹¹⁶ [МФ: Јавниот долг во услови на криза намален на 57,1% од БДП, на ниво под мастишкиот критериум - finance.gov.mk](#)

јавниот долг како номинален износ на ниско ниво. Согласно Стратегијата, истиот ќе расте секоја година по 500.000.000 евра и ќе достигне и задржи ниво од 9.000.000.000 евра до 2026 година¹¹⁷ (графикон број 6).

Извор. Министерство за финансии на РСМ, 2021

Според податоците презентирани од МФ, покрај **јавниот (62,5%)** и **државниот долг** (54,1%) благо се зголемил за 2,9 и 2,3 процентни поени во првиот квартал од 2021 година, соодветно.¹¹⁸ Овие податоци укажуваат на високата задолженост на земјава во однос на другите земји во Европа. Во регионот, покрај Грција, најголем раст на долгот има Албанија од 15,6 процентни поени, Словенија од 14,9 процентни поени и Хрватска од 14,5 процентни поени. Високото задолжување треба да биде споредливо со критериумите од Мастрихт поставени во 1993 година со Договорот од Мастрихт, кои се состојат од пет критериуми за конвергенција кои земјите членки мора да ги исполнат за да се преселат во Монетарна унија и да ја усвојат единствената валута, еврото. Две од нив се однесуваат на контролата на јавниот дефицит, дефицитот на јавните финансии кој не смее да надмине 3% од БДП и јавниот долг кој мора да биде ограничен на не повеќе од 60% од БДП. Од таа причина, економистите секогаш се загрижени за трендот на задолжување и одржување на буџетската дисциплина, како и целта и управувањето со долгот, неговата структура, цената на надворешното задолжување која за Северна Македонија е многу висока во споредба со другите земји во регион, но и економската и фискалната кондиција на земјата.

Во однос на **промените на девизниот курс**, може да се каже дека поради фиксниот девизен курс на денарот кон еврото, ја прават нашата валута стабилна и неподложна на надворешни влијанија. Девизен курс на македонскиот денар во однос на еврото се движи во просек 61,5 за 1 евро, стабилен

¹¹⁷ Министерството за финансии, (2021), [Стратегија-за-управување-со-јавен-долг-2023-2027-со-забелешка-од-С3-2-2.pdf \(finance.gov.mk\)](#)

¹¹⁸ Министерството за финансии, (2021), [Јавниот и државниот долг во првото тримесечје во рамки на проекциите - finance.gov.mk](#)

е и без големи варијации¹¹⁹ во анализираниот период од 2015 година па сè до ден денес. Економистите од НБРМ сметаат дека тековниот режим на стабилен девизен курс на денарот кон еврото е адекватен и соодветствува со основните карактеристики на македонската економија која е мала и отворена економија, со висок степен на трговска и финансиска интеграција со ЕУ, значи и релативно висок степен на европеизација.^{120 121}

Четвртиот индикатор, од првата група каде се прикажани основните барања се **ЗДРАВСТВОТО И ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ**

Четвртиот и последен индикатор од првата група кој содржи 8 индикатори се однесува на здравството и основното образование. Во Северна Македонија, од здравството е анализиран само животниот век на населението и квалитетот на здравствените услуги. Согласно Евростат, животниот век на населението во Северна Македонија е понизок споредбено со тој во земјите членки на ЕУ и изнесува 74 за мажи и 78 години за жени,¹²² додека согласно ДЗС просечната возраст на населението е 37 за мажи и 38 години за жени. Во ЕУ, според податоците од Евростат, просекот во земјите членки на ЕУ во 2005 г. бил 75 за мажи и 81 за жени, којшто животен век бележи континуирано раст, и веќе во 2019 г. истиот изнесува 78 за мажи и 84 за жени¹²³. Овој просек бележи благ пад во 2020 г. како резултат на пандемијата каде најпогодена беше старосната категорија на граѓани над 65-70 годишна возраст.

Во однос на квалитетот на здравствените услуги земјата е многу ниско рангирана и бележи уназадување во квалитетот на здравствените услуги, што како забелешка е нотирано и во извештајот на СЕП. Покрај квалитетот на здравствените услуги, земјата е критикувана и за недоследност во објавувањето на извештаи за регистри за рак и индивидуални ретки болести и обезбедување на соодветно финансирање и специјализирани знаења за рано откривање и лекување, врз основа на податоците од регистрите.¹²⁴ Одлуката на МЗ за покачувањето на платите како политика за мотивација и задржување на кадарот не даде соодветен резултат и економијата се соочува со загуби на медицински персонал, особено на специјалисти кои се селат или во приватниот сектор, или заминуваат на работа во странство. Имено, здравото работоспособно население е од клучно значење за продуктивноста на работната сила бидејќи големото отсуство од работа предизвикува значителни трошоци и често резултира со намалување на ефикасноста и севкупната продуктивност. Понатаму, високите стапки на хронични болести, може да доведат до помало учество во работната сила на пазарот на труд, а со тоа и намалување на продуктивноста на компаниите. Стапката на смртност поради хронични болести (рак, дијабетес, хипертензија, мозочен удар, срцеви заболувања, респираторни заболувања, артритис, дебелина и орални заболувања) согласно ДЗС е 159 на 100.000 лица, каде е забележано подобрување на состојбата кај жените, каде што стапката на смртност од овие болести е 114,3 наспроти стапката од 202,2 за мажи.¹²⁵ Согласно извештајот на Светската здравствена организација (СЗО) од 2021 г., оваа стапка е поразителна и е

¹¹⁹ НБРМ (2021), [Македонски - Основни економски показатели и цени на недвижности \(nbrm.mk\)](#)

¹²⁰ НБРМ, (2021), Извештај за девизен курс, (2021), [Зошто имаме режим на стабилен девизен курс на денарот во однос на еврото? \(nbrm.mk\)](#)

¹²¹ Воведувањето на флексибилен девизен курс би значело зголемување на увозните производи. Ова не е во прилог на нашата економија поради извозен сектор кој се карактеризира со висока увозна зависност, што, хипотетички, би значело дека секое намалување на вредноста на денарот истовремено би довело и до автоматско поскапување на сите увозни сировини.

¹²² European commission, (October, 2021) Report for North Macedonia. • [North Macedonia - life expectancy at birth by gender 2009-2019 | Statista](#)

¹²³ Eurostat (2021), [Mortality and life expectancy statistics - Statistics Explained \(europa.eu\)](#)

¹²⁴ Секретаријат за европски прашања (СЕП), (2021), Извештај на ЕК за Северна Македонија за 2021, <https://www.sep.gov.mk/page/?id=1117#Y3Z8LHbMK5c>

¹²⁵ ДЗС, (2021), [State Statistical Office of the Republic of Macedonia](#)

висока во споредба со земјите од ЕУ, што говори негативно за квалитетот на здравствените услуги во земјата.¹²⁶

Потоа следат квалитетот на основното образование и уписот во образовните институции. Квалитетот на основното образование е од витално значење за да се овозможи пристап до сите квалификации потребни на пазарот на труд. Во Северна Македонија, бројот на запишани ученици во основно образование има тенденција на пад, што главно се должи на пад на наталитетот, така што согласно ДЗС во учебната 2009/2010 г. бројот на ученици запишани во редовни основни училишта бил 210.381¹²⁷ за да во учебната 2020/2021 г. тој број се намалува на 185.925, што претставува 88% пад¹²⁸. Воедно, согласно податоците од Евростат, соодносот на запишани ученици по наставник во основните училишта во 2010 година бил 14,8, за да во 2021 г. порасне на 15,7. Во ЕУ27 овој просек за 2021 г. е 13,6.¹²⁹

Втора група индикатори се ЗАСИЛУВАЧИ НА ЕФИКАСНОСТ

Во втората група се индикаторите засилувачи на ефикасноста, каде е дадена кратка анализа на квалитетот на високото образование во Северна Македонија, ефикасноста на пазарот на труд, степенот на развиеноста на финансискиот пазар и технолошката подготвеност и поседувањето на дигитални вештини. Северна Македонија, согласно ГИК за индикаторот *високо образование* бележи пад на листата за -42 места, така доколку во 2015 г. била со висок резултат од 66,2 бода и рангирана на 5-то место, веќе во 2021 г. е со резултат 55,6 бода и рангирана на 47-мо место.

Бројот на невработени и бројот на вработени лица претставуваат главните индикатори кои се користат при анализата на функционалноста на пазарот на труд во една земја. Овие две компоненти се задолжителни при секое разгледување на пазарот на труд во која било земја, односно преку истите треба да се направи анализа на понудата и побарувачката на работната сила и врз основа на нивниот сооднос да се утврдат конкретните состојби.

Табела број 6: ГИК за образование за 2015 и 2021 (споредбено)

Индикатор Образование	2015		2021		% раст или намалување во 2021 vis a vis 2015	Промени во рангот во 2021 vis a vis 2015, раст ↑ или пад ↓
	Резултат	Ранг	Резултат	Ранг		
Човечки капитал и истражување	32,7	55	30,2	73	-7,65%	-18 ↓
Образование	66,2	5	55,6	47	-16,01%	-42 ↓
Години на траење на училишниот живот	13,4	74	13,5	77	0,75%	-3 ↓
PISA скала читање, математика и наука	N/A	N/A	400,1	67	N/A	N/A

¹²⁶ World health organization WHO, 2021, "World health statistics 2021: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals" [21072_WHS_2021 \(who.int\)](https://www.who.int)

¹²⁷ ДЗС (2010), Соопштението е од областа: Образование и наука, <https://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstzenie.aspx?id=17&rbr=103>

¹²⁸ ДЗС, МАК СТАТ база, (2021), Ученици во основни училишта, по години, http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat_ObrazovanieNauka_OsnovnoObrazovanie_KrajUcebna/100_osnucil_mk_krajT1_ml.px/?rxid=57099843-4c04-43b1-bcb4-ae65c6946688

¹²⁹ Eurostat (2021), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20200909-1>

Соодносот на ученик-наставник во средно	10,5	31	8,3	13	-20,95%	18 ↑
Средно образование	28,8	78	31	72	7,64%	6 ↑
Упис во високо образование	38,5	67	43,1	68	11,95%	-1 ↓
Дипломирани во наука и инженеринг	19,1	60	23,6	48	23,56%	12 ↑
Истражување и развој	3	93	4,1	83	36,67%	10 ↑
Истражувачи полно работно време / (на мил. луѓе)	331,1	65	786,7	55	137,60%	10 ↑
Бруто трошоци во И&Р, како % од БДП	0,2	85	0,4	74	100,00%	11 ↑
Глобални корпоративни инвеститори во И&Р	N/A	N/A	0	41	N/A	N/A
QS World University Rankings ¹³⁰	0	73	0	74	N/A	-1 ↓

Извор: Светскиот економски форум (The World Economic Forum), извештај 2015 и 2021 година

*Во последната колона од табелата е прикажан раст или пад во рангот за бројот на места кај секој од индикаторите, при што раст е означен со ↑ додека пад во рангот со ↓

Владата со активностите кои ги презема во голема мера придонесува за стабилизација на понудата и побарувачката на пазарот. Што значи дека и правната регулатива влијае за успешно остварување на функциите на пазарот на труд, како и гаранција за потполно остварување на интересите на работодавачите и работниците. Препораката во последниот извештај од 2021 г. за Северна Македонија од страна на ЕК гласи: „Владата треба да ја забрза реформата на образовниот систем, да го зголеми финансирањето во стручни кадри, обука и високо образование. Државната финансиска поддршка за образованието е недоволна, а координацијата меѓу образовниот сектор и бизнисите е слаба“.¹³¹ За ова говори и фактот што во 2021 г. јавната потрошувачка за образование и обука изнесуваше 3,3% од БДП во споредба со просечните 3,7% од БДП во изминатите пет години.¹³² Ова ја става земјата на 16-то место во споредба со земјите од ЕУ.

Северна Македонија има напредок во однос на бројот на дипломирани лица со високо образование. Меѓу другото, Северна Македонија врзано за индикаторот кој се однесува на дипломирани во наука и инженеринг, бележи раст за 12 места во 2021 г. во однос на 2015 г. кога резултатот бил 19,1 бод, за да во 2021 г. оствари раст од 24% и добие резултат од 23,6 бодови. Ова е добар показател за земјата која во иднина преку висококвалификуваниот кадар од областа на науката ќе може да развива напредни стратегии за долгорочен раст и развој на економијата.

Меѓутоа, бројката на дипломирани студенти само по себе не е доволен податок за напредокот дотолку што наставните програми не се добро приспособени за оспособување на дипломираните студенти со потребните вештини за да одговорат на побарувачката за работна сила. Воедно, голем проблем со кој се соочува земјата во последните години е хиперпродукцијата на лица кои завршуваат високо образование, но истовремено и со недостаток на висококвалификуван стручен кадар поради големиот степен на емиграција и одлив на истиот од земјата. Имено, согласно Евростат, Северна Македонија на годишно ниво во просек ја напуштаат 900 граѓани¹³³, иако и овој податок не е целосно веродостоен поради фактот што мал дел од граѓаните го пријавуваат својот привремен и траен престој во странство. Согласно Државниот завод за статистика (ДЗС), само во 2020 година бројот на жители кои ја напуштиле земјата т.е. трајно емигрирале е 937 од кои со високо образование се 62 или 7%¹³⁴ од вкупно емигрираните. Недостатокот на висококвалификуван кадар

¹³⁰ Годишно објавување на рангирањето на универзитетите од Quacquarelli Symonds

¹³¹ Европска комисија, (2021), Извештај за Северна Македонија, стр.64, [North-Macedonia-Report-2021-MK2.pdf \(sep.gov.mk\)](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_emi4ctb/default/table?lang=en)

¹³² Европска комисија, (2021), Извештај за Северна Македонија, [EUR-Lex - 52021SC0294 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](https://eur-lex.europa.eu/lexuris/ui/#!/document/52021SC0294)

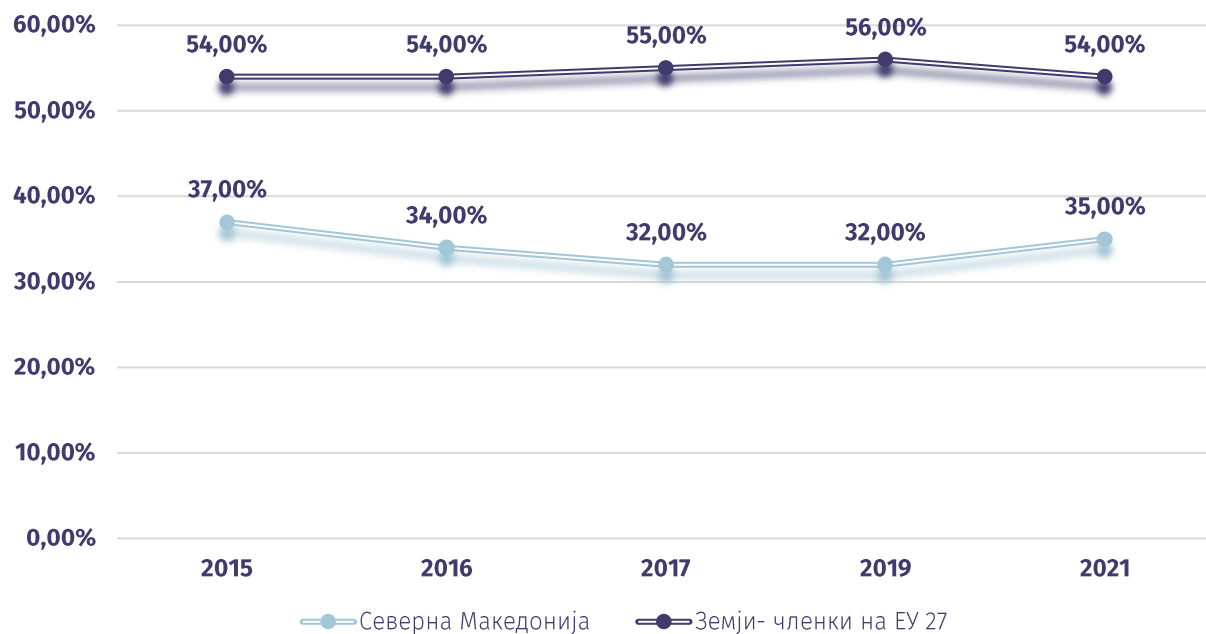
¹³³ Eurostat (2021), https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_emi4ctb/default/table?lang=en

¹³⁴ Државен завод за статистика (2020) <https://www.stat.gov.mk/IndikatorITS.aspx?id=31>

беше особено изразено после навлегувањето во дигиталната ера, каде се поголемо значење се дава на дигиталната писменост на населението, интерперсоналните способности и способноста за критичко и креативно размислување.

Имено, согласно податоците добиени од Евростат за 2021 година, каде е измерена дигиталната писменост, земјата остварила уназадување споредбено со 2015 г. кога согласно Евростат е измерено 37% дигитална писменост, за да во 2021 г. процентот на дигитална писменост се намали 35%. Ова говори дека голем број од младата популација која е дигитално писмена ја напуштила земјата, што се потврди и со пописот од 2021 година. Дигиталната писменост во земјата е далеку под просекот на земјите членки на ЕУ, каде овој процент е 54% (графикон број 7)¹³⁵. Во Извештај на ЕК за 2021 г., каде се говори за напредокот на земјава, укажана е потребата за Стратегија за развој на дигитални вештини¹³⁶, која треба да придонесе за пораст на дигиталната писменост на населението, која согласно податоците е многу ниска во споредба со просекот на ЕУ. Од таа причина, како приоритет во новата Стратегија за образование¹³⁷, донесена од Министерството за образование и наука (МОН) е воведена и Стратегијата за развој на дигитални вештини 2022-2024 година, која првично се очекуваше да биде финализирана во текот на март 2020 г., меѓутоа беше одложена поради отпочнувањето на пандемијата предизвикана од вирусот Ковид-19. На жалост, истата сè уште не е отпочната согласно информација добиена од МОН, заклучно со мај 2022 година.

Графикон број 7. Поединци со основни или над основни целокупни дигитални вештини (како процент од вкупното население)

Извор: Евростат (2021).

Во рамки на засилувачите на ефикасноста анализирана е и стабилноста на финансискиот пазар кој обезбедува соодветна клима за инвестиции потребни за генерирање профит и е од витално значење, како за странските инвеститори, така и за домашните компании кои функционираат на

¹³⁵ Eurostat, (2021) Individuals' level of digital skills (from 2021 onwards), [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1)

¹³⁶ European Commission, (2020), "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions", [north_macedonia_report_2020.pdf \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&plugin=1)

¹³⁷ Министерство за образование и наука, (2021), [Стратешки документи \(mon.gov.mk\)](https://mon.gov.mk/)

територијата. Развојот на пазарот на капитал вообичаено се разгледува преку неговата големина и длабочина. Мерка која е показател за големина на пазарот на капитал е пазарна капитализација во однос на БДП, а додека длабочината на пазарот на капитал која всушност се однесува на неговата ликвидност, се мери преку берзански промет во однос на БДП и берзански промет во однос на пазарна капитализација (Turnover Ratio).¹³⁸ Повисоки бројки од овие показатели укажуваат на повисок развој на пазарот на капитал. Важен показател за активноста на финансискиот пазар е раздвиженоста на берзата. Тоа се мери преку берзанскиот индекс којшто ја оценува берзата и им помага на инвеститорите да ги споредат тековните нивоа на цените на акциите со минатите цени за да ги пресметаат перформансите на пазарот. Во Северна Македонија, во 2010 берзанскиот индекс изнесувал 2.491,7, за да во 2021 порасне на 6.157,5¹³⁹ што е показател за раздвиженост на берзата, активноста и сигурноста на финансиските текови.

За оценка на нивото на пазарна софистицираност се анализирани следните 3 индикатори: олеснителна постапката за подигање на кредит, процентот на издадени кредити на приватниот сектор и заштита на инвеститорите. За првиот индикатор од областа пазарна софистицираност, земјата во 2021 г. била рангирана на 23-то место со резултат од 80 бодови, што претставува раст за 11 места, споредбено со 2015 г. година кога била на 34-то место со резултат од 65 бодови. Додека за вториот, економијата е оценета со 51,5 бодови и раст за 2 места споредбено со 2015 г. Овој раст во делот на пазарна софистицираност е резултат на зголемената флексибилност на банките во процесот на кредитирање и зголемениот кредитен потенцијал на бизнисите. За последниот индикатор од оваа група, заштита на инвеститорите, економијата има раст од 9 места, така што доколку во 2015 г. била оценета со 66,7 бодови и рангирана на 22-ро место, веќе во 2021 земјата е на 12-то место со резултат од 82 бода. Сето ова е позитивен сигнал за поволна деловна клима која треба да ги охрабри не само домашните, туку и странските инвеститори во земјата.

Големината на домашниот пазар се мери со БДП врз основа на вреднувањето на паритетите на куповната моќ на БДП на земјата изразена во милиони долари. Според ГИК, Северна Македонија за 2021 г. е рангирана на 118-то место, со 32,5 индексни поени. Ова претставува пад за -10 места на листата во однос на 2015 година кога била на 108-мо место.

Трета група – индикатори за ИНОВАЦИИ И ДЕЛОВНА СОФИСТИЦИРАНОСТ

Во третата група спаѓаат индикаторите за **иновации и деловна софистицираност**. Доколку се направи споредба за напредокот за 2021г според ГИК, може да се увиди дека земјата во 2021г споредбено со 2015г, за сите наведени индикатори има уназадување како во бодувањето, така и во рангот. Северна Македонија е рангирана на 65 место заедно со 130 земји опфатени со ГИК за 2021г од страна на Светскиот економски форум. Уназадувањето на полето бизнис софистицираност се гледа согласно резултатите за секој од индикаторите наведени во табелата број 5, каде вкупните

¹³⁸ <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/themes/states-and-markets.html#financial-access-and-stability>

¹³⁹ Trading Economics (2021), Stock Market Index MBI10 <https://tradingeconomics.com/macedonia/stock-market>

бодови за 2015 година се 35,9 додека во 2021 г или 6 години покасно се 25,4 што претставува пад за 3 места на полето на бизнис софистицираност.

Табела број 7: ГИК за иновации и деловна софистицираност за 2015 и 2021 (споредбено)

	2015		2021		% раст или намалување во 2021 vis a vis 2015	Промени во рангот во 2021 vis a vis 2015, раст ↑ или пад ↓
	Резултат	Ранг	Резултат	Ранг		
Бизнис софистицираност	35,9	62	25,4	65	-29,25%	-3 ↓
Научници на пазарот	40	64	32,5	62	-18,75%	2 ↑
Високо квалификувана работна сила (ВКРС) на пазарот	27,9	50	29,9	48	7,17%	2 ↑
Компании кои нудат формални обуки (%)	46	35	39	31	-15,22%	4 ↑
Бруто домашни расходи за истражување и развој (GERD) од страна на компаниите како % од БДП	0	75	0,1	62	N/A	13 ↑
Вработени жени како висококвалификуван кадар, (*% од вкупните вработени жени на пазарот)	11,4	56	15,3	48	34,21%	8 ↑
Иновации	31,8	66	13,5	116	-57,55%	-50 ↓
Универзитети кои соработуваат со индустриите во И&Р	45,2	58	30,2	112	-33,19%	-54 ↓
Државни кластери	41,1	92	38,6	108	-6,08%	-16 ↓
Патентирани домашни производи/услуги	0	108	0	71	N/A	37 ↑
Апсорпција на знаење	35,8	59	30,2	57	-15,64%	2 ↑
Плаќања за авторски права и такси за лиценца, % вкупна трговија	0,6	48	1,6	21	166,67%	27 ↑
Увоз на висока технологија % вкупна трговија	6,1	80	5,7	103	-6,56%	-23 ↓
Увоз на компјутерски и информатички услуги % вкупна трговија	1,6	35	1,1	66	-31,25%	-31 ↓
СДИ нето-приливи како % од БДП	3,7	45	4,5	26	21,62%	19 ↑

Извор: Светскиот економски форум (The World Economic Forum), извештај 2015 и 2021 година

Во поглед на реалните податоци, преземени од Фондот за иновации и технолошки развој (ФИТР), Светска банка и ДЗС, може да заклучиме дека земјата редовно издвојува средства за истражување и развој (И&Р). Имено износот кој земјата го издвојува од буџетот на годишно ниво за И&Р, пресметан како % од БДП, во 2015 бил 0,44%¹⁴⁰ (што воедно претставува втор највисок износ на издвоени средства пресметан како процент од БДП)¹⁴¹, за да 2021 година се намали на 0,38%.¹⁴² Додека споредбено со земјите од регионот, Северна Македонија е на претпоследното место со скромни 0,38% од БДП вложени во И&Р за 2021г.¹⁴³ После Северна Македонија се само Црна Гора (0,36%) и БиХ (0,21%)¹⁴⁴. Просекот на земјите од ЕУ, е многу повисок. Само за споредба кај високо развиените земји

¹⁴⁰ World Bank, 2021, [Research and development expenditure \(% of GDP\) - North Macedonia | Data \(worldbank.org\)](https://data.worldbank.org/SD/SH.UV.CD)

¹⁴¹ Во 2014 биле издвоени 0,51% од БДП, како прв највисок износ на издвоени средства за И&Р

¹⁴² World Bank, 2021, [Research and development expenditure \(% of GDP\) - North Macedonia | Data \(worldbank.org\)](https://data.worldbank.org/SD/SH.UV.CD)

¹⁴³ При што во пресметката се вклучени и средствата во износ од 106.000 милиони денари, кои спаѓаат под НИД, а се однесуваат на превод на книги од реномирани автори. На тој начин вкупниот буџет за НИД изнесува 405.347 милиони денари, додека без оваа ставка 341.717. Во однос на развивање на НИД, согласно централниот буџет на државата, вкупниот одвоен буџет за наука на МОН за 2022 година е зголемен за 35%, додека само за научна истражувачка дејност (НИД) е зголемен за 171%.

¹⁴⁴ Пушти радио, (2022) Статија на тема „За наука најмал буџет за последната деценија“ <https://www.radiomof.mk/za-nauka-kje-ima-najmal-budzet-vo-poslednava-decenija-a-ministerot-shakjiri-se-fali-so-vlozhuvanja-vo-nauchni-istrzhuvanja/>

процентот на издвоени средства за И&Р како процент од БДП за 2021 година се движи од 2% во Словенија, 3,13% во Германија и 5% за Израел.¹⁴⁵

Воедно, за да се добие реална слика за тоа колку издвојува земјата за И&Р, важно е да се земе предвид процентот од вкупните средства реално наменети за иновации како основа за креирање конкурентска предност на економијата. Имено, не сите издвоени средства од ФИТР се директно искористени во И&Р, туку за спроведување на пазарна анализа, опрема и слични инвестиции коишто индиректно влијаат за зголемување на иновативните активности во компаниите. Воедно и буџетот на МОН во делот на наука се дели на 6 основни компоненти (табела број 8), од кои само 2 имаат поттик врз НИД. Подолу во табелата се податоци извадени од централниот буџет, каде во делот на наука во буџетот на МОН за 2015 и 2021 година, има пад во средствата издвоени за НИД за -48% и раст во буџетот за научни институти од 96%. Иако, генерално, овие средства се на ниско ниво и во просек се движат 0,37% од БДП за период од 2015 до 2021 г., сепак истите се континуирани и стабилни без разлика на осцилациите во економскиот раст.

Табела број 8: Буџет за научно истражувачка дејност (НИД)

*Изразен во милијарди денари

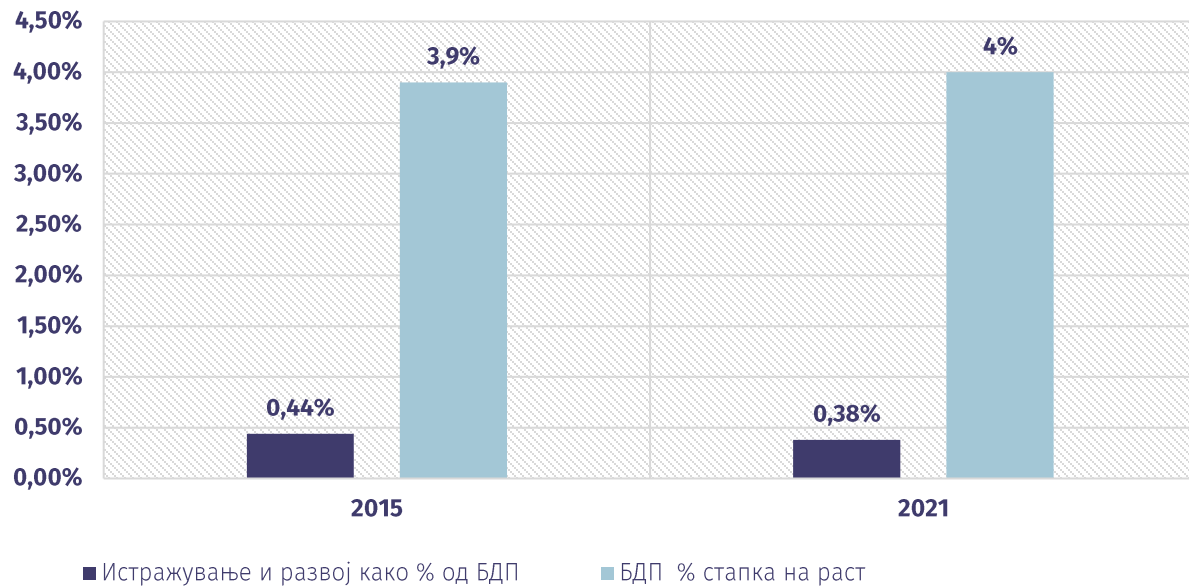
Област	2015	2021	% раст во 2022 vis a vis 2021, за секоја област споредбено со вкупниот буџет на државата
Научно истражувачка работа	153.354.000	80.500.000	-48%
Научни институти	109.842.000	215.765.000	96%
Стратегија за паметна специјализација	-	2.982.000	N/A
Национална агенција за нуклеарни технологии	5.480.000	-	N/A
Програма за опремување на лаборатории	360.000.000	-	N/A
Превод на книги од реномирани автори	90.000.000	106.100.000	17,89%
Вкупно само за НИД *(прва и втора ставка)	263.196.000	296.265.000	12,56%
Вкупно за наука	718.676.000	405.347.000	-43,60%

Извор: Министерство за финансии (2021 година)

Овој податок сам за себе говори дека државата одвојува средства за оваа област. Меѓутоа за да развигате НИД пред сè треба да ги насочите средствата во проекти кои реално се наменети за И&Р и се поттик за иновации. Секако за истото треба кадар кој ќе биде компетентен да раководи со проекти кои подразбираат напредок во областа на науката поткрепени со транспарентност во постапката, квалитетни научноистражувачки проекти и доволен број на научници. Земјата во последните години не само што се соочува со недоволно квалитетен кадар во оваа област, туку и бројот на научници опаѓа од година во година поради преголемиот одлив на ваков кадар од државата. Воедно, кон ова треба да се додаде дека повеќе од десетина години во Северна Македонија ресорните министри за образование и наука се лица без искуство во науката и истражувањето.

¹⁴⁵ World Bank, 2021, [Research and development expenditure \(% of GDP\) – North Macedonia | Data \(worldbank.org\)](https://data.worldbank.org/SD/NY.GDS.SRVS.CD?locations=MK)

Графикон број 8: Економски раст и истражување и развој како % од БДП

Извор. Светска банка (2021), [Research and development expenditure \(% of GDP\) - North Macedonia | Data \(worldbank.org\)](https://data.worldbank.org)

Сето ова наведено говори дека самото одвојување на средства од буџетот не е доволно за да се направи напредок на ова поле, туку треба засилено инвестирање во квалитетни проекти кои носат напредок. За да се успее се покажало дека треба да се развиваат стратегии за истражување и развој опремени за модерната ера кои го третираат истражувањето и развојот не како трошок, туку како поттикнувач на раст и развој на една економија. Единствен напредок кој го направи МОН е на полето дигитализација на одредени услуги во соработка со граѓанскиот сектор.¹⁴⁶ Еден меѓу нив е и постапката за дигитализација на услугата за апликација за научноистражувачки проекти. Електронски систем за повици за финансирање научни и истражувачки проекти беше пуштен во употреба во 2022 година. Се очекува ова во голема мера да ја подобри транспарентноста за доделените средства од буџетот и олесни процедурата. Во поглед на државни институции кои подржуваат и финансираат иновации, вложување на компаниите во И&Р како вложување на владата во напредни технологии, земјата има многу мал напредок и е во зачетна фаза на вложување и инвестирање. Намалениот износ на вложени средства за И&Р во 2021 г. во однос на 2015 г. не говори во полза на конкурентската, индустриската и стратегијата за иновации кои изискуваат издвојување на многу поголеми средства кои ќе бидат правилно насочени за да има видливи резултати, не само за индустријата, туку и за продуктивноста на економијата како целина. Додека вложувањето во поттик на иновации и технолошки развој кои произлегуваат од страна на компаниите преку отворање на технолошки развојни паркови, Владата има направено почетен напор преку основање на научно-технолошки парк во Скопје со почетна инвестиција од 500.000 евра, а согласно со физибилити студијата се проценува дека неговата целосна реализација ќе чини 80 милиони евра.

Меѓу земјите од регионот, како за пример е земена Република Србија (РС), како земја лидер во поглед на вложувања во напредни технологии и иновации, и затоа во овој труд и е посветено посебно внимание. Имено, според извештајот од OECD од 2021 година, оваа земја оствари најдобри

¹⁴⁶ Центар за управување со промени, 2021 г., <https://cup.org.mk/proekti/digitalisation-of-services-in-the-education-sector>

економски перформанси споредбено со другите 6 земји од ЗБ. Имено, помеѓу економиите со високи средни приходи (вкупно 34), Србија е рангирана на 8-мо место со Глобален индекс за иновации 54.¹⁴⁷ Меѓутоа, најважно од сè, во контекст на последната група индикатори, кој се однесува на иновациите, е дека Србија иднината во иновации ја воочила во 2011 година кога го основала „Фондот за иновации“, кој е дел од пошироката државна стратегија за иновации. Овој фонд направил значајни резултати на полето на пораст на иновациите, а со тоа и зголемување на конкурентноста на српските компании на странските пазари. Понатака, во периодот од 2018 до 2022 година, РС донесе голем број на закони и стратегии со кои направи голем исчекор за поттик на конкурентноста на нејзината економија, најзначајните се Закон за наука и истражување во 2019 година¹⁴⁸, Стратешка рамка за интелектуална сопственост (ИС) до 2022 година, Закон за трговски марки кој стапи на сила во 2020 година¹⁴⁹, Законот за електронски документи, електронска идентификација и доверителски услуги во електронскиот бизнис од 2018 година, во 2022 година ја донесе Агендата за одржлив развој до 2030 година, особено во областа на дигитализација и иновации, Стратегијата за паметна специјализација во 2020 година¹⁵⁰, Стратегијата за развој на вештачка интелигенција (ВИ) за период 2020-2025 година¹⁵¹, паралелно поткрепена преку развој на постдипломски студиски програми од областа на ВИ, и многу други целни области кои прават една целина која се очекува за краток рок да ги даде посакуваните резултати. Сето ова наведено погоре е поткрепено со помошта на новоотворените научно-технолошки паркови во Србија лоцирани на четири стратешки места со цел поттик на иновации и поддршка на МСП. Со ова претставува успешен пример за тоа како за краток период со голем напор и добар тим на експерти може да се направи голем исчекор.

Во поглед на олеснувања за подобрување на функционирањето на бизнис-секторот, Владата направи прогрес во јануари 2016 година, кога стапи на сила и измената на Законот за додадена вредност¹⁵², каде во рамки на член 53, со став 12 е предвидено „Фактурата издадена во електронска форма не треба да содржи печат на издавачот на фактурата“, со што отпадна обврската за задолжително ставање печат на фактурата за целите на ДДВ. Истовремено се вовеле законската обврска фактурите да го имаат како задолжителен елемент „овластено лице за потпис на фактура“ или „овластен потписник на фактура“. Меѓутоа, и покрај воведените промени имплементацијата на овој дел од Законот изостанува и печатот сè уште е во редовна употреба.¹⁵³

Друг индикатор кој не говори во полза на македонската економија е бројот на поднесени апликации за регистрација на патенти на 1 милион жители, како и бројот на одобрени патенти. Имено, согласно добиените податоци од Европската патентна организација (ЕПО) во која членува и Северна Македонија, бројот на поднесени апликации за регистрација на патенти за 2021 г. е 2,7% на еден милион жители.

Ова претставува напредок имајќи го предвид фактот што во 2021 г. Северна Македонија за прв пат има 5 поднесени апликации за патентирање на домашни производи од страна на македонски

¹⁴⁷ https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gij_2021.pdf

¹⁴⁸ <https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2019/07/Zakon-o-nauci.pdf>

¹⁴⁹ Законот подразбира усогласување на нејзината регулаторна рамка со директивите на ЕУ за трговските марки. Истиот придонесе за дополнителен поттик на извозот и олеснување за бизнисите кои функционираат на нејзина територија. Ова означува значителен напредок во зајакнувањето на законската рамка во спроведување на ИС од последната проценка спроведена од ЕУ.

¹⁵⁰ Правно информациона систем (2022), СТРАТЕГИЈУ паметне специјализације у Републици Србији за период од 2020. до 2027г, (опфаќа областите кои водат кон глобална конкурентност, а се однесуваат на одржливо производство на храна со висока технологија која создава висока додадена вредност, софистицирани софтверски решенија за глобалниот пазар и меѓу секторски индустриски иновации), [Strategija pametne specijalizacije u Republici Srbiji za period od 2020. do 2027. godine: 21/2020-95 \(pravno-informacioni-sistem.rs\)](https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/437304/strategija_razvoja_vestacke_inteligencije261219_2_cyr.pdf)

¹⁵¹ Правна и економска издања (2022), Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2020-2025 године, https://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/437304/strategija_razvoja_vestacke_inteligencije261219_2_cyr.pdf

¹⁵² Управа за Јавни Приходи на Република Северна Македонија (ujp.gov.mk)

¹⁵³ Печатот заминува во историја - Onivo - Сè што Ви е потребно за Вашиот бизнис!

компаниите.¹⁵⁴ Додека просекот на одобрени патенти од страна на ЕПО за македонски компании изнесува 1 на годишно ниво со опфаќање на период 2015-2021г, или 0.5% на еден милион жители. Во Србија, Хрватска и Словенија, како земји од регионот, годишниот просек на регистрирани и одобрени патенти изнесува 3, 8 и 80 или 0,23%, 1,7% и 38% на еден милион жители, респективно¹⁵⁵. **(табела бр.9).** Секако, во зависност од типот на патентот, носителот согласно Законот за индустриска сопственост¹⁵⁶, може да ги има следниве права: ексклузивно право за употреба на патентот во производниот процес, право да пласира на пазарот производи произведени со помош на патентот и право да забрани употреба на патентот од трети лица кои не се стекнале со негово одобрение. Носителот на патентот, во интерес на друго лице, може делумно или во целост да се откаже од своите права (лиценца или продажба).

Табела број 9. Број на издадени патенти од страна на ЕПО за период 2015 – 2021 година, по земји								
Земја	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Просек за период 2015-2021
Албанија	0	0	0	0	0	0	1	0
Словенија	65	80	92	76	72	95	79	80
Германија	14.114	18.728	18.813	20.804	21.198	20.056	16.507	18.603
Хрватска	6	5	6	6	13	10	7	8
Северна Македонија	0	1	0	0	1	1	1	1
Србија	0	1	1	9	6	5	2	3
БиХ	1	0	0	0	0	0	1	0
Грција	22	39	36	47	56	91	68	51

Извор: Европска патентна организација, (2021)

Од сето досега приложено од анализата на сите 12 области од основните барања за развој на конкурентска предност, засилувачите на ефикасноста до напредокот во областа иновации и деловна софистицираност, општата оценка за Северна Македонија од 69 поени со ранг од 59 за 2021 година, кажува дека земјата е умерено подготвена за развивање на конкурентност на пазарот и потребно е дополнително вложување (особено во И&Р).

¹⁵⁴ Европска патентна организација, 2022, Број на поднесени апликации <https://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics.html#:~:text=IP5%20statistics&text=In%202020%2C%202.8%20million%20patent,Offices%20granted%201.3%20million%20patents>

¹⁵⁵ Европска патентна организација, 2022, број на одобрени патенти [Granted_patents_2012-2021_per_country_of_residence_en.xlsx \(live.com\)](https://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics.html#:~:text=IP5%20statistics&text=In%202020%2C%202.8%20million%20patent,Offices%20granted%201.3%20million%20patents)

¹⁵⁶ Службен Весник на Република Македонија Бр.42/93 од 15.07.1993

5. КОНКУРЕНТСКАТА ПОЛИТИКА НА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Индикатори за поттик на конкурентност на пазарот кои се анализирани во трудот ја потврдија поврзаноста помеѓу квалитетна конкурентска политика и растот на продуктивноста на економиите. Конкурентската политика треба да биде прилагодена на специфичните побарувања и карактеристиките на економијата, а не копирана од други меѓународни стратегии. Воедно од голема важност за нејзиното правилно имплементирање е соодветна координација со останатите развојни стратегии (индустриска стратегија, стратегија за МСП, политика за животна средина итн.), како можност да се влијае на градење на способноста на економијата и компаниите во рамки на неа да се натпреваруваат на странските пазари и да изградат конкурентска предност во клучните сектори.

Владината Национална стратегија за конкурентност 2016-2020 г. се фокусира на сопствениот потенцијал и сила, а не на вметнување и примена на меѓународни модели за развој.¹⁵⁷ Развивање на конкурентноста на македонската економија преку правилна имплементација на конкурентската стратегија, треба да се постигне во координација со 9-те стратегии прикажани во следните документи: (1) Индустриска стратегија 2018-2027 година, со Акциски план; (2) Стратегија за развој на МСП; (3) Национална стратегија за ИКТ 2021 – 2025 година; (4) Стратегија за иновации; (5) Стратегија за претприемачко учење; (6) Стратегија за женско претприемништво; (7) Стратегија за образование; (8) Стратегија за енергетска ефикасност; и (9) Програма за економски реформи. Од наведените само првите 4 се поопширно објаснети и анализирани.

Индустриска стратегија 2018 – 2027 година со Акциски план¹⁵⁸. Основната цел на документот е зголемување на конкурентноста на домашната индустрија базирана на знаење, иновации. Воедно вложување во истражувања кои водат кон раст и развој, создавање стимулативна деловна и инвестициона клима и поддршка на претпријатијата за подобрување на нивните конкурентни способности со стекнување знаења и нови технологии и пазари. Таа обезбедува поддршка за проактивните македонски компании да ги развијат и зголемат конкурентните способности и да се преориентираат кон производи и услуги со повисока додадена вредност, кои ќе овозможат одржливо долгорочно функционирање на меѓународните пазари. Обврската за имплементација на оваа стратегија е во надлежност на секторот за индустриска политика во рамки на Министерството за економија. Меѓутоа, за правилна имплементација на оваа комплексна политика потребна е координација со останатите политики и институции во чија надлежност е нивната имплементација. Тука спаѓаат министерствата, јавниот и приватниот сектор, Стопанската комора, институциите од областа на науката со факултетите. Мерките кои веќе се спроведуваат од страна на Агенцијата за странски инвестиции и Агенцијата за поддршка на претприемништвото, преку Програмата за подобрување на конкурентноста на македонските производи и услуги, како и Програмата за поттикнување инвестиции. Голема кочница за имплементација на оваа политика е и ниското ниво на деловна софистицираност на пазарот која се постигнува преку вложување во И&Р кои ќе обезбедат поттик за иновации на пазарот, како и во недостатокот на квалификуван кадар. Од друга страна, напредок на ова поле е од клучна важност, не само за поттик на извозот и реализација на циркуларната економија, туку и напредокот во истата е предуслов пред отпочнување на преговори

¹⁵⁷ Национална стратегија за конкурентност (2016), стр.4, https://vicepremier-ekonomija.gov.mk/sites/default/files/pdf/07.Strategija_za_konkurentnost.pdf

¹⁵⁸ Министерството за економија (2018) „Индустриска стратегија 2018-2027 година“, <https://economy.gov.mk/Upload/Documents/Finalna%20Industriska%20Strategija.pdf>

со ЕУ. Исто така, се планира отворање на нови институции за поддршка на оваа стратегија: (1) Национална канцеларија за трансфер на технологии; (2) научнотехнолошки парк; (3) три индустриски и зелени зони, од кои првата е веќе функционална. ПЕР секоја година треба да инвестира 30.000 милиони евра или 150.000 за следните 5 години. Без конкретни мерки и средства овој значаен документ ќе остане само на хартија. Сепак, таргети кои треба да се до крајот на 2027 г. се : зголемена преработувачка од 12,2% во 2015 на 14% до 2027 г., зголемена индустриска конкурентност согласно ГИК од 56 место во 2015 на 50 место во 2027 г.; зголемен извоз од 4 милиони евра на 84.000 милиони евра до 2027 г., зголемен број на претпријатија од 7.967 на 9000 во 2027 г. и зголемен број на вработени во индустријата од 137.615 вработени на 155.000 во 2027 г.

Стратегијата за иновации е од клучно значење, зошто само економија која својата продуктивност ја заснова на иновации може да биде конкурентна на странскиот пазар. Иновациите се штитат со патент, без разлика во која област на технологијата потпаѓа пронајдокот. Истиот треба да е нов, да содржи инвентивен придонес и да може да се применува во индустријата. Воедно, ГИК ја мери конкурентноста на економиите преку степенот на иновации, што е само уште една потврда за важноста и потребата за стимулирање на иновации и нивна примена од страна на компаниите. Оваа стратегија се наоѓа високо на политичката агенда, со 20 милиони евра како дел со заем од Светската банка, а кои ќе се реализираат преку ФИТР за да се олесни пристапот до ризичен капитал, да се кофинансираат иновациите, стартап и спин-оф претпријатијата со нови технологии. Стратегијата за иновации на Северна Македонија треба да ја иницира трансформацијата на земјата во една економија заснована врз знаење, која е во состојба да се натпреварува на меѓународните пазари, преку својата квалификувана работна сила и иновативните компании. Истата се потпира на 4 основни цели: (1) зголемување на тенденцијата на бизнис-секторот за иновации; (2) зајакнување на човечките ресурси за иновации; (3) создавање на регулаторна средина која ќе ги поддржува иновациите; (4) зголемување на тековите на знаење помеѓу учесниците во иновациите.

Стратегијата за развој на МСП се темели на 3 клучни цели: (1) зголемен број на МСП; (2) зголемено вработување кај МСП; и (3) зголемен придонес на МСП во создавањето на додадена вредност. Владата, наведените цели планира да ги постигне преку подобрување на деловното опкружување, ликвидноста и пристапот до финансии за МСП со креирање и имплементација на соодветна политика, стратегија и легислатива за МСП, подобрување на продуктивноста кај МСП, што ќе иницира и подобрен квалитет на производите и услугите, а истото ќе се постигне преку обезбедување на модерна инфраструктура и услуги за деловна поддршка, поддршка на интернационализацијата за подобрување на нивниот инвестициски потенцијал. Воедно, потребно е градење на врски со научните сектори и научноистражувачките центри, индустриите, но и сите засегнати институции и сектори во економијата кои работат координирано за иста цел.

Во Северна Македонија процесот за развој и унапредување на пазарот започнал во 2005 година со донесување на Законот за заштита на конкуренција (ЗЗК). Целта на законот е преку обезбедување слободна конкуренција на домашниот пазар да се поттикне економска ефикасност и благосостојба на потрошувачите, но и изградба на правила за конкуренција кои ќе важат на македонскиот пазар.¹⁵⁹ Пет години покасно, во 2010 година е донесен и Законот за контрола на државната помош,¹⁶⁰согласно кој се уредуваат облиците на државна помош и правилата за известување и, воедно, се носи нов ЗЗК усогласен со барањата на ЕУ. Исто така со Закон за безбедност на мрежи и информациона системи, потребен за имплементација на Националната стратегија за ИКТ 2021 – 2025

¹⁵⁹ Комисија за заштита на конкуренција (2005), [Закон за заштита на конкуренцијата консолидиран текст – Комисија за заштита на конкуренција \(kzk.gov.mk\)](#)

¹⁶⁰ Комисија за заштита на конкуренција (2010), [Закон за контрола на државната помош консолидиран 032018 \(mioa.gov.mk\)](#)

година, и со чија помош се планира формирање на Дигитална агенција, која ќе биде задолжена за следење, развивање и примена на сите процеси кои ќе водат до целосна примена на платформата на интероперабилност. Додека, Законот за финансиска поддршка на инвестиции (ЗФПИ), усвоен во мај 2018 година, има за цел поттикнување на инвестициите, извозот и создавање високоплатени работни места во приватниот сектор. Истиот, се состои од два сета мерки што ги одразуваат првиот и вториот столб на владиниот План за економски раст 2018 – 2021 година (ПЕР)¹⁶¹:

i. Мерки за поддршка на инвестициите:

1. Поддршка за нови вработувања;
2. Поддршка за воспоставување и за унапредување на соработката со снабдувачи од РСМ
3. Поддршка за воспоставување организациски облици за технолошки развој и истражување
4. Поддршка за инвестициски проекти од значаен економски интерес
5. Поддршка за пораст на капитални инвестиции и приходи
6. Поддршка за откуп на средства од претпријатија со тешкотии

ii. Мерки за поддршка на извозот

7. Поддршка за зголемување на конкурентноста на пазарот
8. Поддршка за освојување пазари и за пораст на продажба

Важно е да се наспомене дека земјата во постоечкото законодавство во целост ги имплементирала директивите и се оценува позитивно во споредба со ЕУ *acquis*. Сепак поради промените во ЕУ *acquis* се појавуваат нови отворени прашања, како и потреба за усогласување со најновите ЕУ правни акти.

Улогата во креирањето на законите, стратегиите и политиките, кои ќе значат поттик на конкуренцијата на пазарот и нејзино одржување на здрава основа, ја има Владата, министерствата и други тела на извршната власт. Надлежните институции за креирање на конкурентска предноста на македонската економија директно учествуваат преку креирање на владината политика со подготовка на нацрт-закони, предлог-развојни стратегии, ратификување на меѓународни договори и други прописи и општи акти за Владата.¹⁶² Во тој поглед, Владата на Северна Македонија обезбедува различни видови на мерки во соработка со надлежните институции кои треба да претставуваат поттик и помош за компаниите во економијата. Една од мерките кои ги користи владата за поддршка на компаниите се субвенциите, кои бележат раст од година во година. Согласно ММФ, истите се зголемени од 1,98% од БДП во 2015 г. (во номинална вредност изнесувале 11.762 милиони денари) на 5.20% од БДП во 2021 година (во номинална вредност изнесувале 34.507 милиони денари).¹⁶³ Додека, билансот на расходи укажува дека субвенциите кои Владата ги издвоила за приватниот сектор во 2018 г. изнесувале 150.400 илјади денари (вкупни расходи 234.408.721 илјади денари), додека во 2021 година 115.100 илјади денари (вкупни расходи 284.001.434 илјади денари), што претставува 0,04% од вкупните расходи за 2021 година. Ова укажува на фактот дека Владата ја намалува својата поддршка за приватниот сектор кој во време на економска криза има потреба од истата. Истовремено, субвенциите за јавните претпријатија изнесуваат 1.600.000 илјади денари за 2021 година, што претставува далеку поголем износ споредбено со приватниот сектор.

Во процесот на спроведување на горенаведените мерки се вклучени голем број на институции преку нудење на финансиска и советодавна помош за компаниите кои се соочуваат со потешкотии и предизвици. Така, преку Развојната банка, 2020/21 година била воведена нова линија на

¹⁶¹ Влада на Република Северна Македонија (2021), [План за економски раст | Влада на Република Северна Македонија \(vlada.mk\)](#)

¹⁶² Закон за организација и работа на органите на државна управа, [Zakon za organizacija i работа na organite na drzavnata uprava konsolidiran 15102015.pdf \(mioa.gov.mk\)](#)

¹⁶³ IMF (2021) "Access to macroeconomic and financial data, Government Finance Statistics (GFS)", [GFSY by Country - Expense - IMF Data](#)

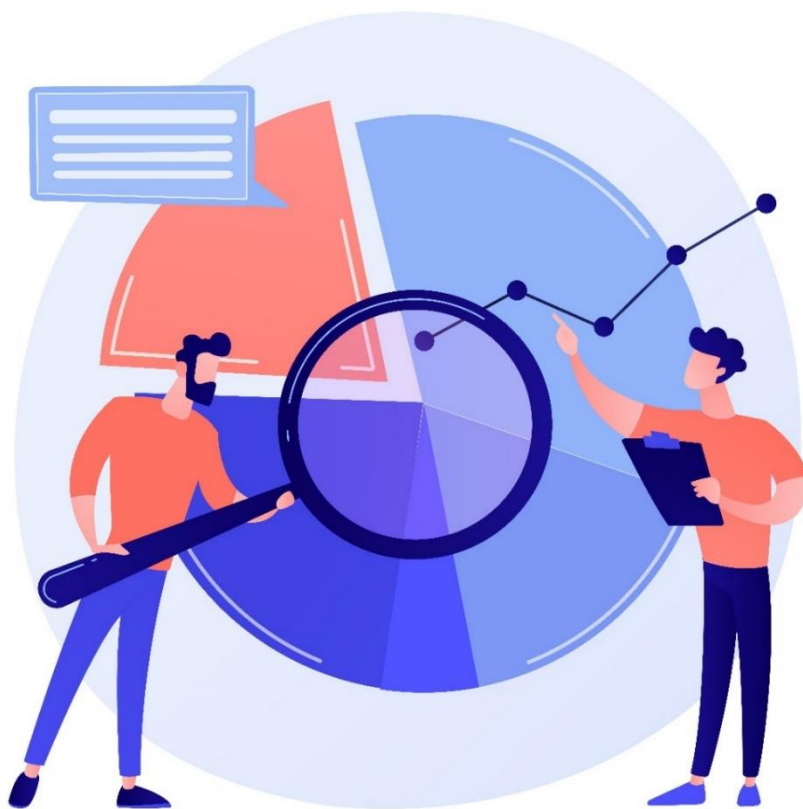
бескаматни кредити и гарантна шема за комерцијални кредити. Согласно извештајот за 2020 година, 67,5 милиони евра биле пласирани за компаниите под поволни услови и со ниски каматни стапки. Исто така, преку Развојната банка биле понудени бескаматни кредити за микро и мали фирми во вредност од 31 милиони евра. 30% од овој износ е обезбеден во форма на грант од ЕУ, за компании кои исполнуваат одредени предуслови: водени или основани од жени или вработуваат млади лица, извозно се ориентирани или воведуваат иновација и дигитализација во нивното работење. Оваа банка и понатака продолжува со развивање на државна гарантна шема со нудење на комерцијални кредити во насока да им овозможи на компаниите полесен пристап до капитал за отстранување на проблеми со ликвидност и за инвестиции за зголемување на конкурентност. Овие мерки во голема мера се користеа од страна на многу земји кои беа погодени од кризата во периодот на пандемијата. Истата поддржува пласман на компаниите на нови пазари и подобрување на конкурентноста. Во таа насока, преку 25 милиони евра биле резервирани за приватниот сектор со програмата за зајакнување на конкурентноста на индустријата, во соработка со стопанските комори. Исто така, преку развивање на дигитална платформа за текстилната, чевларската и индустријата за производство на мебел се предвидени 1.6 милиони евра поддршка за стартап-компаниии и МСП. Средства во износ од 3 милиони евра се предвидени и за воведување на нови процеси, иновации, освојување на нови пазари, дигитализација и зголемување на конкурентност, преку Фондот за иновации и технолошки развој. Оваа институција има најзначаен придонес во вложувањата во И&Р и иновации кои произлегуваат од домашните компании. Оваа институција во последниот извештај ги наведе постигнатите перформанси на компаниите кофинансирани од програмите кои Фондот ги нуди. Тој го сочинува третиот столб од ПЕР. Правната основа за спроведување на третиот столб е Среднорочната програма за работа на ФИТР за финансиска поддршка на ММСП за 2018 – 2020 г., усвоена во февруари 2018 година, и истата се состои од:

- Кофинансирани грантови за МСП со тенденција на брз пораст („газели“);
- Кофинансирани грантови за микропретпријатија;
- Кофинансирани грантови за подобрување на иновативноста;
- Кофинансирани грантови за стручно усовршување и практика на нововработени млади лица;
- Создавање амбиент и изработка на законски основи за развој на ризичен капитал.

Согласно извештајот каде се анализира перформансот и финансиските резултати коишто ги остваруваат компаниите што имаат добиено финансиска помош од ФИТР во периодот од 2015 – 2021 г., дојдено е до заклучок дека иновативните проекти учествуваат со значаен процент во вкупниот приход на компаниите. Всушност, кај стартап-компаниите коишто најчесто се основани со постапката на аплицирање преку програмата од ФИТР, вкупната вредност на инвестиции изнесува 6.42 милиони евра од кои 4.24 милиони се кофинансирани од ФИТР, додека 2.17 милиони се кофинансирани од компаниите. Вредноста на проектите кај стартап-компаниите го надминува вкупниот приход со 2,88%, од кои 1,904% се директен резултат на ФИТР, додека 976% се финансирани од самите компании. Овој податок говори за мал, но значаен напредок на ова поле. За финансираните 669 проекти средствата се обезбедени од различни извори. Најзначајни се „План за економски развој“ од Владата и заемот од Светска банка.

Според програмата, најголем процент или 398 (59%) од 669 се во рамките на „Планот за економски раст“ со вкупна вредност од 55.8 милиони евра. Втората програма е со заем од Светска банка, преку која се кофинансирани 191 проект со вкупна вредност од 13 милиони евра. Последна е комбинираната програма креирана од Светска банка и ПЕР, преку која се финансирани 80 проекти со вкупна вредност од 19.7 милиони евра. Како што се анализира и во продолжение на извештајот, финансиите од Светска банка во поголем процент се искористени за финансиска поддршка на

новоосновани стартап-претпријатија. Компаниите согласно „Правилникот за формата и содржината на барањето за исплата на финансиската поддршка, потребната документација, видовите на оправдани инвестициски трошоци и начинот на спроведување на исплатата на финансиска поддршка“¹⁶⁴, може да добијат помош „врз основа на инвестирање на капиталот назад во бизнисот, во имот или човечки капитал, со цел да се постигне развој и подобри резултати“. Во самиот правилник се содржани сите потребни предуслови кои компаниите треба да ги исполнат за да бидат корисници на финансиската поддршка која ја нуди Владата. Меѓутоа, Законот за финансиска поддршка на инвестиции (ЗФПИ) не содржи одредби што ги обврзуваат компаниите да го направат тоа или да приложат докази за тоа. Единствениот доказ што компаниите треба да го приложат за да добијат помош е доказ дека ги реализирале оправданите инвестициски трошоци во претходната година. Ова укажува на фактот дека Владата нема реално увид во повратот на инвестициите и во тоа колку истите имаат позитивен ефект врз растот на извозот и креирањето на иновации.

¹⁶⁴Платформа за правни акти, (2021), „Правилник за формата и содржината на барањето за исплата на финансиската поддршка“, <https://dejure.mk/zakon/pravilnik-za-formata-i-sodrzhinata-na-baranjeto-za-ispkata-na-finansiskata-poddrshka-potrebnata-dokumentacija-vidovite-na-opravdani-investiciski-trosh>

6. ИНСТИТУЦИИ НАДЛЕЖНИ ЗА КРЕИРАЊЕ И СПРОВЕДУВАЊЕ НА ПОЛИТИКИТЕ НА КОНКУРЕНТНОСТ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Во насока на подобрување на конкурентноста на македонската економија оформени се бројни институции чија основна цел е обезбедување на безрезервна поддршка на македонските компании на надворешните пазари, преку осигурување на потребните предуслови и информации неопходни за поттикнување на извозот, со истовремено почитување и спроведување на законите за заштита на пазарот од нелојална конкуренција. Истите се:

Табела број 10: Институции кои учествуваат во поддршката на македонските компании во развивање на нивната конкурентност на странскиот пазар.

Име на институцијата	Година на основање
1. Министерство за економија (МЕ)	1991
2. Стопанска комора на Северна Македонија	1922
3. Развојна банка на Северна Македонија ¹⁶⁵	1998
4. Дирекција за технолошки и индустриски развојни зони ¹⁶⁶	2002
5. Агенција за поддршка на претприемништвото	2003
6. Државен завод за индустриска сопственост	1992/2004 осамостојување
7. Агенција за СДИ и промоција на извоз	2005
8. Сектор за индустриска и инвестициона политика на МЕ	2021
9. Фонд за иновации и технолошки развој	2013
10. Комисија за заштита на конкуренција (КЗК)	2005

- **Министерство за економија (МЕ)** е одговорно за спроведување и координација на индустриската политика¹⁶⁷, енергетската политика, привлекување на СДИ, поддршка на МСП, поттик на извозот и трговската размена. Ова министерство е клучно во однос на прашањата поврзани со индустријата со посебен фокус на преработувачката индустрија, воедно одговорно за креирање, обезбедување на одобрување за индустриската стратегија и акциониот план, како и за координација на нејзината имплементација (меѓуминистерска координација, координација на донатори и координација на засегнати страни) и воедно е креатор на политиките за енергетика преку усогласување на законодавството во областа на енергетиката. Исто така, МЕ ја има водечката улога во мобилизирањето на државните и недржавните фондови (донатори и МФИ), како и за мониторинг, известување и евалуација.
- **Сектор за индустриска и инвестициона политика во рамки на Министерство за економија** го надгледува целокупниот процес и ја координира имплементацијата на стратегијата и нејзините акциони планови. Меѓуминистерската координација е уште поважна од вообичаеното, со оглед на важноста на мерките од Планот за економски раст за ефикасно спроведување на оваа стратегија. Овој процес на координација вклучува редовни (полугодишни) состаноци на Секторската работна група за конкурентност и иновации, која ја спроведува стратегијата и акциониот план.

¹⁶⁵ Развојна банка на Северна Македонија [Профил \(mbdp.com.mk\)](http://mbdp.com.mk)

¹⁶⁶ Дирекцијата за технолошко индустриските развојни зони, ТИРЗ, (2021), <https://fez.gov.mk/?lang=MK>

¹⁶⁷ Индустриската политика 2009-2020, подготвена од МЕ и усвоена од Владата во јуни 2009 год., беше национален стратешки документ за зголемување на конкурентноста на индустријата и економијата.

- **Стопанска комора на РСМ (СК)** е институција во која на доброволна основа се здружуваат правни лица со седиште во Северна Македонија кои вршат стопанска дејност и се запишани во трговскиот регистер. Во СК може да се здружуваат и други субјекти кои со својата дејност придонесуваат за унапредување на работењето на стопанството. Воедно, СК е вклучена во активностите поврзани со иницијативата „Отворен Балкан“, со цел подобрување на условите за работа на компаниите во регионот, олеснување на увозот, извозот и на движењето на стоките, на слободното движење на земјоделските и прехранбените производи, како и на слободното движење на непрехранбените производи, трудот и капиталот. Услуги кои ги обезбедува СК за компаниите се: документи за надворешно трговско работење, решавање спорови, арбитража¹⁶⁸, медијација¹⁶⁹ и други услуги како што се спроведување на проекти од интерес на бизнис-секторот, обезбедување на обуки за претприемачи, а поседува и Центар за едукација и развој на човечки ресурси¹⁷⁰, Центар за унапредување на квалитетот во производството и услугите¹⁷¹ (воведување на стандардизација за квалитет на услугите – ISO-9001, ISO-14001, ISO-22000, ISO-45001, HACCP, HALAL), Клуб на менаџери-претприемачи, организира настани во Комората и нуди професионални лекторски услуги за бизнисот и за науката.
- **Развојна банка на Северна Македонија** го промовира извозот, преку негово кредитирање и други форми на поддршка. Воедно, обезбедува поддршка на развојот на МСП, преку одобрување на инвестициски кредити, и овозможува осигурување на наплатата од извршениот извоз и заштита од комерцијални ризици на краток рок. Таа е единствената развојна банка во Северна Македонија основана со посебен Закон за основање на Македонска банка за поддршка на развојот на 21 мај 1998 година.¹⁷² Во 2009 година е донесен новиот Закон на Развојна банка на Северна Македонија (РБСМ) (Сл. весник на РМ бр. 105/2009), со цел подобрување на нејзината позиција и специфична улога на развојна банка во банкарскиот сектор и во стопанството на РСМ. Заради истата цел, во април 2021 година донесен е Закон за изменување и дополнување на Законот за Македонска банка за поддршка на развојот (Сл. весник на РСМ бр. 77/2021). Основни активности кои ги спроведува се: финансирање на развојот на македонското стопанство и инфраструктурата, поддршка на развојот на МСП, поттикнување и осигурување на извозот на македонски производи и услуги од комерцијални и политички ризици, и поддршка на регионалниот развој.
- **Дирекција за технолошки и индустриски развојни зони - ТИРЗ** управува со технолошко-индустриските развојни зони во Северна Македонија и работи на привлекување на СДИ во ТИРЗ зоната преку соработка со странски бизниси кои сакаат да инвестираат во земјата, со нудење на пристап до обновливи извори на енергија во ТИРЗ. Посебни приоритети се: привлекување инвестиции со поголема додадена вредност, компании кои инвестираат во иновации и истражување и развој, проширување на инвестициите во различни индустриски сектори здравство, фармација, ИТ итн. Истовремено, обезбедува помош за домашните компании преку активности со кои го поттикнуваат и стимулираат извозот од ТИРЗ зоната. Од 2021 година е

¹⁶⁸Стопанска комора на РМ, (2021), <https://arbitraza.mchamber.mk/index.aspx?lng=1>

¹⁶⁹Стопанска комора на РМ, (2021), <https://www.mchamber.mk/Default.aspx?mId=37&lng=1>, - Решавање на спорови по пат на преговарање, на мирен начин со помош на еден или повеќе лиценцирани медијатори, со цел да се постигне заедничко прифатливо решение изразено во форма на писмена спогодба.

¹⁷⁰Стопанска комора на РМ, (2021), <https://www.mchamber.mk/Default.aspx?mId=33&lng=1>

¹⁷¹Стопанска комора на РМ, (2021), <https://www.mchamber.mk/Default.aspx?mId=32&lng=1>

¹⁷²Сл. весник на РМ бр. 24/98, 6/2000, 109/2005 и 130/2008, <https://www.slv.esnik.com.mk/besplaten-pristap-do-izdaniija.nspix#>

введена програма за технолошко унапредување на домашни компании, во рамки на Проект за поттикнување на влез на компании од регионот на Западен Балкан во глобални синџири за набавка. Целта на програмата е постигнување на потребните стандарди за домашните компании за соработка со компаниите во ТИРЗ, но и странските инвеститори во регионот, како и зголемување на извозот преку вклучување на домашните компании во глобалните синџири за набавка¹⁷³, додека плановите до 2025/2026 се однесуваат на поттик на инвестиции во зелени објекти, зелени технологии, инфраструктура и технолошко унапредување на домашни компании. Воедно, преку оваа институција се вклучени и големи даночни ослободувања, како ослободување од данок на добивка во првите 10 години, ослободување од ПД по основ на плата, ослободување од ДДВ за прометот на добра и услуги во ТИРЗ и ослободување од ДДВ за увозот на добра во ТИРЗ. Воедно, ТИРЗ ќе биде вклучен во столбовите 1 и 2 од ПЕР.

- **Агенција за поддршка на претприемништвото (АПП)** е задолжена за имплементација и спроведување на владините политики за МСП и имплементирање на проекти/програми донесени од страна на Владата за поддршка на претприемништвото, конкурентноста и иновативноста. Воедно, АПП го поддржува одржливиот економски развој, регионалниот развој и зголемувањето на вработеноста, поддршката на македонските претпријатија за започнување нов бизнис, нивниот раст и развој, и постигнување на технолошко ниво за компетентен настап на меѓународниот пазар. Накратко, областите кои ги покриваат се: подобрување на пристапот и трошоците за финансирање на компаниите преку политики што ќе го намалат потребниот колатерал за фирмите да добијат заем; спроведување на постојното законодавство; дава осигурување дека компаниите ќе ги добијат своите надоместоци за ДДВ за помалку од 60 дена, кои воедно претставуваат голем дел од обртниот капитал на фирмите; посредува за намалување на увозните давачки за увезени текстилни производи на кои во голема мера се потпира производствената индустрија за облека во регионот и кои можат да претставуваат над 60% од вкупните трошоци направени од просечна текстилна фирма; и посредува во подобрување на логистичките канали како подобрување на транспортната инфраструктура и намалување на доцнењата кои се резултат на царинење, трговија и тесни грла.
- **Државен завод за индустриска сопственост (ДЗИС)** е самостоен орган на државната управа надлежен за вршење на работите во врска со стекнувањето и заштитата на правата од индустриска сопственост. Регулацијата на заштитата на индустриската сопственост започнува после осамостојувањето на земјата. Од тој момент македонските компании можат да поднесуваат пријави за заштита на индустриската сопственост. Во јуни 2002 година, со новиот Закон за индустриската сопственост (во примена од 2004 година) направено е усогласување со меѓународните стандарди и основните принципи на Договорот за трговските аспекти на правата од интелектуална сопственост со тој на Светската трговска организација и регулативата на ЕУ.

Во **табела број 11** се прикажани вкупно поднесените барања до ДЗИС за признавање на индустриски дизајн, трговски марки и патенти, од домашни и меѓународни подносителите за период 2015 - 2021 година.

¹⁷³ТИРЗ, (2021), Годишна програма за работа на ТИРЗ, [godishna-programa-TIRZ-full.pdf \(fez.gov.mk\)](http://godishna-programa-TIRZ-full.pdf(fez.gov.mk))

Табела број 11: Поднесени пријави до ДЗИС за признавање на патенти, трговски марки и индустриски дизајн¹⁷⁴ од домашни и меѓународни субјекти¹⁷⁵ (физички и правни лица) за период 2015- 2021 година

Година на поднесување	Индустриски дизајни од СП	Индустриски дизајни од ДП	Патенти од СП	Патенти од ДП	Трговски марки од СП	Трговски марки од ДП
2015	4	21	688	31	539	815
2016	2	20	894	49	487	782
2017	0	35	951	51	488	780
2018	0	31	1062	32	474	843
2019	2	34	972	48	601	870
2020	5	21	991	44	472	813
2021	6	33	968	41	600	782

Извор. Податоци добиени од годишните извештаи на ДЗИС

***Ознака за СП се странски подносител додека ДП е кратенка за домашни подносител**

Согласно податоците добиени од разгледувањето на годишните извештаи на ДЗИС во 2021 година, може да се забележи дека бројот на поднесени пријави за патенти за 2021 година се вкупно 1.009 нови пријави, од кои 41 се домашни, 1 пријава е преку ДСП, додека 967 се европски патенти кои ги признава Европскиот патентен завод (ЕПЗ). За нас од значење се поднесените пријави од домашни субјекти во 2021 година кои вкупно биле 41 и за кои е забележен тренд на опаѓање споредбено со претходните години. Воедно бројот на издадени решенија за признавање на патент растел од година во година, така во 2021 година истиот изнесува 1.238 и има 72% пораст во однос на 2015 година.

Надлежности на ДЗИС се прием на пријави за признавање на правата од индустриска сопственост и издавање решенија за домашни и странски меѓународни субјекти. Податоците кои ги објавува и обработува оваа институција за бројот на издадени патенти, индустриски дизајн и трговски марки, имаат големо значење поради тоа што порастот на нивниот број значи и придвижување на конкурентноста на економијата, преку заштитата на иновациите на пазарот со патенти.

Меѓу останатите услуги кои ги нуди оваа институција се: спроведување на управна постапка за стекнување на правата од индустриска сопственост на територијата; спроведување на меѓународна постапка за признавање на правата од индустриска сопственост согласно меѓународните договори кон кои пристапила земјата; водење на регистри на пријави и стекнати права; објавува во службено гласило податоци за пријавени и признаени права од индустриска сопственост и ги прави достапни до јавноста базите на податоци за признати права од индустриска сопственост; ја претставува државата пред меѓународните, европските и регионалните организации за индустриска сопственост; го следи развојот на меѓународната и европската регулатива и поведува иницијативи за усогласување на националната легислатива; презема иницијативи за ратификување на меѓународни договори од областа на индустриската сопственост; дава информации за постапките за заштита на правата од индустриска сопственост во земјата и во странство; овозможува услуги на пребарување во базите на податоци од областа на интелектуалната сопственост, ја промовира заштитата на индустриската сопственост, врши обука и спроведува испит за застапници од областа на индустриската сопственост.

¹⁷⁴ Со една пријава за индустриски дизајн може да се бара заштита на повеќе дизајни на производи (повеќекратни пријави). Така од поднесените 39 пријави во 2021 година, се вкупно 76 индустриски дизајни

¹⁷⁵ Државен завод за индустриска сопственост 2022, Годишни извештаи, [За ДЗИС \(ippo.gov.mk\)](http://ippo.gov.mk)

Исто така, ДЗИС има активна соработка со ЕПО, во која што организација Северна Македонија членува од 2009 година, и со Заводот за интелектуална сопственост на ЕУ, со чија помош започна со имплементација на електронското поднесување на пријавите за трговски марки. Активната соработка со ЕПО ја остварува преку учество на разни работилници и вебинари организирани од страна на ЕПО, но и со учество во административниот совет со редовна достава на месечни и квартални извештаи. Ова е од голема важност за следење на сите новости и иновативни пристапи во пријавите за патенти. Сето ова придонесува за подобрување на квалитетот на податоци кои се разменуваат со ЕПО, но и можност за пренос на знаење во Северна Македонија, преку размената на идеи и учење на иновативни пристапи кои се користат во развиените земји.

Воедно, ДЗИС секоја година доделува парична награда за категорија на пријавен или заштитен патент од жена иноватор или млад иноватор. Од Северна Македонија, во 2021 година до ЕПО е поднесена само една пријава од македонска домашна компанија, која се води како меѓународна и истата е поднесена од страна на фармацевтската индустрија Алкалоид АД Скопје.

- **Агенција за СДИ и промоција на извозот** е официјална владина агенција за привлекување на СДИ и промоција на извозот преку нудење на сет на услуги кои клиентите ги води низ целокупниот процес со претставување на сите можности кои им стојат на располагање, согласно нивните барања и потреби. Нивната мисија е да ги охрабрат и поддржат СДИ во земјата, да воспостават и да ја зајакнат деловната соработка со локалните добавувачи и да го промовираат извозниот потенцијал на локалните компании преку промовирање на домашни производи и услуги на странските пазари и нудење помош во процесот на зголемување на нивниот извоз. Воедно, нудат истражување за заинтересирани инвеститори, организираат соодветен план за патување и средби за посета во земјата. Имено, откако потенцијалниот извозник ќе биде присутен во земјата, тимот од Агенцијата му помага преку анализа и со давање на објективна проценка на потенцијалниот успех за проектот врз база на моменталната деловна клима. Потоа, грижа за корисници-инвеститори, следење на потребите и барањата на извозникот, промоција на извозот преку помош на компаниите да генерираат контакти за развој на бизнисот и тоа: саеми, трговски мисии и состаноци на Б2Б.^{176, 177} Секторот за унапредување на извозот им помага на македонските компании да генерираат контакти за развој на бизнисот преку учество на саеми, трговски мисии и Б2Б средби. Оваа активност се спроведува согласно владин Акциски план¹⁷⁸ и маркетинг, и економска промоција на државата.
- **Фонд за иновации и технолошки развој (ФИТР)** е државна институција основана декември 2013 година согласно Законот за иновациска дејност¹⁷⁹ и програмата за поддршка преку „Проект за развој на вештини и поддршка на иновации“ финансиран преку заем од Светската банка¹⁸⁰, што потпаѓа под третиот столб од Планот за економски раст на Владата на Северна Македонијаⁱ. Имено, ФИТР како институција финансира иновативни проекти кои спаѓаат во доменот на истражување и развој (И&Р) на нови производи и услуги. Неговата цел е да обезбеди поттикнување на иновациите, преку обезбедување дополнителни извори за финансирање на иновациите заради потребата да се изгради конкурентска економија основана на знаење. Особено важно е што Фондот е водечка владина институција за поддршка на стартапи и

¹⁷⁶ Invest North Macedonia, [Промоција на извозот – Invest North Macedonia](#)

¹⁷⁷ Invest North Macedonia, <https://investnorthmacedonia.gov.mk/export/>

¹⁷⁸ Министерство за економија, (2021), Индустриска стратегија на Република Македонија 2018-2027, со Акциски план <https://economy.gov.mk/Upload/Documents/Finalna%20Industriska%20Strategija.pdf>

¹⁷⁹ Закон за иновациска дејност, консолидиран текст („Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/2013, 137/2013, 41/2014, 44/2015, 6/2016, 53/2016 и 190/2016), <https://fitr.mk/wp-content/uploads/2020/05/Zakon-za-inovaciska-dejnost.pdf>

¹⁸⁰ ФИТР (2021), Програма за поддршка преку „Проект за развој на вештини и поддршка на иновации“ финансиран преку заем од Светската банка – ФИТР (fitr.mk)

иновативни компании. Други значајни активности на ФИТР се: кофинансирање стартапи и нудење советодавни програми за истите, како и поддршка на МСП. ФИТР ова го остварува преку национален стартап-совет чија цел е трансформација на македонскиот стартап-екосистем, програмата за корпоративна иновативност со цел поттикнување на соработката помеѓу приватниот сектор и стартапите, и партнерство со Amazon Web Services, преку кое Фондот обезбедува кредити за користење на оваа глобална платформа во износ од 10.000, 25.000 и 100.000 американски долари. Воедно, ФИТР има засебно портфолио за инвестиции во дигитализација на земјоделството и јавните институции, изработка на Национална стратегија за вештачка интелигенција и менторска поддршка за потенцијални и тековни корисници. Фондот го поддржува и развојот на три акцелератори во државата: X-фактор, Сивус акцелератор и Деловно-технолошки акцелератор УКИМ. ФИТР има воспоставено Фонд за млади умови¹⁸¹ преку кој поддржува млади иноватори. Во негови рамки потпаѓаат следните потпрограми кои се однесуваат на финансиска поддршка на технолошкиот развој:

- [Кофинансирани грантови за технолошки развој за надминување на последиците од Ковид-19](#)¹⁸²
- [Кофинансирани грантови за технолошки развој](#)¹⁸³
- [Кофинансирани грантови за подобрување на иновативноста](#)¹⁸⁴
- [Кофинансирани грантови за стручно усовршување и пракса за нововработени млади лица](#)¹⁸⁵

- **Комисијата за заштита на конкуренцијата (КЗК)** е основана 2005 година како институција надлежна за заштита на конкуренцијата на македонскиот пазар и постапување согласно законите. Воедно, таа е одговорна за спроведување на законодавството од областа на контролата на државната помош и заштитата на конкуренцијата. КЗК како независно тело е составена од претседател и 4 членови, и за 2021 година располагала со буџет од 379.919 евра.¹⁸⁶ Согласно напорите кои треба да ги има секоја институција надлежна за контрола на примена на законите од областа на конкуренцијата може да се заклучи дека КЗК е недоволно екипирана за ваква обемна работа и има потреба од јакнење на капацитетите и унапредување на степенот на финансиска независност. Само за пример, во Словенија, земја која е со иста големина на пазар како тој на Северна Македонија, Агенцијата која е надлежна за заштита на конкуренција располага со 32 лица, кои функционираат во 4 различни оддели¹⁸⁷ и вкупниот приход со кој располагала во 2021 г. изнесува 1.528.506,69 евра.¹⁸⁸

За да се создаде конкурентна клима на пазарот, 10-те наведени институции мора да бидат добро координирани во насока на поттик на конкурентноста, иновациите и СДИ. Од таа причина е важно сите усвоени стратегии од страна на Владата да бидат фокусирани на избегнување на преклопувања на обврски и активности, иако некои се неизбежни и можат да додадат вредност, доколку се ефикасно координирани.

¹⁸¹ Фондот за иновации и технолошки развој (ФИТР), (2021), <https://rb.gy/wgizqj>

¹⁸² Фондот за иновации и технолошки развој (ФИТР), (2021), <https://rb.gy/njcfwj>

¹⁸³ Фондот за иновации и технолошки развој (ФИТР), (2021), [Кофинансирани грантови за технолошки развој – Фитр \(fitr.mk\)](#)

¹⁸⁴ Фондот за иновации и технолошки развој (ФИТР), (2021), [Кофинансирани грантови за подобрување на иновативноста – Фитр \(fitr.mk\)](#)

¹⁸⁵ Фондот за иновации и технолошки развој (ФИТР), (2021), [Кофинансирани грантови за стручно усовршување и пракса за нововработени млади лица – Фитр \(fitr.mk\)](#)

¹⁸⁶ КЗК, 2021, Годишен извештај за работата на КЗК, [Годишен-Извештај-на-КЗК-за-2020-година.pdf \(kzk.gov.mk\)](#)

¹⁸⁷ Одделение за рестриктивни постапки и прекршоци, Оддел за концентрации и економски анализи, Државните службеници во функции за поддршка, и Одделот за спречување на злоупотреба на синџирот снабдување со храна.

¹⁸⁸ Slovenian Competition Protection Agency (2022), [Slovenian Competition Protection Agency: About the Agency \(varstvo-konkurence.si\)](#)

7. ПРЕДИЗВИЦИ СО КОИ СЕ СООЧУВААТ МАКЕДОНСКИТЕ ИЗВОЗНИ КОМПАНИИ

Во насока на директно идентификување на предизвиците и проблемите со кои се соочуваат македонските извозно ориентирани компании, до 70 од нив беше испратен онлајн прашалник со опфат на широк спектар на фактори. Прашалникот беше испратен со користење на алатката Google Forms. Податоците преку онлајн прашалникот се прибираа во периодот јуни – август 2022 година, каде по случаен избор беа одбрани компании од индустриите од 5 различни сектори, кои беа земени како таргет. Целта на анализата беше да се опфатат подеднакво индустрии кои добро ја пребродиле кризата предизвикана од пандемијата и тие кои забележале стагнација или уназадување. Според тоа, изборот на таргет индустриите беше направен врз основа на податоците добиени од минатите економски анализи¹⁸⁹ и публикации, кои укажуваа дека одредени индустрии за време на пандемијата забележале раст на приходите, како ИТ секторот, хемиската и фармацевтската индустрија, и други како текстилната и металопреработувачката индустрија, кои забележале пад на приходите за време на пандемијата.

Податоците за извозните компании од 5те сектори беа земени како таргет, беа прибрани од Централниот регистар на Северна Македонија и Стопанската комора, каде постои листа на извозно ориентирани компании, по сектори. Во насока на појасна слика, резултатите од секоја од 5-те таргетираны индустрии се анализирани засебно. Подетално беа опфатени компаниите од следните 5 индустрии: текстилната индустрија, индустрија за производство на мебел, металопреработувачката, хемиската индустрија и компании од ИТ секторот. Подетално по сектори прашалникот беше испратен до:

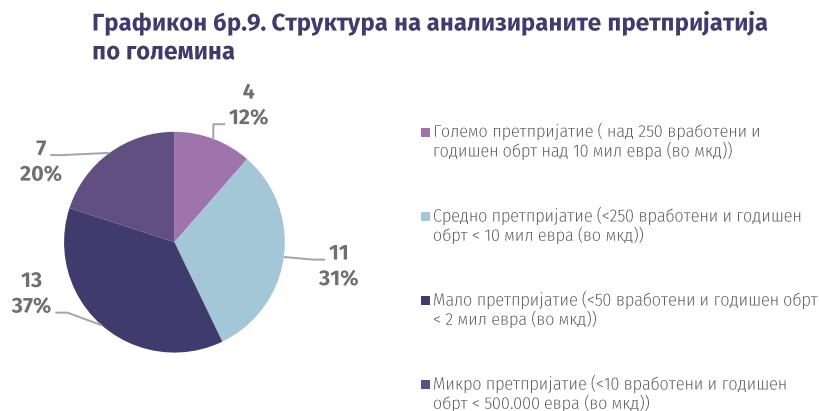
- 18 компании од текстилната индустрија
- 14 од металопреработувачката
- 19 од ИТ секторот во земјата
- 4 од хемиската индустрија
- 15 од индустријата за производство на мебел

Прашалникот е поделен на 3 основни сегменти :

- **Првиот дел** се состои од 5 основни прашања и опфаќа само базични и основни информации како година на формирање, големина на компанијата, оценета преку број на вработени и годишен обрт, и како последно позиција на лицето кое го одговара прашалникот за да се добие впечаток за пристрасноста во давањето на одговорите од страна на испитаниците.
- **Вториот дел** се состои од вкупно 13 прашања кои, се однесуваа на производствени капацитети и технички стандарди кои ги поседуваат компаниите преку кои се оценува нивната спремност за инвестиции и извоз на странскиот пазар, иновативноста и можноста за патентна заштита на конкурентните производи кои ги поседуваат и ги извезуваат на странскиот пазар. Воедно и прашања за тоа што користеле од програмите за помош на приватниот сектор понудени од страна на Владата.

¹⁸⁹International Labour Organisation, (мај 2020), "Влијанието на КОВИД-19 врз претпријатијата во Северна Македонија" [MK-Report-on-the-impact-of-Covid-19-FINAL-24-8-20.pdf \(socijalendijalog.mk\)](#)

- **Третиот дел**, со вкупно 12 прашања се однесува на потребата од обука и стручно усовршување и е во насока на тоа да се оцени степенот на квалификациите на работната сила со која располагаат компаниите, а со тоа и нивната способност за сопствена промоција на странскиот пазар.

Подолу во трудот се анализирани резултатите од 35 компании или 50% од вкупно 70-те компании од 5-те индустрии, до кои беше испратен прашалникот и кои одговорија на истиот.

Извор: Прашалник испратен до компаниите јули – август 2022 г.

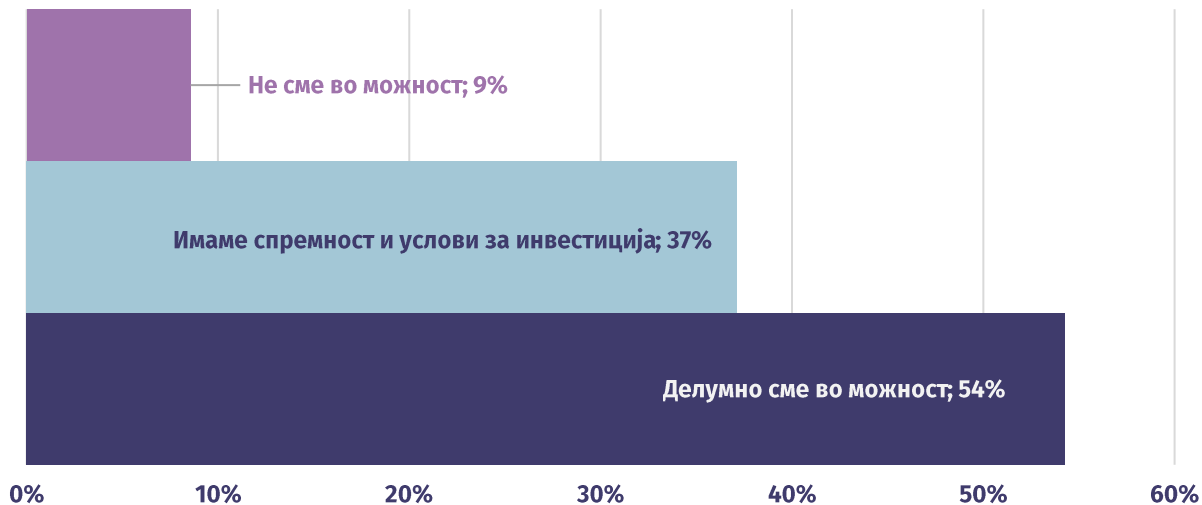
При опфатот на вклучените претпријатија се водеше сметка да бидат со различна големина, поточно да има претставници на микро, мали, средни и големи претпријатија. Согласно овој критериум анализата покажува дека најголемиот дел од испитаните компании кои одговориле на прашалникот се мали претпријатија до 50 вработени и годишен обрт не поголем од 2 милиони денари, или 37% од вклучените 70 компании. Понатаму, 31% од испитаните претпријатија се средни претпријатија до 250 вработени и годишен обрт до 10 милиони денари, или 20% се микропретпријатија и само 4% се големи компании со над 250 вработени и годишен обрт над 10 милиони денари (графикон број 9).

I. Производствени капацитети и технички стандарди

Со оглед на тоа што беа таргетирани само извозни компании, од одговорите можеше да се забележи дека 86% од сите анкетирани компании извезуваат во странство подолго од 5 години, што зборува за тоа дека повеќето од истите се веќе добро запознати со пазарите на земјите во кои извезуваат. Воедно, најстарата компанија која одговорила на прашалникот е од хемиската индустрија, оформена 1947 година, и истата подолго од 30 години извезува во земјите од регионот, што укажува дека успеала да го преброди периодот на транзиција и да опстои, за да веќе после осамостојувањето започне да извезува на странските пазари. Додека најмладата е формирана 2016 година во Битола како мало текстилно претпријатие и истата извезува 4,5 години на странските пазари во САД и Саудиска Арабија. Врзано за периодот кога компаниите отпочнале со извоз, анализата ни покажа дека повеќето компании од хемиската индустрија започнале да извезуваат после 30 години од формирање или веднаш после осамостојувањето на земјата, главно во земјите од регионот (Србија, Бугарија, Грција, Албанија, Косово, Црна Гора, БиХ), што значи дека ги задржале пазарите на кои биле присутни пред осамостојувањето на земјата. Сите останати анализирани компании се формирани после осамостојувањето и извозот го отпочнуваат во просек 8 години после формирањето. Во поглед на земјите од ЕУ каде што претежно извезуваат компаниите преовладува Германија, додека веднаш после неа е Грција како земја членка на ЕУ и земја која е дел од регионот. Додека од останатите земји од регионот покрај Грција, најголеми партнери се

Србија, Косово и Албанија. Од земјите од ЕФТА, преовладуваат Норвешка и Швајцарија каде извезуваат претежно компаниите кои се занимаваат со производство на мебел. Растот на процентот на извозот на стоки како % од БДП, е потврден и според податоците од базата на Евростат каде во 2010 година изнесувал 39,8% додека веќе во 2021 година изнесува 65,9% што претставува 65,58% раст, што говори дека извозот оди во нагорна линија и расте од година во година.¹⁹⁰

Графикон број 10: Спремност на анализираните компании за инвестирање во нова опрема и технологија

Извор: Прашалник испратен до компаниите јули – август 2022г

Интересен е фактот што скоро 95% од анкетираниите извозни компании на прашањето „Со каква опрема и технологија располагате?“ - изјавиле дека располагаат со најсовремена технолошки напредна опрема и технологија за производство на нивните производи кои ги извезуваат во странство, додека на прашањето: „Дали се соочувате со некаков тип на проблеми од аспект на нивото на развиеност на опремата со која располагате?“ - 80% одговориле дека производствената опрема одговара на стандардите што се бараат во соодветниот сектор. Дадениот одговор говори дека нашите домашни компании се добро опремени и подготвени да одговорат на барањата на пазарите во земјите во кои извезуваат. Воедно техничката опременост со која располагаат извозните компании одговара на стандардите за изработка на напредни и софистицирани производи, како што изискува странскиот пазар. Останатите 20% од компаниите, главно компании за производство на мебел, одговориле дека е потребно постојано вложување и напредок, за што говори изјавата на извршниот директор на мала компанија: „Во одредени сектори треба да направиме замена на полуавтоматската опрема со дигитална, за да можеме да бидеме конкурентни со цените на странскиот пазар“. Секако дека во денешно време следењето на брзиот развој на техниката и технологијата е основа за напредок и подобро и поквалитетно производство кое мора да ги следи промените и барањата на пазарот. Согласно тоа, и домашните претпријатија имаат потреба од нови машини и опрема кои ќе им овозможат скратување на времето за производство на единица производ, зголемување на прецизноста, како и намалување на вкупните трошоци.

На прашањето; „Колку сте спремни да инвестирате во нова опрема и технологија со цел да го зголемите квалитетот и конкурентноста на вашите производи/услуги?“ - повеќето компании или

¹⁹⁰ [Statistics | Eurostat \(europa.eu\)](https://www.eurostat.europa.eu)

91% од анализираните имаат целосна спремност и услови за инвестиција или се делумно спремни за нови инвестиции. Само 9% или 3 компании не се во можност за инвестирање во нова опрема.

На прашањето: *„Колку сте спремни да инвестирате во нова опрема и технологија со цел да го зголемите квалитетот и конкурентноста на вашите производи/услуги?“* - повеќето компании или 91% од анализираните имаат целосна спремност и услови за инвестиција или се делумно спремни за нови инвестиции. Само 9% или 3 компании не се во можност за инвестирање во нова опрема.

На прашањето: *„Дали сметате дека сте конкурентни со производите кои ги извезувате на европскиот пазар?“* - 86% од компаниите одговориле дека се конкурентни со производите кои ги извезуваат, а како фактори кои ги истакнале како причина за својата конкурентност се квалитетот на производот кои го нудат на странските пазари и флексибилната цена. Овој одговор го дале 57% од анкетираниите компании кои сметаат дека и двата фактора се подеднакво значајни за да остварат конкурентност на странскиот пазар или како што е одговорот на едно средно претпријатие од текстилната индустрија: *„Ви треба квалитет за да почнете преговори, а цена за да извезете“*. Останатите 23% од компаниите својата конкурентска предност ја базираат само на квалитетот на производот кој го извезуваат на пазарот т.е. имаат уникатни карактеристики на постоечки производ, што влијае на тоа да компанијата се издвои од останатите компании кои котираат на странскиот пазар. Само една компанија од ИТ секторот покрај квалитетот ја навела и способноста за иновации, која влијае за задржување на конкурентската предност, додека 2 компании (или 6% од испитаниците) својата предност ја темелат на ниската цена. Останатите 14% или само 5 компании одговориле дека не се конкурентни на странските пазари, а како причини ги навеле: *„Високите цени на репроматеријалите“, „потребата од дигитализација на процесите за пораст на продуктивноста“* и *„сериозни административни и царински бариери и други давачки. Но и лошата логистичка можност, односно транспортни трошоци за пласман на производите на развиениот европски пазар кои придонесуваат за раст на цената на финалниот производ“*. Наведените 3 причини за лошиот пласман се наведени од компании чија примарна дејност е производство на мебел по нарачка.

Од друга страна, тоа што компаниите сами го воочиле како можност за подобрување на конкурентноста на пазарот и што сметаат дека треба да се преземе од страна на надлежните институции за да се постигне потребната промена, во голема мера зависи и од видот на индустријата. Така на пример, компаниите од ИТ секторот се соочуваат со недостаток на кадар и сметаат дека треба да се подобри образовниот систем, а со тоа и квалитетот на студентите кои излегуваат од студентските клупи. Ова е реален проблем и покрај фактот што оваа професијата во Северна Македонија е меѓу најдоходовните. Меѓу другото е наведена и потребата за подобрување на комуникацијата со клиентите. Кај компаниите од текстилната индустрија, ризичните фактори не се разликуваат во голема мера, скоро повеќето одговориле дека недостатокот на стручни кадри претставува голема препрека за раст, развој и подобар пласман на странскиот пазар, но истовремено и недостатокот на финансии за вложување во подобрена конкурентност, за што говори и наведеното од финансискиот менаџер на една текстилна компанија: *„Недостатокот на финансии за опрема за производство на конкурентен производ и условите кои државата ги нуди ни влијаат на конкурентноста“*.

Воедно, некои компании слабата алка во својата компанија ја гледаат преку потребата и можноста за зголемување на обемот на производство преку ширење на асортиманот на производите кои ги пласираат на пазарот, за што говори изјавата на управителот на една текстилна компанија од Битола: *„Да се зголеми производството и палетата на производи кои ги нудиме на странските пазари“*. Од хемиската индустрија, четири од анализираните компании наведоа дека не се соочуваат со поголеми потешкотии со исклучок на потребата од намалување на трошоците за производство

и подобрување на логистиката како процес на планирање, и извршување на ефикасен транспорт и складирање на стоки од местото на потекло до точката на потрошувачка. Додека, согласно одговорите на компаниите за производство на мебел може да се заклучи дека повеќето од нив како најголем проблем со кој се соочуваат е нелојалната конкуренција на пазарот, или столари кои оваа дејност ја извршуваат приватно без да платат данок кон државата, на чијашто сметка се и поконкурентни со цената пред клиентите. Истовремено имаат препреки во поглед на потребата од дигитализација на процесите и користење на современа технолошки напредна опрема, како и професионален кадар обучен да работи со опремата. Последно, недостатокот на квалификуван кадар е проблем кој го воочија скоро сите индустрии од анализираниите компании. Металопреработувачката индустрија во најголема мера се соочува со потребата од модернизирање на опремата со која располагаат, но и царински трошоци повисоки од тие во земјите на ЕУ. Големо претпријатие од оваа индустрија на прашањето: „Што сметате дека треба да подобрите за да ја зголемите конкурентноста на вашите производи?“ - има наведено: „инпутните трошоци, (увозни царински стапки кои се повисоки од тие на ЕУ), општо постапување над поставените стандарди за квалитет“. Ова укажува на тоа дека компаниите зголемените инпутни трошоци мора да ги покријат преку правење на напори за намалување на оперативните трошоци. Додека, улогата на Владата е да спроведе компаративна анализа преку која ќе даде предлог-мерки кои ќе овозможат усогласување на стапките и намалување на увозните трошоци за подобрена конкурентност на оваа индустрија на пазарите на земјите членки на ЕУ. Тоа што е значајно за скоро сите индустрии е фактот што 51% од истите применуваат ИСО стандарди на производство (графикон број 11), кои секако се разликуваат во зависност од индустријата на која потпаѓаат.¹⁹¹

Графикон број 11. Дали применувате стандарди во процесот на работата

Во поглед на потешкотиите и предизвиците со кои се соочиле при воведувањето на стандардите дел од компаниите или 26% одговориле дека тоа е отпорот кој го пружаат вработените во прифаќањето на стандардите, за што говори и изјавата на извршниот директор на едно мало претпријатие за производство на мебел „Отпор од дел од вработените да ги прифатат новите стандарди кои се сè поисполнителни“.

Извор: Прашалник испратен до компаниите во период јули – август 2022г

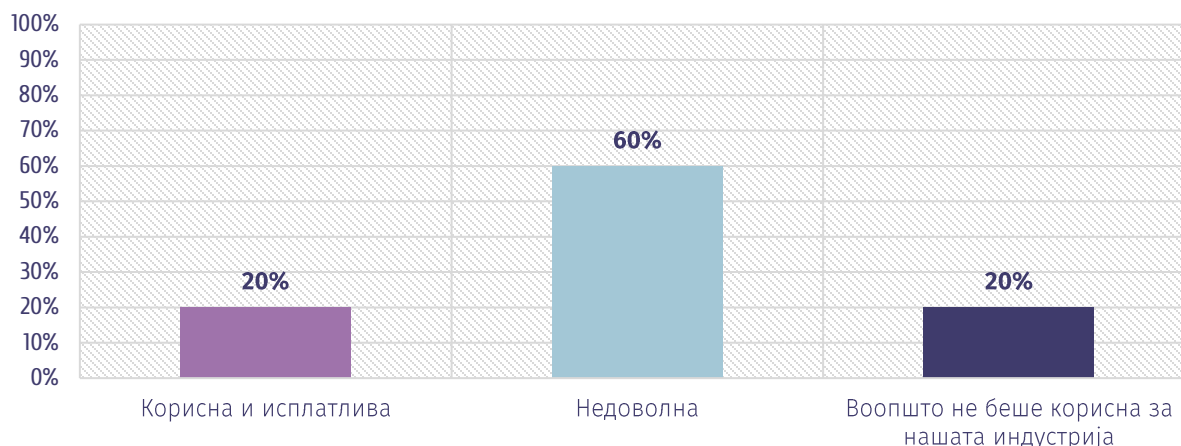
Додека 43% од компаниите го навеле напорниот бирократски процес при воведувањето на стандардите и недостатокот на стручен кадар за спроведување на самиот процес на сертификација, преку долги процеси на едукација на вработените. Останатите 17% воочиле дека недоволно квалитетни понуди од реномирани сертификациски куќи кои го реализираат и ревидираат процесот на сертификација, како и превисоките цени на постоечките куќи задолжени за следење на процесот на сертификација, што претставува товар за компаниите кои и бездруго се соочуваат со зголемени трошоци во работењето, во голема мера поради енергетската криза во која длабоко

¹⁹¹ Најчести стандарди разделено по индустрии се следните: ИТ сектор: ISO 9001, ISO 27001, ISO 20000-1, 27001, ISO 140001, PMP, BPMN 2.0, ESOMAR, NMSPA; металопреработувачката индустрија: ISO 9001:2015, ISO 45001:2018, ISO 14001:2015, како и други ISO9001, ISO14000 стандарди за заштита на животна средина и ISO18000 за безбедност при работа; текстилна индустрија: BSCI, ISO 9001:2015, OekoTex, BSCI, FWF, ISO 14001:2015; хемиска индустрија: ISO 9001:2000, 14001:2004, ISO 22000, Pas 220, ISO 180000, A-Интегрирана еколошка дозвола.

навлезе нашата економија во 2021 година, за која се предвидува дека ќе се продлабочи во последниот квартал на 2022 година. Додека пикот ќе го достигне во првиот квартал од 2023 година.

Во поглед на спремноста за инвестирање во патентна заштита, набавка на нови лиценци или друг вид на интелектуална сопственост, најголем дел од компаниите или 69% одговориле дека имаат спремност да вложат средства во таков тип на инвестиција, од кои 2 компании од анализираните веќе се во процес на инвестирање во патентна заштита, додека само една компанија од хемиската индустрија направила таков тип на инвестиција во изминатата 2021 година.

Графикон број 12: Како ја оценувате понудената помош преку програмите на владата ?

Извор: Прашалник испратен до компаниите во период јули – август 2022г

Секако, неизоставна е и улогата на Владата во помошта што ја нудела на компаниите особено во време кога целиот свет се соочува со пандемијата предизвикана од вирусот Ковид-19. Од таа причина, компаниите беа прашани и: „Дали користеле помош од програмите на Владата за опстанок на бизнис-секторот во време на пандемијата предизвикана од Ковид-19?“. Анализата од прашалникот покажа поделеност во поглед на компаниите кои користеле од мерките кои беа понудени од страна на Владата со 51% во корист на тие кои користеле, наспроти 49% кои не посегнале кон мерките кои беа понудени. Меѓутоа и покрај високиот процент на компании кои користеле помош, сепак и голем дел од нив или 80% сметаат дека истата била или недоволна, или некорисна за нивната индустрија, само 20% од компаниите кои користеле од помошта понудена од страна на Владата преку економските мерки за справување со кризата предизвикана од Ковид-19 сметаат дека истата била корисна и исплатлива (графикон број 12). Притоа, одговорите од компаниите покажаа дека истите ја користеле исклучиво мерката 25 од **финансиска поддршка на плати за вработените**¹⁹² која била понудена во висина од 1 милијарда и 920 милиони денари за одредени месеци во 2021 година, со опфат од околу 60.000 работници месечно. Со оваа мерка колку бил поголем падот на приходите кај компаниите, толку поголема било планирано да биде поддршката од Владата за исплата на платите и истата се движела од 14.500 до 21.776 денари. Многу мал дел или само 2 компании користеле од бескаматните кредити.

¹⁹² Влада на РСМ, (2021), [Економски мерки на Владата за справување со кризата од КОВИД-19 | Влада на Република Северна Македонија \(vlada.mk\)](#)

Во поглед на прашањето: „Дали ви е потребна институционална поддршка во изнаоѓањето на странски партнери на пазарите на ЕУ и за воспоставување на контакти?“ - 66% од компаниите одговориле дека таков тип на поддршка е повеќе од потребна, за што говори изјавата на лице ангажирано во сектор човечки ресурси од текстилна индустрија од Штип: „Секоја поддршка во пронаоѓање на странски партнери е добредојдена и дека доколку истата е понудена од надлежните институции редовно би ја користеле. Само 7 компании или 20% од компаниите немаат потреба или кога користеле таков тип на услуга, истата не ги дала очекуваните резултати. Останатите 14% не се изјасниле на ова поле. Големiot процент на компании кои очекуваат ваков тип на помош во изнаоѓање на странски партнери од надлежните институции, говори дека не се запознаени за постоење на овој тип на услуга во рамки на Агенцијата за СДИ и промоција на извозот, којашто институција посредува во име на домашните компании во изнаоѓањето на странски партнери. Ова се потврди и со одговорите од анкетата каде компаниите на прашањето: „Кои услуги од институциите во Северна Македонија за поддршка на извозот и подобрување на конкурентноста на македонските компании на странските пазари се најмногу корисни?“ - 50% одговориле дека не ги знаат или дека истите помошта која ја нудат е недоволна. Останатите, поединечно за поддршка на извозот ги навеле следните 3 институции како најкорисни: Министерството за економија, Стопанската комора и Агенцијата за СДИ и промоција на извозот.

II. Квалификации на кадарот и потреба од обуки и усовршување

Во овој дел од трудот се презентирани клучните наоди од направеното истражување за потребните вештини на работната сила, побарувана од страна на 5-те таргетирани индустрии за непречено одвивање на работните процеси. Податоците презентирани до сега во трудот, преку информациите добиени од страна на компаниите покажуваат дека компаниите не само што се соочуваат со недостаток на кадар, туку се во и постојана потрага по истиот.

Недостатокот на кадар е потврден преку бројни спроведени истражувања. Имено, според извештајот на ОЕЦД, 63% од фирмите во Северна Македонија ги идентификуваат вештините кај работната сила како бариера што го ограничува работењето и растот на нивните бизниси.¹⁹³ Ова пред сè, се должи на еномотото иселување забележано преку високиот процент на емиграција на висококвалификувана работна сила од земјата, што придонесува компаниите да се соочуваат со недостаток на кадар што поседува вештини за работа. Оваа состојба е воочена во секој сектор во економијата, меѓу кои и за индустриите кои се дел од оваа анализа. Тоа е и причината поради која 94% од компаниите одговориле дека вложуваат во подобрување на перформансите на вработените, што зборува дека кај менаџментот во компаниите постои развиена свест за потребата од континуирана надградба како потреба за следење на светските трендови. Само 6% од компаниите на ова прашање дале негативен одговор.

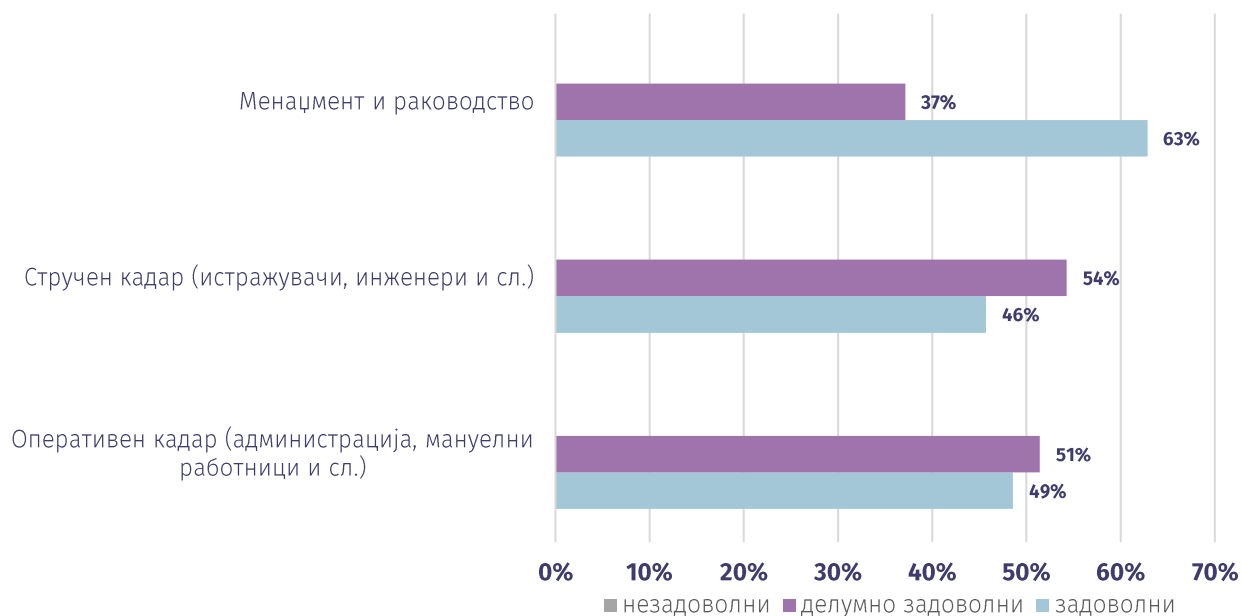
При што типот на инвестицијата и степенот на вложување во кадарот зависи во голема мера од типот на индустријата. ИТ секторот се издвојува на ова поле преку понудата на различен тип на обуки за вработените, деловни патувања за надградба на знаење, поддршка и менторство од членови на тимот, организирани дружења како тим-билдинг активности и настани надвор од работното време за поголема мотивираност и продуктивност на вработените. Додека, компаниите за производство на мебел имаат наведено стручни обуки за користење на технолошки напредна опрема, обуки за продажба, обуки за човечки ресурси, посета на саеми, посета на фирми од

¹⁹³OECD, 2018r, “Sector Specific Sources of Competitiveness in the Western Balkans”, [45375074.pdf \(oecd.org\)](https://www.oecd.org/dataoecd/7/4/45375074.pdf)

странство кои се занимаваат со истата дејност и интерни обуки за инженерите и техничарите. Воедно, истите сметаат дека за внатрешниот пазар корисни би биле: „организирани презентации по градови на помали или поголеми фирми, формирање на регионални центри каде ќе има вработени стручни лица инженери, архитекти, монтери кои би биле на располагање на поголем број на фирми за производство на мебел, организирани и зачленети во здружение кое ќе нуди можност за нивно ангажирање за одреден надомест“. Сите останати индустрии користат обуки од кои повеќето се интерни за пренос на знаење.

Воедно, постои и одредено незадоволство од стручноста на кадарот кои го поседуваат и истите сметаат дека е потребно континуирано усовршување и доквалификации на кадарот на сите нивоа. Имено, согласно податоците добиени од компаниите, 63% од компаниите се најзадоволни од менаџментот и стручното раководство, додека делумно задоволство има само 37%, а незадоволни нема кај сите нивоа (графикон број 13). Сепак, тука не може да се изостави субјективната оценка, особено доколку се земе предвид фактот што оценката за задоволството на менаџментот ја дале CEO и ја оцениле со високо ниво.

Графикон број 13: Задоволството од степенот на квалификуваност на вработените вклучени во процесот на производство/давање услуги

Извор: Прашалник испратен до компаниите во период јули – август 2022г

Во поглед на потребата за типот на инвестиција на компаниите во насока на подобрување на конкурентноста на странските пазари, повеќето или 29% од компаниите одговориле дека би се одлучиле првенствено за инвестирање во нова опрема, додека само 17% би инвестирале во човечки ресурси и 11% во презентација и маркетинг (графикон број 14)

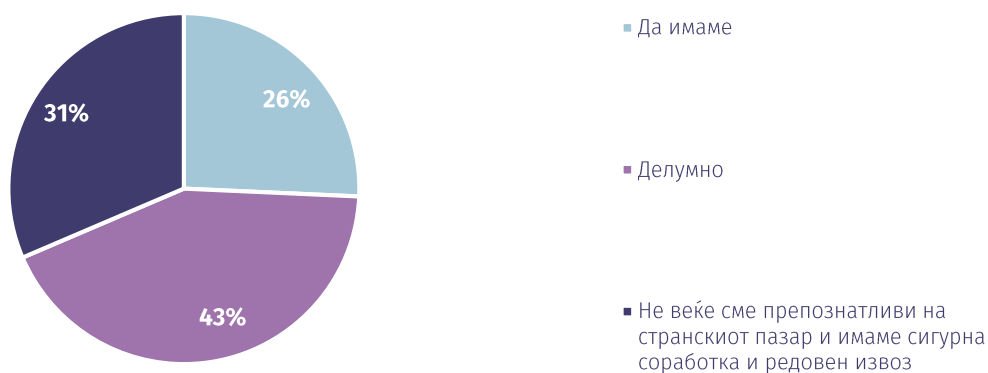
Графикон 14. Во што би инвестирале за да ја подобрите вашата конкурентност на странскиот пазар?

Извор: Прашалник испратен до компаниите во период јули – август 2022г

Меѓу другото, поголемиот дел од компаниите за производство на мебел, навеле дека најмногу имаат финансиска потреба од презентацијата на странските пазари, што за малите компании кои се занимаваат со рачна изработка на дизајнерски производи од дрво, претставува препрека, поради високите цени на саемските штандови, што воедно претставува единствено место каде можат да ги презентираат своите уникатни рачно изработени парчиња.

Графикон број 15. Дали имате потреба од обуки за вработените за подобар пристап и презентација на производите/услугите на странските пазари

Извор: Прашалник испратен до компаниите во период јули – август 2022г

Додека во поглед на потребата од обуки за подобар пристап и презентација на производите на странските пазари, само 11 компании или 31% од анализираниите компании одговориле дека се веќе препознатливи на странскиот пазар и имаат сигурна соработка и редовен извоз, останатите 43% чувствуваат делумна потреба за подобрување на ова поле, додека само 26% од компаниите изјавиле дека имаат потреба од помош на ова поле, при што поголемиот дел од нив се компании од индустријата за производство на мебел. Во поглед на техниката која ја користат за презентација на своите производи или прашани: „Кога ги промовирате своите производи пред странските инвеститори, што најчесто користите?“ - повеќето ја навеле усната презентација како метод за промовирање на своите производи, главно преку директни контакти (графикон број 15). Додека под друго се наведени излегување на саеми каде можат да остварат директен контакт со клиентите. На пример, извршен директор на ИТ компанија „демонстрацијата на функционалноста на системот во живо“ ја навел како најдобра стратегија.

Графикон број 16. Која метода најчесто ја користите за да ги промовирате своите производи пред странските инвеститори?

Извор: Прашалник испратен до компаниите во период јули – август 2022г

Додека во поглед на тоа: „Каков тип на вештини би користеле за поуспешно воспоставување соработка со странските инвеститори и промоција на производите?“ - 60% од компаниите навеле дека користат различни пристапи на презентација и промоција во зависност од настанот (саем, B2B средба, лична средба со инвеститорот). Останатите 40% од компаниите би практикувале воспоставување соработка според следниот редослед: вештини за вмрежување (9%), за продажба (11%), комуникациски вештини (3%), презентационски вештини (14%) и на крај квалификувана работна сила која ја поседуваат (3%). Ова зборува за фактот што сопствениците повеќе се фокусираат на директен и личен контакт со потенцијалните инвеститори. Други методи кои им стојат на располагање на компаниите се огласување, унапредување на продажбата, стручна литература, електронска пошта, изложби, саеми, пишувани материјали, директна продажба, продажен персонал, комисиона продажба, огласување за распродажба.

8. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Врз основа на спроведената анализа која имаше за цел да ја оцени спремноста на македонската економија за приклучување кон Внатрешниот пазар на ЕУ, но истовремено и степенот на конкурентност на македонските компании на странските пазари, се дојде до следните заклучоци:

- ❖ Внатрешниот пазар е осмислен со цел да ја направи ЕУ најконкурентна и најдинамична економија во светски рамки. Сепак, во последните години ЕУ се соочува со пад во достигнувањата споредбено со останатите растечки економии како САД, Јапонија и Кина. Од таа причина ЕК имала неколку обиди преку воведувањето на стратегиите да ги покрене економиите во земјите членки, но поради нискиот износ на средства одвоени за истражување и развој, кои единствено водат кон иновации и се двигател на технолошки развој, не успеала во својата замисла. Имено, споредбено со земјите од регионот, Северна Македонија е на претпоследното место со скромни 0,38% од БДП вложени во И&Р за 2021г.¹⁹⁴ После Северна Македонија се само Црна Гора (0,36%) и БиХ (0,21%)¹⁹⁵. Просекот на земјите од ЕУ е многу повисок. Се очекува дека со новата стратегија која треба да ја направи Европа позелена, подигитална и поотпорна преку имплементација на 6-те приоритети поставени во Работната програма за која активно ќе се залага ЕК, ќе го постигне растот кон кој стреми. Шесте приоритети се однесуваат на реализација на зелената агенда на ЕУ, зголемување на дигиталната отпорност на Европа со воведување на дигитална стратегија која подразбира дигитална трансформација на јавниот и бизнис-секторот, зголемување на социјалната отпорност со трансформација на системот за миграција и азил како и соработка со сите земји за засилување на прекуграничната соработка и обезбедување на заедничка борба против криминалот.
- ❖ ЕУ ја менува и агендата кон земјите од ЗБ во насока на полесно приклучување на овие земји кон европското семејство преку препораки за забрзување на процесот на приклучување кон Внатрешниот пазар на ЕУ. Процесот на скрининг кој Северна Македонија го започна во септември 2022 година, треба да послужи за идентификување области за забрзана интеграција, со истовремено следење на Договорот за стабилизација и асоцијација. За време на скрининг вежбата, Комисијата, исто така, ќе ги идентификува клучните реформски приоритети за антикорупција и ќе го процени релевантниот административен капацитет. Во таа насока, Владата мора да го забрза реформскиот процес во областите каде покажува најслаби резултати, како што е борбата со корупцијата, каде земјата е најслабо оценета.
- ❖ Секоја економска криза ги истакнува недостатоците во општеството но истовремено е патоказ кон кој треба да се движи владата во секоја економија, со следење на примерите на успешните земји кои преку научените лекции постигнале напредок. Така за време на Ковид-19 пандемијата, земјите членки на ЕУ, ги согледале недостатоците и успеале да излезат посилни преку промените кои ги направиле во правната регулатива со воведување на флексибилни работни системи со што ја зголемиле отпорноста на пазарот на труд особено преку воведување на политики, кои работата во формалната економија ја прават попривлечна од неформалната економија. Имено, во Северна Македонија се покажа дека најранливи на пазарот на труд се

¹⁹⁴ При што во пресметката се вклучени и средствата во износ од 106.000 милиони денари, кои спаѓаат под НИД, а се однесуваат на превод на книги од реномирани автори. На тој начин вкупниот буџет за НИД изнесува 405.347 милиони денари, додека без оваа ставка 341.717. Во однос на развивање на НИД, согласно централниот буџет на државата, вкупниот одвоен буџет за наука на МОН за 2022 година е зголемен за 35%, додека само за научна истражувачка дејност (НИД) е зголемен за 171%.

¹⁹⁵Пушти радио, (2022) Статија на тема „За наука најмал буџет за последната деценија“<https://www.radiomof.mk/za-nauka-kje-ima-najmal-budzet-vo-poslednava-decenija-a-ministerot-shakjiri-se-fali-so-vlozhuvanja-vo-nauchni-istrzhuvanja/>

работниците кои работат во неформалната економија поради неможност за користење на мерките и помошта кои беа понудени од страна на Владата. Од таа причина Владата треба да продолжи со активната политика на пазарот на труд насочена кон формализирање на бизнисот што ќе води кон намалување на неформално вработените и сивата економија.

- ♣ Согласно Светкиот економски форум (СЕФ), македонската економија е во фаза 2 - „Фаза во која економиите се водени од ефикасноста“, заедно со 30 слични економии, вклучувајќи ги и: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Црна Гора и Србија¹⁹⁶. Во регионот, само Хрватска е во повисока фаза на развој бидејќи ја поминала транзицијата од фаза 2 во фаза 3. Сите земји кои се наоѓаат помеѓу фаза 2 и фаза 3 се земји во транзиција. Имено, како што земјата се развива, сè поголема тежина се става на области кои стануваат сè поважни за конкурентноста на земјата, овозможувајќи му на СЕФ да може постепено да ги „казнува“ земјите кои не се подготвени за следната фаза. Затоа е важно да се утврдат факторите кои овозможуваат развој на конкуренцијата на економијата и можност за нејзин премин од една во друга фаза. Во интерес на секоја земја е да биде конкурентна и индустријата да биде извозно ориентирана. Да се биде конкурентен на Внатрешниот пазар на ЕУ е задача и на претпријатијата, и на Владата на Северна Македонија. Ставање акцент на конкуренцијата е особено значајно после отпочнувањето на здравствено-економска криза, а набрзо после тоа и енергетската криза предизвикана од војната помеѓу Украина и Русија, од кој момент детерминантите кои ја одредуваат конкурентноста на економијата во голема мера се променија. Имено, анализата покажа дека само земјите кои во изминатите години интензивно вложуваа во И&Р, иновации и развивање на дигитални вештини кај вработените, без разлика дали во јавниот или приватниот сектор, спремни ги дочекаа економските кризи. Вложувањата на државите биле главно преку образовни стратегии кои стимулираат развој и пренасочување кон технички науки, со разни стимулативни мерки. Во Северна Македонија се доцна со образовните реформи. Воедно, Владата треба да продолжи поинтензивно со вложувањето во обновливи и алтернативни извори на енергија во насока на тоа земјата да биде енергетски независна. Ова особено доби на значење после отпочнувањето на војната и стопирањето на извозот на гас, јаглен и нафта од Русија. ЕУ уште во 2019 година ја започна зелената транзиција која треба да помогне да се намалат сметките за енергија и зависноста од увоз на фосилни горива, со што ќе се подобри безбедноста на енергијата и ресурсите на Унијата. Геополитичката ситуација и неодамнешниот раст на цените на енергијата предизвикани од конфликтот со Русија, која важи за најголем светски извозник на природен гас, дополнително ја истакнаа потребата за забрзување на бараните промени.
- ♣ Во време кога целиот свет беше зафатен од пандемијата предизвикана од вирусот Ковид-19, се покажа дека напредокот во информатичките технологии и забрзаниот процес на дигитализација се важен фактор кој придонесува за задржување на конкурентноста на пазарот. Владата мора да има стратегија која ќе значи стимулирање не само на јавниот, туку и на приватниот сектор во процесот на дигитализација на услугите/производите кои ги нудат. Ова ја зголемува важноста на Стратегија за развој на дигитални вештини, преку којашто стратегија Владата треба да придонесе за унапредување на дигиталната писменост на населението. Согласно податоците добиени од ДЗС за 2021 година, само 35% од населението во Северна Македонија поседуваат основни дигитални вештини. Ова говори дека дигиталната писменост на населението во Северна Македонија е на ниско ниво во споредба со просекот на земјите членки на ЕУ-27 од 54%. Од земјите членки на ЕУ под просекот на ЕУ се само Бугарија со 31% и

¹⁹⁶ Global Competitiveness Report 2013 -2014, WEF, [WEF, GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf \(weforum.org\)](https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2013-14)

Романија со 27%.¹⁹⁷ Важноста за дигитална писменост се потврдува со фактот што само земјите што беа во можност поголемиот дел од сегментите во нивната економија да ги управуваат од далечина беа подобро позиционирани во време на пандемијата, споредбено со тие кои не беа во можност да имплементираат дигитални решенија. На пример, компаниите во земјите што беа во можност да користат флексибилни работни аранжмани (првите 5 ги вклучуваат Холандија, Нов Зеланд, Швајцарија, Естонија и САД)¹⁹⁸ и оние каде што дигиталните вештини се најраспространети (првите 5 ги вклучуваат Финска, Шведска, Естонија, Исланд и Холандија)¹⁹⁹, многу подобро се приспособија на новонастанатата ситуација на пазарот преку користење на дигитализацијата за подобрување на економската активност. Иако има разлики помеѓу секторите што можеа да бидат дигитализирани и оние што не беа во можност да користат дигитални услуги, сепак економиите што можеа значително да се потпрат на технологијата и обезбедувањето на дигитални услуги преку интернет, беа релативно помалку погодени од пандемијата.

- ♣ Исто така, воочена е потреба од промена на услугите и квалитетот на образовниот систем и негова целосна реконструкција. Владата наместо да ја менува и подобрува образовната програма во поглед на унапредување и воведување на нови и напредни програми за развој на техничките и информатички вештини и да вложува во истото, поради конфликтот и блокадата од Бугарија во отпочнување на преговорите, МОН се фокусира на менување на програмите од областа на историјата за да ги задоволи барањата на соседна Бугарија. Ова значи уназадување и губење на драгоцено време кое треба да биде насочено во насока на развивање на конкурентна економија преку подобрување на квалитетот на образовниот систем за да истиот продуцира квалитетни кадри кои ќе знаат своите теоретски знаења, кои ги стекнале во текот на образовниот процес, да ги применат во пракса. Воедно, согласно податоците преземени од ДЗС, во 2021 година дипломираше 7.753 студенти од кои на техничките науки (информатички и комуникациски технологии (ИКТ), природно математички, електротехника) се само 14%, на медицински 13%, на верските факултети 1%, се останато од 72% се општествени науки (главно правен и економски смер)²⁰⁰. Ова јасно говори дека образовната стратегија не функционира и креира вишок и презаситеност од одредени науки како што се општествените, но истовремено и неквалитет, поради фактот што факултетите не можат да одговорат на барањата на студентите. Овој проблем би требало да биде отстранет со образовната стратегија на Министерството за образование и наука (МОН) каде е предвидено почитување на автономијата на универзитетот и достоинството на професорите, како и забрзан економски развој преку инвестиции во науката и иновациите. Владата мора да го следи трендот кој веќе подолго време го практикуваат земјите членки на ЕУ. Имено, во ЕУ со новата стратегија за дигитална трансформација на Европа до 2030 година се планира стимулирање и забрзано инвестирање на дополнителни 20 милиони евра на пазарот во специјалисти за информатички и комуникациски технологии (ИКТ), со примена на родова конвергенција и поседување на основни дигитални вештини за минимум 80% од населението.
- ♣ Воедно, кај нас сè уште има неусогласеност помеѓу вештините и компетенциите на студентите со побарувачката на пазарот и потребите на работодавачите. Анализата покажа дека работодавачите се соочуваат со недостаток на квалитетен кадар, особено помеѓу техничките науки. Исто така и степенот на задоволство од кадарот со којшто моментално располагаат

¹⁹⁷ Eurostat (2022) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_04_70/default/table

¹⁹⁸ IMD, World Competitiveness Center, (2021), World Competitiveness Ranking 2022 Results, [World Competitiveness Rankings - IMD](#)

¹⁹⁹ IMD, World Competitiveness Center, (2021), World Competitiveness Ranking 2022 Results, [World Competitiveness Rankings - IMD](#)

²⁰⁰ [Државен завод за статистика: Дипломирани студенти во 2021 година \(stat.gov.mk\)](#)

компаниите е релативно низок, во просек 40%. Ова укажува на фактот дека и самите компании треба во многу поголема мера да вложуваат во подобрување на перформансите на своите вработени и да користат стимулативни мерки и ангажмани за континуиран напредок. Анализата на компаниите покажа дека кај работодавачите постои поголема заинтересираност да вложат во нова опрема отколку да инвестираат во подобрување на квалитетот на човечки ресурси, или само 17% од нив ја избрале оваа опција како можност за инвестиција. Додека во развиените земји на ЕУ, вложувањето во вработените се гледа како на долгорочна инвестиција која двократно се враќа на компанијата која ја направила. Имено, човечкиот капитал (ЧК) вклучува средства како образование, обука, интелигенција, вештини, здравје, но истовремено и лојалност и навременост во испораката, како неизоставни карактеристики кај вработените, кои работодавачите ги ценат. Како таков, ЧК е нематеријално средство или квалитет што не е, но и не може да биде дел од билансот на состојба на компанијата. Сепак, истиот во најголема мера ја зголемува продуктивноста, а со тоа и профитабилноста на компанијата. Секако, менаџерите треба да можат да го пресметаат вкупниот профит пред и после направените инвестиции. Секој поврат на инвестицијата (ROI) во човечкиот капитал може да се пресмета со делење на вкупната добивка на компанијата со нејзините вкупни инвестиции во човечки капитал. Во Северна Македонија на ова поле се доцни многу поради нереализација на Стратешкиот план на Министерството за образование и наука 2022-2024 година.²⁰¹ Од таа причина, препораката до институциите е да го забрзаат овој процес во насока земјата да биде спремна за кризите кои се најавуваат во иднина, без разлика дали истите ќе имаат карактер на економски, енергетски или кризи предизвикани од пандемија од глобални размери.

- ❖ Вложување во И&Р и иновации во земјата е на многу ниско ниво. Согласно гореприкажаното во делот на наука во буџетот на МОН, за 2015 и 2021 година има пад во средствата издвоени за НИД за -48% и раст во буџетот за научни институти од 96%. Од друга страна, во рамки на вкупниот буџет на МОН во делот на наука, потпаѓаат и средствата кои се наменети за институции кои немаат раководно лице или вработен како што е Националната агенција за нуклеарни технологии или средства кои се однесуваат на превод на книги од реномирани автори. Наведените одвојувања од буџетот немаат никакво влијание на развој на науката, ниту врз поттик на технолошкиот развој и иновации, кои согласно СЕФ претставуваат клучни алки во креирање на конкурентска предност на економијата. Согласно анализата, Северна Македонија е на последно место по вложување во наука.
- ❖ Стратегијата за развој и поддршка на МСП не ги дала очекуваните резултати. Имено, овој сектор е главен за економијата на Северна Македонија бидејќи сочинува околу 99% од бизнисите, вработува 76% од вработените и генерира скоро 67% од додадената вредност. Но и покрај тоа, продуктивноста на МСП е 80% под просекот на ЕУ. Стратегијата за МСП, како и сите останати гореспоменати стратегии се повеќе од добро осмислени, меѓутоа потребно е нивна паметна имплементација за да се има видлив напредок. За таа цел Владата, преку МИОА вовеле голем број на дигитални услуги кои треба да го олеснат функционирањето на МСП. Сепак, согласно анализата најголема пречка за МСП е пристапот до финансии, ригидноста и конзервативноста на банките, кои и покрај тоа што се крајно ликвидни, бараат големи покритија како обезбедување (особено во недвижен имот) и проценка на кредитна историја за да можат да одобрат кредит. За финансиска поддршка, МСП можат да се потпрат на Развојната банка и ФИТР, како и на останатите институции кои нудат правна и друг вид на поддршка и обуки, како за МСП, така и за стартап-бизниси. Од друга страна, МСП треба да ги користат наведените институции за да вложуваат во имплементација на напредни стандарди во работењето во насока да ги

²⁰¹ Министерство за образование и наука, (2021), Стратешки план 2022-2024, [Strateshki plan 2022-2024.pdf \(mon.gov.mk\)](#)

пресретнат барањата на мултинационалните компании (МНК) во земјата. Имено, за да отпочнат соработка со МНК треба да исполнуваат одредени стандарди кои се потребни како на домашниот, така и на меѓународниот пазар. Иако имало голем број на проекти во Северна Македонија кои финансиски го подржале овој чекор за финансирање на имплементација на ИСО стандарди, заинтересираноста за истите од страна на МСП или е на незадоволително ниво, или нема истрајност во имплементацијата на стандардите. Едни од бараните стандарди се ISO/16949, IAF 16949, ISO:140001 и ISO:50001.²⁰² Ова зборува дека за напредок потребно е и двете страни, Владата и институциите со финансиска поддршка од една страна, и МСП од друга страна, преку истрајност во имплементацијата на стандардите и соодветна обука за нивната примена, да го дадат својот придонес со цел да станат поконкурентни како на домашниот, така и на странскиот пазар. Имено, без разлика дали станува збор за партнерска соработка со МНК или не, компанијата што не соработува и не еволуира ќе биде изолирана и ирелевантна за своите клиенти во блиска иднина. Затоа, сопствениците на МСП мора да внимаваат на она што се очекува од нив доколку навистина сакаат да се движат нагоре во синџирот на вредност.

- ❁ Северна Македонија во делот на меѓународно заштитени патенти за 2021 година има само едно признато барање од страна на ЕПО и истото е поднесено од реномирана компанија од фармацевтската индустрија која има финансиски средства да поднесе таков товар. Согласно Светската организација за интелектуална сопственост (WIPO), привремените барања за патенти првично се поевтини за поднесување од непривремените апликации и истите изнесуваат до 5000 УСД, додека трајните кои се со подолг временски период се помеѓу 13.000-50.000 УСД во зависност од карактерот на иновацијата. Во овој износ спаѓаат и трошоци за подготовка и поднесување. Притоа, овој трошок не вклучува никакви дополнителни активности или такси за одржување, кои имаат најголемо влијание врз трошоците. Информации за таксите кои се плаќаат, компаниите можат да најдат на страната на USPTO.^{203, 204} За МСП ова претставува тежок финансиски товар за кој државата треба да преземе соодветни активности во насока да побуди интерес за иновации за да се зголеми бројот на меѓународни апликации и поднесени барања за патенти. За 2021 година до ДЗИС се поднесени вкупно 41 барање, од кои само 17 се од правни лица. Ова не е мала бројка, но за да истата не остане само на ниво на национална апликација треба финансиска помош и заинтересираност од страна од Владата.
- ❁ Како за крај, за полесна пенетрација на странскиот пазар компаниите мора да вложуваат во развој и примена на маркетинг-микс стратегии. Тие треба да вложат време и средства во примена и изнаоѓање на алтернативни методи и начини за самопромовирање, како и да инвестираат во подобрување на преговарачката функција и стратегии за настап на странските пазари. Но, најважно од сè е да се прилагодат на промените кои настануваат на пазарот како резултат на глобалните случувања (економска, здравствена и енергетска криза) кои во зависност од нивната динамика и мерата во која ја зафатиле економијата, диктираат различни стратегии. Новите промени се всушност можности за компаниите кои треба да ги следат промените за да се градат стратегии кои ќе им помогнат за настап на променливиот глобален пазар. Што значи, компаниите континуирано треба да ги следат локалните потреби на странските пазари, преку цените, канали на дистрибуција, примената на промотивни стратегии, да го усогласат квалитетот и карактеристиките на производите со цел да излезат во пресрет на потребите на потрошувачите на глобалниот пазар. Сето ова се прави во согласност со

²⁰² <https://cup.org.mk/publication/smes-infografici.pdf>, пристапено декември 2022

²⁰³ World Intellectual Property Organization, [Patents \(wipo.int\)](https://www.wipo.int), пристапено декември 2022 година

²⁰⁴ United States Patent and Trademark Office [USPTO fee schedule | USPTO](https://www.uspto.gov/fees), пристапено декември 2022

карактеристиките и потребите на странските пазари каде претпријатијата сакаат да настапуваат. Истовремено и поинтензивно да ги користат услугите на македонските институции кои нудат помош во изнаоѓањето на сигурни и испитани партнери за извоз на странските пазари.

ПРИЛОЗИ:

Анекс број 1. Прашалник за проценка на конкурентноста на домашните извозни компании на странскиот пазар

Податоците кои ќе бидат прибрани и обработени ќе бидат искористени исклучиво за целите во наведениот труд кои произлегуваат од Законот за лични податоци и во насока на исполнување на проектни активности, а врз основа на согласноста на субјектот на лични податоци.

Анализата ќе послужи за оценка на постигнатиот напредок на македонската економија во поглед на конкурентноста и во насока на утврдување на моменталната состојба и давање на предлог мерки за приближување на бизнис секторот од таргетираните индустрии во земјата до стандардите и директивите на ЕУ.

1. ОПШТИ ПОДАТОЦИ ЗА КОМПАНИЈАТА

1. Година на формирање: _____
2. Локација на компанија: _____
3. Позиција на лицето кое го пополнува прашалникот: _____
4. Претежна дејност: _____
5. Големина на претпријатието

Претпријатие	Број на вработени	Годишен обрт (во МКД)
☐ Микро	< 10	< 500.000 евра
☐ Мало	< 50	< 2 мил евра
☐ Средно	< 250	< 10 мил евра
☐ Големо	над 250	над 10 мил евра

2. ПРАШАЊА ЗА ПРОИЗВОДСТВЕНИТЕ КАПАЦИТЕТИ И ТЕХНИЧКИ СТАНДАРДИ НА КОМПАНИИТЕ

6. Дали вашата компанија извезува на странските пазари:
а. Да б. Не
7. Кои се земјите каде што извезува вашата компанија? _____
8. Колку време вашата компанија извезува на странскиот пазар? _____
9. Кои се производите кои ги извезувате на странскиот пазар?

10. Со каква опрема и технологија располагате?

11. Дали се соочувате со некаков тип на проблеми од аспект на нивото на развиеност на опремата со која располагате?

12. Колку сте спремни да инвестирате во нова опрема и технологија со цел да го зголемите квалитетот и конкурентноста на вашите производи/услуги?

- a. Не сме во можност
- b. Делумно сме во можност
- c. Имаме спремност и услови за инвестиција

13. Дали сте спремни да инвестирате во патентна заштита, набавка на нови лиценци или друг вид на _____ интелектуална _____ сопственост?

14. Дали сметате дека сте конкурентни со производите/услугите кои ги извезувате на европскиот пазар?

Да Не

14.1 Доколку одговорот е ДА, дали конкурентската предност ја базирате на квалитетот на производот/услугата кои го нудите или на цената ?

14.2 Доколку НЕ, кои се причините за послабата конкурентска позиција на странскиот пазар?

14.3 Што сметате дека треба да подобрите за да ја зголемите конкурентност на вашите производи ?

15. Дали вашето претпријатие применува некои стандарди во процесот на работата

Да Не

15.1 Ако ДА, кои стандарди ги применувате?

16. Со какви потешкотии сте се соочиле при процесот на воведување на стандарди во работењето?

17. Дали сте користеле помош од програмите на Владата за опстанок на бизнис секторот во време на пандемијата предизвикана од Ковид-19?

Да Не

17. 1 Доколку ДА, ве молам наведете кој тип на финансиска (или друг вид) помош сте користеле.

18. Како ја оценувате понудената помош преку програмите на Владата ?

- Корисна и исплатлива
- Недоволна

- Воопшто не беше корисна за нашата индустрија

3. ПОТРЕБА ОД ОБУКИ И СТРУЧНО УСОВРШУВАЊЕ

19. Дали сте задоволни од степенот на квалификуваност на вашите вработени во процесот на производство/давање услуги? (изберете една опција во секоја категорија)

- Оперативен кадар (администрација, мануелни работници и сл.)
 - а. задоволни
 - б. делумно задоволни
 - в. незадоволни
- Стручен кадар (истражувачи, инженери и сл.)
 - а. задоволни
 - б. делумно задоволни
 - в. незадоволни
- Менаџмент и раководство
 - а. задоволни
 - б. делумно задоволни
 - в. незадоволни

20. Што друго би можело да направите за да ја подобрите вашата конкурентност на странскиот пазар?

Област	
1. Инвестирање во нова опрема	☐
2. Инвестирање во иновации	☐
3. Воведување на меѓународни стандарди	☐
4. Инвестирање во човечки ресурси	☐
5. Комуникација и комуникациски вештини	☐
6. Инвестирање во презентација и маркетинг	☐
7. Користење на поддршка од државата и институциите	☐
8. Подобрен квалитет на сопствените производи	☐
9. Менторска поддршка	☐
10. Друго (посочете што)	☐
-----	☐

21. Дали имате потреба од обуки за подобар пристап и презентација на вашите производи/услуги на странските пазари ?

- а. Да имам
- б. Делумно
- в. Не, веќе сме препознатливи на странскиот пазар и имаме сигурна соработка и редовен извоз

22. Дали компанијата вложува во подобрување на перформансите на вработените?

Да

Не

23. Кој тип на инвестиции во вработени ги применувате? Набројте некои од нив

24. Кои системи и процедури би сакале да ги подобрите во работењето на вашето претпријатие?
(набројте три најважни)
1. _____
 2. _____
 3. _____
25. Колку успешно можете да одговорите на барањата на странските пазари за навремена испорака на производите/услугите кога тие се поврзани со:
- a. Зголемување на обемот на производство:

 - b. Потреба за складирање на производите:

 - c. Организација и трошоци за транспорт:

 - d. Друго:

26. Кога ги промовирате своите производи пред странските инвеститори, што најчесто користите?
- a. Брошури и флаери
 - b. Усна презентација
 - c. Power Point презентација
 - d. Друго
27. Каков тип на вештини би ви користеле за поуспешно воспоставување соработка со странските инвеститори и промоција на вашите производи
- o Различни пристапи на презентација и промоција во зависност од настанот (саем, B2B средба, лична средба со инвеститорот)
 - o Комуникациски вештини за промоција
 - o Вештини за продажба
 - o Презентациски вештини
 - o Вештини за вмрежување
 - o Друго, што: _____
28. Дали ви е потребна институционална поддршка во изнаоѓањето на странски партнери на пазарите на ЕУ и за воспоставување на контакти?
29. Кои институции во Македонија за поддршка на извозот и подобрување на конкурентноста на македонските компании на странските пазари според вас се најмногу корисни?
30. Кои од програмите кои сте ги користеле, најмногу ви помогнале во позиционирање на странскиот пазар?

Дополнителни коментари (доколку имате):

Датум: _____

Место: _____

Анекс број 2. Глобален индекс за конкурентност (ГИК) за 2015 и 2021 година за Северна Македонија

The Former Yugoslav Republic of Macedonia

285

Key indicators

Population (millions).....	2.1
GDP (US\$ billions).....	11.3
GDP per capita, PPP\$.....	11,395.3
Income group.....	Upper-middle income
Region.....	Europe

	Score 0–100 or value (hard data)	Rank
Global Innovation Index (out of 141).....	38.0	56
Innovation Output Sub-Index.....	32.1	55
Innovation Input Sub-Index.....	44.0	56
Innovation Efficiency Ratio.....	0.7	64
Global Innovation Index 2014 (out of 143).....	36.9	60

1 Institutions.....	67.7	55
1.1 Political environment.....	47.3	77
1.1.1 Political stability*.....	54.9	87
1.1.2 Government effectiveness*.....	39.7	71
1.2 Regulatory environment.....	69.8	55
1.2.1 Regulatory quality*.....	56.4	59
1.2.2 Rule of law*.....	42.3	70
1.2.3 Cost of redundancy dismissal, salary weeks.....	13.0	50
1.3 Business environment.....	86.1	15 ●
1.3.1 Ease of starting a business*.....	98.1	3 ●
1.3.2 Ease of resolving insolvency*.....	65.9	33 ●
1.3.3 Ease of paying taxes*.....	94.2	7 ●

2 Human capital & research.....	32.7	55
2.1 Education.....	66.2	5
2.1.1 Expenditure on education, % GDP.....	n/a	n/a
2.1.2 Gov't expenditure/pupil, secondary, % GDP/cap.....	n/a	n/a
2.1.3 School life expectancy, years.....	13.4	74
2.1.4 PISA scales in reading, maths, & science.....	n/a	n/a
2.1.5 Pupil-teacher ratio, secondary.....	10.5	31
2.2 Tertiary education.....	28.8	78
2.2.1 Tertiary enrolment, % gross.....	38.5	67
2.2.2 Graduates in science & engineering, %.....	19.1	60
2.2.3 Tertiary inbound mobility, %.....	2.2	65
2.3 Research & development (R&D).....	3.0	93
2.3.1 Researchers, FTE/mn pop.Ⓜ.....	331.1	65
2.3.2 Gross expenditure on R&D, % GDPⓂ.....	0.2	85 ○
2.3.3 QS university ranking, average score top 3*.....	0.0	73 ○

3 Infrastructure.....	31.4	94
3.1 Information & communication technologies (ICTs).....	38.4	88
3.1.1 ICT access*.....	65.5	56
3.1.2 ICT use*.....	42.2	54
3.1.3 Government's online service*.....	24.4	113 ○
3.1.4 E-participation*.....	21.6	119 ○
3.2 General infrastructure.....	16.3	126 ○
3.2.1 Electricity output, kWh/cap.....	2967.8	63
3.2.2 Logistics performance*.....	17.2	108 ○
3.2.3 Gross capital formation, % GDP.....	n/a	n/a
3.3 Ecological sustainability.....	39.6	60
3.3.1 GDP/unit of energy use, 2005 PPP\$/kg oil eq.....	6.6	76
3.3.2 Environmental performance*.....	50.4	79
3.3.3 ISO 14001 environmental certificates/bn PPP\$ GDP.....	5.0	20 ●

4 Market sophistication.....	52.3	46
4.1 Credit.....	39.1	46
4.1.1 Ease of getting credit*.....	65.0	34
4.1.2 Domestic credit to private sector, % GDP.....	49.2	68
4.1.3 Microfinance gross loans, % GDP.....	3.1	17 ●

4.2 Investment.....	34.2	75
4.2.1 Ease of protecting investors*.....	66.7	21 ●
4.2.2 Market capitalization, % GDP.....	5.8	99 ○
4.2.3 Total value of stocks traded, % GDP.....	0.3	84 ○
4.2.4 Venture capital deals/tr PPP\$ GDP.....	n/a	n/a
4.3 Trade & competition.....	83.4	35
4.3.1 Applied tariff rate, weighted mean, %.....	1.9	44
4.3.2 Intensity of local competition†.....	73.2	41

5 Business sophistication.....	35.9	62
5.1 Knowledge workers.....	40.0	64
5.1.1 Knowledge-intensive employment, %.....	27.9	50
5.1.2 Firms offering formal training, % firms.....	46.0	35
5.1.3 GERD performed by business, % of GDPⓂ.....	0.0	75 ○
5.1.4 GERD financed by business, %.....	n/a	n/a
5.1.5 Females employed w/advanced degrees, % total.....	11.4	56
5.2 Innovation linkages.....	31.8	66
5.2.1 University/industry research collaboration†.....	45.2	58
5.2.2 State of cluster development†.....	41.0	92
5.2.3 GERD financed by abroad, %.....	n/a	n/a
5.2.4 JV-strategic alliance deals/tr PPP\$ GDP.....	n/a	n/a
5.2.5 Patent families 3+ offices/bn PPP\$ GDP.....	0.0	108 ○
5.3 Knowledge absorption.....	35.8	59
5.3.1 Royalty & license fees payments, % total trade.....	0.6	48
5.3.2 High-tech imports less re-imports, % total trade.....	6.1	80
5.3.3 Comm, computer & info. services imp, % total trade.....	1.6	35
5.3.4 FDI net inflows, % GDP.....	3.7	45

6 Knowledge & technology outputs.....	26.3	69
6.1 Knowledge creation.....	9.6	73
6.1.1 Domestic resident patent app./bn PPP\$ GDP.....	1.6	52
6.1.2 PCT resident patent app./bn PPP\$ GDP.....	0.1	57
6.1.3 Domestic res utility model app./bn PPP\$ GDP.....	n/a	n/a
6.1.4 Scientific & technical articles/bn PPP\$ GDP.....	12.6	62
6.1.5 Citable documents H index.....	67.0	98 ○
6.2 Knowledge impact.....	40.1	54
6.2.1 Growth rate of PPP\$ GDP/worker, %.....	1.1	70
6.2.2 New businesses/th pop. 15–64.....	3.6	33
6.2.3 Computer software spending, % GDP.....	n/a	n/a
6.2.4 ISO 9001 quality certificates/bn PPP\$ GDP.....	15.2	25 ●
6.2.5 High- & medium-high-tech manufactures, %.....	19.6	58
6.3 Knowledge diffusion.....	29.0	63
6.3.1 Royalty & license fees receipts, % total trade.....	0.1	47
6.3.2 High-tech exports less re-exports, % total trade.....	1.9	51
6.3.3 Comm, computer & info. services exp, % total trade.....	2.5	28 ●
6.3.4 FDI net outflows, % GDP.....	0.4	69

7 Creative outputs.....	37.9	46
7.1 Intangible assets.....	48.9	52
7.1.1 Domestic res trademark app./bn PPP\$ GDP.....	n/a	n/a
7.1.2 Madrid trademark app. holders/bn PPP\$ GDP.....	0.6	38
7.1.3 ICTs & business model creation†.....	60.1	50
7.1.4 ICTs & organizational model creation†.....	54.9	60
7.2 Creative goods & services.....	27.3	47
7.2.1 Cultural & creative services exports, % total trade.....	0.7	30
7.2.2 National feature films/mn pop. 15–69.....	8.2	22 ●
7.2.3 Global ent. & media output/th pop. 15–69.....	n/a	n/a
7.2.4 Printing & publishing output manufactures, %.....	2.6	16 ●
7.2.5 Creative goods exports, % total trade.....	0.2	80
7.3 Online creativity.....	26.5	50
7.3.1 Generic top-level domains (TLDs)/th pop. 15–69.....	7.2	52
7.3.2 Country-code TLDs/th pop. 15–69.....	1.9	72
7.3.3 Wikipedia edits/pop. 15–69.....	3131.7	43
7.3.4 Video uploads on YouTube/pop. 15–69.....	73.7	48

NOTES: ● indicates a strength; ○ a weakness; * an index; † a survey question.
Ⓜ indicates that the country's data are older than the base year; see Appendix II for details, including the year of the data.

I: Country/Economy Profiles

THE GLOBAL INNOVATION INDEX 2015

North Macedonia

GII 2021 rank

59

Output rank	Input rank	Income	Region	Population (mn)	GDP, PPP\$ (bn)	GDP per capita, PPP\$	GII 2020 rank
69	40	Upper middle	EUR	2.1	34.5	16,609	57

		Score/ Value	Rank			Score/ Value	Rank
	Institutions	68.9	52		Business sophistication	25.4	65
1.1	Political environment	58.1	65	5.1	Knowledge workers	32.5	62
1.1.1	Political and operational stability*	73.2	44	5.1.1	Knowledge-intensive employment, %	29.9	48
1.1.2	Government effectiveness*	50.6	74	5.1.2	Firms offering formal training, %	39.0	31
1.2	Regulatory environment	67.9	58	5.1.3	GERD performed by business, % GDP	0.1	62
1.2.1	Regulatory quality*	56.8	49	5.1.4	GERD financed by business, %	23.6	63
1.2.2	Rule of law*	40.3	75	5.1.5	Females employed w/advanced degrees, %	15.3	48
1.2.3	Cost of redundancy dismissal	14.4	55	5.2	Innovation linkages	13.5	116 ○
1.3	Business environment	80.7	30 ● ●	5.2.1	University-industry R&D collaboration†	30.2	112 ○ ○
1.3.1	Ease of starting a business*	88.6	63	5.2.2	State of cluster development and depth†	38.6	108 ○ ○
1.3.2	Ease of resolving insolvency*	72.7	28	5.2.3	GERD financed by abroad, % GDP	0.0	65
				5.2.4	Joint venture/strategic alliance deals/bn PPP\$ GDP	0.0	94 ○
				5.2.5	Patent families/bn PPP\$ GDP	0.0	71
	Human capital and research	30.2	73	5.3	Knowledge absorption	30.2	57
2.1	Education	55.6	[47]	5.3.1	Intellectual property payments, % total trade	1.6	21 ● ●
2.1.1	Expenditure on education, % GDP	n/a	n/a	5.3.2	High-tech imports, % total trade	5.7	103 ○ ○
2.1.2	Government funding/pupil, secondary, % GDP/cap	n/a	n/a	5.3.3	ICT services imports, % total trade	1.1	66
2.1.3	School life expectancy, years	13.5	77	5.3.4	FDI net inflows, % GDP	4.3	26 ●
2.1.4	PISA scales in reading, maths and science	400.1	67 ○	5.3.5	Research talent, % in businesses	26.6	47
2.1.5	Pupil-teacher ratio, secondary	8.3	13 ● ●		Knowledge and technology outputs	22.7	57
2.2	Tertiary education	31.0	72	6.1	Knowledge creation	11.5	73
2.2.1	Tertiary enrolment, % gross	43.1	68	6.1.1	Patents by origin/bn PPP\$ GDP	1.6	43
2.2.2	Graduates in science and engineering, %	23.6	48	6.1.2	PCT patents by origin/bn PPP\$ GDP	0.2	54
2.2.3	Tertiary inbound mobility, %	5.2	48	6.1.3	Utility models by origin/bn PPP\$ GDP	n/a	n/a
2.3	Research and development (R&D)	4.1	83	6.1.4	Scientific and technical articles/bn PPP\$ GDP	13.4	66
2.3.1	Researchers, FTE/mn pop.	786.7	55	6.1.5	Citable documents H-index	6.2	94
2.3.2	Gross expenditure on R&D, % GDP	0.4	74	6.2	Knowledge impact	36.8	35
2.3.3	Global corporate R&D investors, top 3, mn US\$	0.0	41 ○ ○	6.2.1	Labor productivity growth, %	-1.1	85
2.3.4	QS university ranking, top 3*	0.0	74 ○ ○	6.2.2	New businesses/th pop. 15-64	3.6	39
				6.2.3	Software spending, % GDP	0.1	79
	Infrastructure	46.9	49	6.2.4	ISO 9001 quality certificates/bn PPP\$ GDP	15.5	17 ●
3.1	Information and communication technologies (ICTs)	71.2	56	6.2.5	High-tech manufacturing, %	42.4	22 ● ●
3.1.1	ICT access*	67.4	65	6.3	Knowledge diffusion	20.0	55
3.1.2	ICT use*	60.1	61	6.3.1	Intellectual property receipts, % total trade	0.1	47
3.1.3	Government's online service*	74.1	58	6.3.2	Production and export complexity	45.5	57
3.1.4	E-participation*	83.3	38	6.3.3	High-tech exports, % total trade	2.9	50
3.2	General infrastructure	20.1	109 ○	6.3.4	ICT services exports, % total trade	2.7	41
3.2.1	Electricity output, GWh/mn pop.	2,691.8	71		Creative outputs	19.5	83
3.2.2	Logistics performance*	30.6	80	7.1	Intangible assets	18.4	109 ○
3.2.3	Gross capital formation, % GDP	n/a	n/a	7.1.1	Trademarks by origin/bn PPP\$ GDP	n/a	n/a
3.3	Ecological sustainability	49.2	18 ● ●	7.1.2	Global brand value, top 5,000, % GDP	0.0	80 ○ ○
3.3.1	GDP/unit of energy use	11.8	52	7.1.3	Industrial designs by origin/bn PPP\$ GDP	2.0	48
3.3.2	Environmental performance*	55.4	41 ●	7.1.4	ICTs and organizational model creation†	41.1	112 ○ ○
3.3.3	ISO 14001 environmental certificates/bn PPP\$ GDP	9.9	5 ● ●	7.2	Creative goods and services	17.9	60
	Market sophistication	63.7	12 ● ●	7.2.1	Cultural and creative services exports, % total trade	0.9	30
4.1	Credit	41.0	64	7.2.2	National feature films/mn pop. 15-69	5.1	44
4.1.1	Ease of getting credit*	80.0	23 ●	7.2.3	Entertainment and media market/th pop. 15-69	n/a	n/a
4.1.2	Domestic credit to private sector, % GDP	51.5	65	7.2.4	Printing and other media, % manufacturing	2.2	12 ● ●
4.1.3	Microfinance gross loans, % GDP	0.3	43	7.2.5	Creative goods exports, % total trade	0.2	84
4.2	Investment	82.0	[2]	7.3	Online creativity	23.2	52
4.2.1	Ease of protecting minority investors*	82.0	12 ● ●	7.3.1	Generic top-level domains (TLDs)/th pop. 15-69	6.8	47
4.2.2	Market capitalization, % GDP	n/a	n/a	7.3.2	Country-code TLDs/th pop. 15-69	5.6	52
4.2.3	Venture capital investors, deals/bn PPP\$ GDP	n/a	n/a	7.3.3	Wikipedia edits/mn pop. 15-69	68.6	41 ●
4.2.4	Venture capital recipients, deals/bn PPP\$ GDP	n/a	n/a	7.3.4	Mobile app creation/bn PPP\$ GDP	9.3	48
4.3	Trade, diversification, and market scale	68.1	70				
4.3.1	Applied tariff rate, weighted avg., %	1.9	54				
4.3.2	Domestic industry diversification	91.5	47				
4.3.3	Domestic market scale, bn PPP\$	34.5	118 ○ ○				